

EGRESSY ÁKOS.

EMLÉKEIM

AZ 1848—49-DIK ÉVI

SZABADSÁGHARCZ

IDEJÉBŐL.



A SZERZŐ SAJÁTJA.



BUDAPEST,

NYOMATOTT BARTALITS IMRE KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

ELŐSZÓ.

Fényes perezei a fellengző ifjúkornak, midőn ébredő napunk tűzsugárai boratlan egünk régtelenségébe röpitik édes ábrándjainkat, boldogító reményeinket: visszahozhatlanok vagytok-e azért, mert elmúltatok s mert az élet viharai ronaltak át rajtatok?! . . . pályátok abban találja-e célját, hogy a m u l t n a k maradjatok? . . .

Emlékeztünk szicárványja, mely életfolyamunk páráiból emelkedik; azt bizonyítja, hogy a Nagyintézőnek tengereket alkotó csöppjeivel végetlen célja van . . .

Nem engedhettem megsemmisülni az é r z é s e k e t és e m l é k e k e t, mint alkatrészeit amaz eseményeknek, melyek hazai történelmünk legdicsőbb korszakát jelölik, s kihatnak a magyar nemzet örök életére.

Saját meggyőződésemet köretre, lehetek talán elfogult; mert hiszen melyik jóérzésű magyar ember nem az, ki szabadságharcunkat átélte, s a ki nem zárközhatótt el az események hatása elől, melyeknek közvetlen részese volt! . . .

Ánde, küzdelmeink óta, negyvenöt évvel edzett lelkingugalommal mondhatom, hogy tollamat minden mellékérdeken felülemelkedett, független, tiszta honfiai érzés vezérelte, s az a h a m i s i t l a n k ö z h a n g u l a t, mely azidőben minden igaz honvédbajtársam keblét áthatotta. Ennek óhajtók csupán hű tolmácsa, őszinte visszhangja lenni az ü g y s z o l g á l a t á b a n, melynek ezattal „EMLÉKEIM”-mel adózom.

Budapest, 1893. júliushó 22.

Egressy Ákos.



„Im, eljött marcíusnak idusa!”

Shakspere.

„A lángoló szeretetnek, az egész emberiséget átölelő bizalomnak s a lelkesedésnek kora: az ifjuság — volt és lesz a legnemesebb tettek forrása!” . . . írja atyám az 1848-iki Phönix tüzetől ujhodva, a „Márczius tizenötödiké”-ben.

Ezzel jellemezte történelmünk ama legszebb tavaszát, mely nemcsak a szellemi erők rendkívüliségével és nagy számával jelölte csodás termékenységét, hanem különösen az által, hogy ez ujhodás az egész nemzetre megifjító hatással volt, — midőn az apák, mint gyermekeik, egyrangúak lettek a haza iránti szeretetben, lelkesedésben és önfeláldozásban.

Oly kikelet volt az, minőt csupán nagy idők hosszú sora érlelhet az emberiség választottjainak; az ős természet életrehívott elemeinek oly dús rajzása, melyben szellem és anyag, ég és föld ölelkezik, hogy kölcsönös vonzalmában újat alkosson, megifjodjék, boldogítson.

Az a kebel, melyet évszázadok küzdelmei tettek erőssé és nagygyá, hogy az örömnak és fájdalomnak oly mértékét bírja meg, mely fajunkat páratlanná teszi: magához méltóan jelentette a világnak legszen-
tebb érzelmei nyilvánulását s eget érő föllángolással üdvözölte a magyar szabadság hajnalát!

Nemzeti jelvények. Egressy Gábor és Petőfi külső átalakulása. Perczel Mór. Jókai. Degré. Irányi. Vasvári. A „Talpra magyar,“ mint a szabadsajtó első nyomtatványa. Egressy Béni, a „Talpra magyar“ dallamának szerzője.

Az ország szívének hatalmas dobbanásai az egész nemzettestre kiható, minderősebb lüktetéssel éreztették a márcziusi nagy napok jelentőségét.

Rajongó lelkesedéssel sereglettek egybe a főváros polgárai, éleszteni a szent tüzet, mely fényével és melegével az egész hazát elárasztotta.

Az általános izgalom hatása alatt, a fény vonzerejétől ösztönszerűleg delejezve, keltem utra én is a miskolci iskola falai közül, hogy a központba jöjjek — szülőimhez.

Épen a kellő időben, mikor minden átalakulóban — a legnagyobb forrongásban volt!

A szabadságérzet hevületével, ragyogó arczezal hullámozott a nép Budapest utczáin kisebb-nagyobb csoportokba tömörülve, ujongva-zajongva, tanakodva és vitatkozva a sűrűn változó politikai események s a napi teendők felett.

Legtöbb anyagot szolgáltatnak — a fővárosban történeteken kívül — a bécsi és pozsonyi hírek s az alvidéki lázadásról érkezett tudósítások.

Mindenki nemzeti színű csokrot (k o k á r d á t) viselt mellén vagy fövegén, s ugyanoly színű szalaggal övezte karját, vállát, vagy derekát. Fövegeikhez tollakat tűztek, melyeknek színe tulnyomólag vörös volt, — Sajátosságos, hogy a forradalom két kimagasló alakja: K o s s u t h és G ö r g e i, f e h é r strucztollat viseltek kalapjaik mellett.

A mozgalom lelke: az ifjuság, valamint a polgárság tevékenyebb része, többnyire k a r d o s a n járt. Eként vett részt a város- és megyeházán tartott összejöveteleken s a népgyűléseken, melyek jobbára a múzeum-épület előtt tartattak. Ezeken értesült a nagyközönség az országgyűlés vívmányairól, a bécsi kamarilla celszövényeiről s a mindinkább terjedő szerb-illyr lázadás felől, melyek uj és újabb tápot adtak az általános izga-

lomnak s a megtorlást sürgető hazafiak fokozott fölháborodásának.

Pestre érkeztemkor atyámat már annyira átalakulva találtam, hogy az első pillanatban alig ismertem rá. Bajuszát, szakállát megnövesztette; pirosahajtókás, pitykés-gombos kék dolmányban járt, vöröstollas pörge kalappal és kardosan; balkarját nemzeti színű szalag övezte s mellére hasonló színű gyöngygyel himzett koronán élküli magyar czímert tűzött.

Ugyanily jelvényekkel volt díszítve legbensőbb barátja: Petőfi, széles fringiával oldalán; spanyolos szakállát ekkor már leborotváltatta s csupán bajuszt viselt. — Ezért a mai ércszobra is hívebb, jellemzőbb, magyarosabb lenne kecskeszakáll nélkül! . . . Vagy talán nem akarták a „forradalmi“ időből másolni? . . . De hát akkor miért van kard a szobor alakján? . . . hiszen ő csak a forradalmi időszakban járt karddal, a mikor már szakállt nem viselt! . . .

Ő és atyám elmaradhatlanok voltak egymástól. Rokonelvek és érzelmek fűzték őket a legszorosabban össze a multban mint jelenben.

Erősen demokratikus, köztársasági érzelműek lévén: rajongásuk a szabadságért, a népjogért, a haza függetlenségéért, mint általában minden nemesebb eszméért és ezek képviselőiért, évek óta, megismerkedésük perczétől kezdve, egyenlő mértékben nyilvánult.

Époly csodálattal voltak eltelve mindketten a francia és angol forradalom nagy alakjai, — mint az amerikai és lengyel szabadsághősök iránt.

Mig Shaksperet és Molièret bálványozták, egyaránt buzdultak nemzetünk nagyjai: Vörösmarty, Tompa, Arany dicsőítésére. — Kossuthot imádták, — Bémét istenítették.

Mi volt természetesebb, mint hogy márczius idusának fényes napja őket találta legéberebben s első sugára az ő szívükről lövelte legmelegebb viszfényét.

A közügy, mely most minden igaz honpolgárt mélyen érdekelt és cselekvésre ösztönzött, nekik sem engedett nyugalmat.

Olykor egész nap sem volt érkezésük családjaik körében időzni, s legfeljebb egy-egy pillanatra jöttek haza, azért, hogy a fontosabb eseményekről értesítsenek bennünket, kik örömtől-vágytól égve vártunk rájuk, olykor késő estig, az atyám-, vagy a Petőfi lakásán.

Előadásaik a történeletről, a legcsillogóbb kilátásokról, új szárnyakat adtak lelkesedéseiknek — s édes reményben és boldogságban ringattak mindnyájunkat nap-nap után.

Hasonlóan exaltálva s époly nemzeti díszben láttam fürge tevékenységgel járni-kelni körükben a hővérű Perczel Mór-t, a sugáralaku, idealista Jókait, a lángoló keblű, athléta termetű Degré-t, a fanaticus, de csöndesebb vérmérsékletű Irányit s a költői ihletségű, rajongó lelkesedésű Vasvárit. Ez utóbbi különösen nagy hatást gyakorolt a polgárságra nyilvános beszédeivel, leginkább a népgyűléseken, melyeknek állandó szónoka volt. Daliás termete, benső erejű hangja, ügyszeretettől áthatott érvei s költői képekben gazdag rögtönzése: általános rokonszenvet, mély és maradandó benyomást keltettek személye iránt mindenütt, a hol csak megjelent.

Mindegyikük szent hevülettel, legjobb erejével áldozott az oltáron, melynek tüze mindenidőkre kiható fényt árasztott.

Petőfi, a szabadsajtó diadalának első pacsirtájaként, lángoló lelkesedéssel zengte el „Talpra magyar“-ját a „hatvani-“, akkor „szabadsajtó“-utezai nyomda épülete előtt s a körülte csoportosult néptömeg az elragadtatás legmagasabb fokán harsogta utána a versszakok refrainjét:

„A magyarok istenére esküszünk,

Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!“

Atyám époly lelkesedéssel szavalta ezt város- majd országszerte.

Egressy Béni pedig még aznap dallamot szerzett hozzá, melyet nyomban az ifjuság, majd az összes polgárság vett ajkaira. — Ez volt a „Talpra magyar“ első, legnépszerűbb dallama az országban. Bár később többen

kedvet kaptak a nagyhirű költemény dallamosítására s elsőbbségüket még ma is vitatják. De ezeket a nép nem vette át s az Egressy Béni szerzeményét dalolta továbbra is.

Tüntetések a nemzeti színházban: „Bánk bán“ előadása. Tancsics Mihály. „Hunyady László“ előadása. Lenkey, kapitány. Magyar gránátosok: Szentpétery, Rosti, Szimély.

A honfiui lelkesedés nyilvánulásának egyik fő-focusa volt a nemzeti színház villanyos légköre.

A napiesemények fölötti örömét a főváros többnyire itt documentálta, itt fejezte be.

A szabadsajtó ünnepén „Bánk bán“ előadását, a közönség zajos kíváratára, abba kellett hagyni, s „Petur“ képviselőjétől, atyámtól általánosan követelték, hogy a „Talpra magyar“-t szavalja el, — melyet aztán mindenki állva hallgatott, s a versszakok két végsorát falrengetőn zúgta utána. Az előadás ezzel ért véget.

A börtönéből kiszabadított Tancsicsot szintén a nemzeti színházba hozta vállain a lelkes ifjuság, s itt éljenezte forkaszakadtából egész este.

„Hunyady László“ előadásakor a „Meghalt a cselszövő“ végezetű karéneket a kimerülésig ismételtette a közönség, s együtt dalolta a nemzeti színház énekeseivel.

A hős Lenkey huszárkapitányt, ki századját életveszélyek közt vezette be külföldről a haza megmenntésére: ugyancsak a nemzeti színházban üdvözölte harsogó éljenzéssel a közönség, midőn őt a földszinti zárt-székek egyikén megpillantotta.

A Lédererféle macskazenénél, valamint a Lambergróf megtámadtatásakor nem volt alkalmam jelen lehetni. Azonban a három gránátos altisztet: Szentpéteryt, Rostit és Szimélyt, — kik Budavárban a tüntető nép ellen voltak kiküldve századaikkal s ezeket odahagyva hozzánkpartoltak, — jól ismertem, s résztvettem a menetben, midőn a nép vállaira emelte őket s éljenezve hordozta végig a főváros utczáin

A honvédségnél később mind a hárman századosok lettek. — Szentpéteryvel együtt szolgáltam a 33-dik

honvéddzászlóaljban. Szimélyvel, a forradalom után, egy ezredbe voltam besorozva. — Szentpétery Vlagoszló külföldre menekült; — Szimély az osztrákoktól szabadulva, mint fővárosi tisztviselő, előkelő állásra emelkedett.

Népgyűlés a Múzeum-épület előtt. Nemzeti hadsereg. Teleky László gróf. Batthány Lajos gróf. Baldacci Manó, ezredes. Színész nemzetőrök: Szentpétery, Fáncsy, Szigligeti, Szigeti József, Köszeghi, Füredi, Egressy Gábor, Egressy Béni, Lendvay, László, Réthi, Gözon.

Még egy hatalmas s talán a legzajosabb tüntetésre emlékezem a márcziusi napokból. Ez a múzeum előtti ntolsó népgyűlés volt, midőn Vasváry, Petőfi és atyám fegyverre szólíták a polgárságot a lázadás elnyomására. — Leghúzamosabban beszélt Vasvári, szokott, ragyogó ékesszólásával; — Petőfi röviden, de nyomósan és rendkívüli elhatározással szólt; — atyám szíve átható melegségével, lelke egész erejével buzdította a polgárokat. — Beszédeikre eget-földetrazó „fegyverre“-kiáltás volt a tömeg viszhangja, mely bejárta az egész fővárost, majd kihatott az egész országra.

Az emberi szenvedélyek s az életerők ily kitörő, ily általános felbuzdulását Budapest még nem érte meg soha! . . .

A tanácskozások és tervezgetések, — a zajos gyűlések és ragyogó szónoklatok, — a hazafias felhívások és harci kiáltványok, — a toborzások és fegyverkezések, — a lelkesítő dalok és harcias zene, — az élet és vagyon feláldozások s a tüntetések ezerféle nemei, kiragadták köznapi foglalkozásaik köréből az összes polgárokat s a szabadság izzó sugárainak verőfényén egy test- és lélekké forrtak össze valamennyien.

Az ékesszólást, — melynek a fölszabadított szellem eme dicső napjaiban annyi mestere tűnt fel honfiaink közül, — nyomban követte a tett: az íge alakot öltött s első hatalmas formája a nemzeti hadsereg létrejötte volt.

Az előbb még „Ellenzéki,“ most „Radikál“-kör ápril-hó végén nyilatkozatot küldött elnöke: Teleky László

gróf által a minisztériumhoz, egy önkéntes magyar hadsereg felállítása iránt, a mindfenyegetőbbben terjedő alvidéki lázadás megfékezésére.

E nyilatkozat folytán hívta föl május 16-án Battány Lajos gróf miniszterelnök és Baldacci Manó ezredes nyílt-rendeletben a nemzetet a tiz első honvédzászlóalj alakítására.

Ugyanez időben szervezkedtek országszerte hasonló célra a nemzetőri gyalog- és lovascsapatok, melyekhez kivétel nélkül csatlakozott a társadalom minden osztálya.

Nagy contingenst szolgáltattak a fővárosi nemzetőrséghez a nemzeti színház tagjai: Szentpétery, Fán c s y, Szigligeti, Szigeti József, Kőszeghy, Fűredi, atyám, Egressy Béni, a gyalogosoknál, — Lendvay és László a lovasnemzetőröknél vállaltak szolgálatot. Hozzájuk csatlakozott utóbb — kevés kivétellel — a nemzeti színház összes férfiszemélyzete. — Réthy és Gózon élelmibiztosukol mentek a táborba.

Az 1-ső és 2-dik honvéd-zászlóalj szervezésére a főváros vállalkozott.

Honvéd-zászlóaljak alakítása. Illéssy György. Perczel Mór. Zendülés a „Károly“-laktanyában. Az első honvéd-halott. A föllázadt polgárság. Mészáros Lázár. Ejjeli támadás. Menekülésünk. István főherczeg. Főlfegyvereztetésünk.

Mihelyt a kormány rendelete közzé lett téve, minden független állásu polgár sietett följajánlani szolgálatát. Apa és fiu, agg és gyermek tódult a toborzó helyekre.

Atyám nyomban kiadta otthon a parancsot: „készüljetek, megyünk!“ — Tiz éves öcsémet, Árpádot, azonnal a szegedi katonai iskolába küldte, engem pedig, mint öt évvel fejlettebbet, késedelem nélkül, a múzeum-épületben levő sorozó bizottság elé állított, a hol velem egyidőben jelentkezett Illéssy György, a „Hon“ későbbi munkatársa.

Illéssy utóbb a tűzerekhez tétette át magát s ezekkel küzdötte végig a szabadságharcot.

A forradalom után Illéssyt is besorozták az osztrák gyalogsághoz s bár nyolcz évig volt kénytelen szolgálni: semminemű előléptetést nem fogadott el; sőt, hogy a kísértés elől is kitérjen: az ezred zenekarába vétette föl magát trombitásnak, bár e hangszerhez semmit sem értett. Az ötvenes években találkoztam vele, mint magam is besorozott, Triestben, hol ezrede állomásozott. A hosszú szolgálati idő alatt megtanult ugyan trombitálni, de a tüdöje feláldozásával, mely kora halálát okozta.

A múzeum-épületben levő sorozó-bizottság elnöke a hős Perczel Mór volt, — még akkor századosi ranggal, a ki kész örömmel avatott föl bennünket az első zászlóalj honvédei közé. Hitelesítésül mindjárt egy madzagra kötött szuronyt is akasztott a nyakamba, melylyel néhány percz múlva oly harczias kedvben álltam anyám elé, hogy majdnem az ájulás fogta el szegényt, — bár az első honvédzubbonyt ő maga készítette számomra.

Minthogy azonban a közvitézi szolgálatra testileg még fejletlen voltam: Perczel, atyám iránti barátságos indulatból, mindjárt „tiszteletbeli“ káplárnak jegyzett a névsorba, — lelkesítőleg adván értésemre, hogy e czim-előlegezést mikép kell majd a harcztéren kiérdemelnem.

Pár hét alatt a két első zászlóalj megalakult. Ugyanennyi ideig tartott, míg teljesen felszereltek bennünket, s a legszükségesebb katonai teendőkre magunkat begyakoroltuk.

Különböző katonai épületekben voltunk elszállásolva. Én századommal a „Károly“-kaszárnyaiban laktam, melynek nagy részét osztrák katonaság foglalta el. Kezdetben ezektől kaptuk kölcsön a fegyvereket gyakorlatainkhoz, miket naponként tartottunk a laktanya udvarán.

Még fegyvertelenül voltunk, midőn junius elején az osztrák katonák és honvédeink közt oly vérengzés támadt, mely az egész fővárost fellázította.

Ez esetre az szolgált okul, hogy egy osztrák közkatona a kázinban ellopta egy honvédtársunk óráját. Ez a tolvajt, ki az udvarra futott, üzőbe vette s utól-

érvén, jól eldöngette. A lármára mindkét fél bajtársai elősiettek s a czivódás általánossá lett, mely csakhamar testlegességbe ment át. Ebben a honvédek kerültek felül s ellenfeleiket szétkergették.

A laktanya bejáratánál levő osztrák őrparancsnok látva ezt: aljas boszúból s a magyarok iránti rögzött ellenszenvből, tüstént fegyverbe állította embereit s a helyszínén maradt győztes honvédekre tüzet vezényelt.

Én, néhány bajtársammal, az emeleti folyosón szobánk előtt álltam s szemtanuja voltam, midőn két honvéd az udvaron — a golyóktól találva — összerogyott: az egyik holtan, a másik sebesülten.

Honvédeink pusztá kézzel kénytelenek voltak gyilkos támadóik elől visszavonulni; míg az összes osztrák katonák fölfegyverezték magukat szobáikban.

Az utczákról beözönlött polgárságot az osztrák kapu-őrség szuronytszegezve szorította ki az udvarról s a kapukat bezárta.

Néhány percz múlva lázadó moraj kelt az utczákon, melyeket csakhamar ezerekremenő polgárság özönlött el, s a laktanya kapuit döngetni kezdte. Mire az osztrákok szobáikból az utczákra nyíló ablakokon keresztül lövöldözni kezdtek a népre.

A polgárok egy része gyorsan kézhezkerítette házi fegyvereit, s viszonzta a lövéseket; a fegyvertelen néptömeg pedig kénytelen volt a laktanya közeléből a mellékutczákba vonulni.

Egy óra múlva érkezett a hely színére Mészáros hadügyminiszter, ki megszüntette ugyan a lövöldözést, de az osztrák zsoldosokat lefegyverezni nem volt képes.

Eredménytelenül távozott el késő délután, hogy szigorubb intézkedéseket tegyen az ellenszegülők megfékezésére.

Ezalatt a felbőszült polgárság az egész városban talpra kelt, s teljes elszántsággal tódult a „Károly”-laktanya felé, hogy ezt, honvédei kiszabadítása végett, megrohanja.

Csak miután az utczára nyíló ablakainkból meg-

nyugtattuk őket azzal, hogy lakosztályunkban eltorlaszoltuk magunkat és lehetőleg védve vagyunk: ekkor csillapultak némileg, s hagytak fel vakmerő betörési szándékukkal, mely iszonyu vérontást okozhatott volna.

Századom a laktanya egyik elsőemeleti termében volt elhelyezve, hova most beszorult. Védelmieszköz hiányában szétszedtük a vaságyakat, asztalokat, padokat s ezek darabjait osztottuk szét magunk közt. Majd az est beálltával, meggondolatlan ifjai hévvel, a legvakmerőbb vállalatra szántuk el magunkat, hogy szégyenletes helyzetünkből kiszabaduljunk. Közös megegyezéssel abban állapodtunk meg, hogy a velünk egy folyosón lakó osztrákszázadot éjjel megrohanjuk szobájában s fegyvereit magunkhoz ragadva, kitörünk a laktanyából.

Éjfél felé, lehető csendben vonultunk ki a folyosóra, melynek végén nagy kettős ajtó szolgált az osztrákok szobájába. A mint ideértünk: az ajtó egyszerre föltárlt s a résen levő osztrákok sortüzet adtak reánk.

A sötétségnek köszönhetjük s azon körülménynek, hogy az osztrákok szobája néhány lépesővel magasabban feküdt a folyosó padlatánál, hogy így a golyók nagy része fejünk felett repülván el, csak néhány jelentéktelen sebbel, nagyobb baj nélkül menekülhattunk a nem-sejtett csapdából. — Visszavonulva lakosztályunkba, ennek ajtaját összes szalmazsákjainkkal áthatlanul eltorlaszoltuk. Így vártuk be folytonos izgalmak közt a reggelt.

Másnap hajnalban Mészáros ágyukkal vétette körül a laktanyát, melyet összelövetni rendelt, ha a zendülők magukat meg nem adják.

Mi ezt, természetesen, nem vártuk be, hanem még ugyanazon reggel, a „Gránátos“-utczára nyíló ablakainkon át, lepedőkből font köteleken valamennyien lebozsátkoztunk, miben a polgárok felfogó szőnyegekkel s létrákkal voltak segítségünkre.

Az osztrák katonák konok makaesságát végre is az István főherceg személyes megjelenése törte meg, kinek parancsára lerakták ugyan fegyvereiket, de oly kikötéssel, hogy azonnal Komáromba szállíttassanak.

— Ott aztán nem büntetés, hanem oltalom várt rájuk.
 — E katonákat később a harcztéren is fölhasználták ellenünk.

Századunkat, ez eset után, az „uj-épület“-ben szállásolták el.

A közvélemény pedig hangosan követelte honvédeink fölfegyverzését, a mi pár nap alatt meg is történt.

Cserey, őrnagy. Indulásunk az alvidékre. Bucsunk a fővárostól. Megérkezésünk O-Becsére.

Az első zászlóaljhoz, mint előbb jelentkezők, nagyrészen zsengekoru, 15—16 éves ifjak lettek fölvéve, míg a második zászlóalj már érettebb, pályavégzett férfiakból állt, kik közt családunknak sok jóismerőse, barátja volt. Atyám tehát, ifjukoromra való tekintetből, megnyugtatóbbnak találta, hogy én ez idősebb bajtársak körében, mintegy az ő felügyeletük alatt honvédeskedjem.

Igy történt, hogy mielőtt Pestet elhagytuk volna: a 2-dik zászlóaljhoz lettem áttéve.

Uj parancsnokom Cserey őrnagy volt, ki még mint az absolut uralom activ tisztje, a fővárosban lévén állomáson, — hazafias, szabad érzelmei folytán, — atyámmal jó ismeretségben állt.

A két zászlóalj lelkes, intelligens honvédei csakhamar begyakorolták magukat a legszükségesebb katonai teendőkre; s így, juniushó vége felé, már készen fogadtuk a rendeletet: a táborba menetelre.

Julius 2-dikának reggelén gyűltünk össze — polgárok és honvédek — a mostani „Erzsébet“-téren a búcsuzásra, melynél lélekemelőbbet, érzékenyebbet nem tapasztaltam soha.

A főváros polgárai már hajnalban előzőnlötték a tért; — a Budapesten levő összes zenekarok pedig felhívás nélkül esatlakoztak hozzájuk.

A közel- és távolrokonok kíséretében jöttek — kevés időközökkel egymásután — a fölszerelt honvéd-

csapatok a gyűlhelyre. Érkezésükkor minden oldalról zene s „éljen“-kiáltozás hangzott fel.

Itt egy honvédnek állt öreg, de életerős családfőt, — ott egy gyermekkorból alig serdült zsenge ifjut könnyezett, bátorított a hozzátartozóik részvéte s áldozatkész hazaszeretete.

Végre mind a két zászlóalj együtt volt.

Az indulás órája elérkezett. Imához vezényeltek; s velünk együtt templomi csöndben fohászkodott fel az egész gyülekezet. Ezután még egy általános „éljen“ kiáltás rezgettette meg a kebleket, s a zenekarok unisono rázendítették a Rákóczy magasztos „induló“-ját. szebben, lelkesítőbben, mint valaha Ekkor megindult a főváros összes lakossága honvédei kíséretében a vasuti pályaház felé, oly fenséges, oly impozáns menetben, mint az egész menyországot keblükben hordozó áhítatosok búcsujárása.

Vonatunk előtt elhangzott az utolsó „Isten hozád!“ . . . és mi, a legdíszőbb vizionlátás reményében robogtunk tova, jövőnk tündérképeivel lelkünkben, a szent harciba vezető utunkra!

A főváros lecsöndesült, hogy harcképes elemei annálhangosabban hirdessék képviseltetését a csatatéren.

A honmaradt, vállalkozóbb szellemű polgárok, — a honvédek útján — nemsokára szintén elszéledtek a haza veszélyeztetebb pontjaira.

Atyám elkisért bennünket a táborba. Csupán anyám és nővérem maradtak hon, reményeikkel és hő imáikkal, miket értünk, utánunk küldöttek, s a melyek nem hagytak el bennünket egy pillanatra sem!

Egyhuzomban haladtunk vasuton Szolnokig: innen gőzhajón szállítottak tovább Ó-Becséig, hol azonnal táborba szálltunk.

Lelkesedésünk adott a megpróbáltatásokhoz, küzdelmeinkhez erőt, mely el nem csüggedett.

Atyám elragadtatással írja a honvédtáborból anyám-

nak: „az ügy, melyet a nemzet ily fiakkal véd: nem veszhet el soha!“.....

Kételkedhetett-e valaki szavai igazságában!?... mutatkozhatott-e rejtőző vakand ama fényes napok világosságánál?!...

Jó anyánk velünk együtt hitt, remélt és szeretett!... s az időszak, mely egy nagy jövő csiráját hordta méhében: legszebb tavasza volt a híven érző honleányoknak is! ---

A táborban. Éder. Bechtold. Gyakorlatok. Tábori szolgálat. Őrjárat. Készenlét. Draskovics „atyus“.

Atyám Ó-Becséről másnap visszatért Pestre, hová egyelőre még színházi kötelezettségei szólították. De a „mielőbbi viszontlátás“ reményében vett tőlem búcsút.

A táboriélet sanyarusága jó iskola volt reánknezve, s kedvező alkalom: az otthoni kényelemhez, pelyhes ágyhoz, jó eledelhez szoktatott kényes természetünk megedzésére.

Ó-Becse mellett, nagy félkörben ütöttünk tábort, századonként külön csoportokban. Gulákba rakott fegyvereink mögött felöltözötten tanyáztunk éjjel-nappal.

Előttünk voltak felállítva tisztjeink sátrai, melyekben szívesen látott vendég volt bármelyik altiszt, vagy közhonvéd szabad órájában.

Táborunk mögött volt a főzőhely, hol bográcsokban készült a legénység jó-rozsz eledele.

A leghátsó vonalban foglaltak helyet a társzekerek és markotányosaink, kik nagy számmal költöztek utánunk Pestről segítségünkre — és meggazdagodásukra.

Az első éjszakák leginkább megviselték lábainkat, a szokatlan fűzött bakancs miatt, mely a vérkeringést akadályozta, s pöffedtséget, daganatot okozott; olyannyira, hogy némely reggel alig birtunk talpraállni. Azonban ehez is úgy hozzátörődtünk később, mint a zimánkós, esős időjáráshoz, mely után mint kiöntött ürgék száritgattuk magunkat a nap melegén; de ha véletlenül e jótéteménytől is megfosztott bennünket az ég borúja,

akkor lucskosan, bőrig ázva kellett teljesítenünk a még terhesebbé vált tábori szolgálatot, s ez bizony gyakran megbetegedésünkkel végződött.

Táborunktól negyedórányira voltak kiállítva előőrseink, — nagy kiterjedésben szem előtt tartván a vidéket: Földvár, Túria és Szent-Tamás felé, melyek főfészkei voltak az ellenségnek.

E helyekről mindennap érkeztek hozzánk magyar földművesek, kik a ráczok üldözése, orvtámadása elől menekültek.

Ó-Becsén csupán Éder és Bechtold tábornokok voltak elszállásolva s olykor Cserey őrnagy, ki honvédeit rangkülönbség nélkül mindig szívesen láttá vendégszerető házánál.

Zászlóaljunktól legtöbbször jártak — szolgálaton kívül — a városi nagy vendéglőbe ebédelni, hol igen izletes és olcsó ételeket lehetett kapni; de épen ezért sokszor oly tömegesen megrohanták, hogy nem lehetett hozzáférni; így aztán kénytelen-kelletlen a tábori sovány kotyvalékra, vagy markotányosaink borsos áruira voltunk utalva, — a mennyiben ez utóbbira költségünk telt.

Reggel és alkonyatkor, bármilyen időjárás mellett is, minden nap egy-egy órai gyakorlatot kellett tartanunk.

Az előőrségi szolgálaton kívül pedig, — melyre másod-harmadnap került a sor, — még őrzőjáratra is kellett mennünk minden éjjel; s innen visszatérve, néhány óráig, szakaszonként váltakozó sorrendben, készenlétben virasztanunk. Ez volt legterhesebb része szolgálatunknak: helybenállva, ébrenlétre erőltetni kimerült, a tikasztó hőségétől alélt, álmatlanságtól gyötört idegeinket! . . . És van-e zsarnokibb hatalom a nyugalomra vágyó ifjútest fölött, mint a bűverővel reáomló álom, e „másod-étsora a nagytermészetnek, főtápszerünk az élet lakomáján!?” . . .

E kínos éjszakákra visszaemlékezve, nem feledkezhetem meg jótevőnkéről, az egykori huszár: Draskovics nevű szakaszkáplárunkról, ki — éjjeli megkísértésünk alkalmával — ébrentartó védangyalunk volt.

— Nélküle bizony a reánk leselkedő ellenség martalékaul eshattunk volna akárhányszor sanyaru éjszakáinkon.

Midőn éjjelenként készenlétben álltunk és Draskovics észrevette bágyadtságunkat: rögtön szakaszunk elé lépett, s oly szórakoztató és valóban zamatos adomákat szedett elő huszárélményeinek kifogyhatlan tárházából, hogy mi, fáradságot, álmot, mindent fejejtve, észre sem vettük, sőt gyakran sajnáltuk is időnk gyors leteltét.

Az öreg „atyus“ máskülönben is kedves, szeretetreméltó gondozója volt az ő honvéd „fiainak“: ha éhezünk, vagy szomjaztunk: vigasztalt; ha csüggedtünk: bátorított; a hideg és esős éjszakákon ő gondoskodott részünkre alomról; — sőt — ha nagyon ki voltunk merülve — még őrt is állt helyettünk. Ő tanított meg arra, mint lehet könnyen viselnünk a gyaloglás fáradalmait azzal az utasítással, hogy lábruhánkat vastagon kenjük be faggyúval, ez lábunkat enyhén, hűvösen tartja, s megóvjá a feltöréstől; így kibírjuk a leghosszabb, legfárasztóbb meneteket is. — Mennyire igaz!... mily jó hasznát vettük e kitünő recipéjének!...

De mi is méltányosak, hálásak voltunk iránta: készséggel, „fiui“ engedelmisséggel álltunk bármiben szolgálatára — és ő igen jól érezte magát szerető bajtársai körében. Csupán egy baja volt: hogy nem tudott elszokni a huszáros járástól, s menetközben minden lépéssel kanyarintott egyet ballábával hátrafelé, az oldalán képzelt huszárkard eltávolítására; e kettős tempo gyakran kifárasztotta és sok élcelődést kellett miatta eltűrnie tisztjeinktől s pajkosabb vérű „fiai“ részéről.

Azonban boldog volt a tudatban, hogy öreg létére közénk fölvettk, s buzgalmát mindjárt előléptetéssel jutalmazták. S az öreg, minden eredetisége mellett, választékos modorral, intelligenciával birt, elszánt, bátor katona volt. E mellett bizonyít az, hogy csakhamar tiszti rangra emelkedett... Az utolsó komáromi csatában már mint zászlóaljparancsnok fejezte be dicsőséges pályafutását: az ácsi erdő mellett egy roham alkalmával elesett. —

Foglyaink. Menekülő magyar földmívesek. Levágott magyar fejek.

Kémszemlére kiküldött csapataink naponként fogtak el őrvonalaink előtt portyázó fegyveres fölkelőket. kiket az ó-becsei katonai parancsnokságnak szolgáltatunk át; ámde ez nem büntette, sőt többnyire szabadon bocsátotta őket.

Szörnyen felháborított bennünket ez az elnéző, kegyelemosztogató eljárás; holott tudva volt, hogy e lázadók, tőlünk szabadulván, újrakezdi rabló, vérengző munkáikat a védtelen magyar lakosságon.

A rémülettől üzött s mindenükből kifosztott magyar földmíves családok: nők, aggok, gyermekek, — kik a ráczok kegyetlenségei elől menekültek ide, — Ó-Becse utcáin s a jobbmódu gazdák udvarain vonták meg magukat, vagy táborunk mögött telepedtek le, — honvédeinktől nyervén telhető segínyt inségük enyhítésére.

Ugyancsak őrzárataink hoztak naponként Ó-Becsére **levágott magyar fejeket**, melyeket a ráczok zsákokban csempésztek — megrémítésünkre — őrvonalunk közelébe.

E szerencsétleneket a tanyákon levő házaikban, vagy mezei munkáik közben mészárolták le a „kettős keresztet viselő“ szörnyetegek.

Az ó-becsei városház előtt naphosszat ki van téve 15—20 ilyen magyar fej, melyeket jajveszékelő család tagok környékeznek.

Mondanom sem kell, hogy e borzalmas látvány mennyire növelte boszúvágyunkat, elkeseredésünket.

És mégis hetek óta veszteglünk már itt esata nélkül, holott az ellenség — alattomos osztrák támogatás mellett — napról-napra gyarapodik s mindinkább erősíti magát elsánczolt helységeiben.

A folyvást érkező menekülőkkel táborunk annyira túl van terhelve, hogy alig láthatja el magát elegendő élelmiszerral. Ó-Becse ki van merítve, koresmáiban, vendéglőiben nem lehet kapni semmit. Sőt markotányosaink árui is megfogytak s oly méregdrágák, hogy nem győzzük fizetni.

A fogyatékos táplálék, a zimánkós időjárás s a folytonos zaklatottság rendkívül megviselte honvédeink erejét, egészségét. Csapataink egyharmada kórházakba került s részben typhus áldozata lett.

Izgatottságunk, elégtelenségünk nőttön nő a kése-delmezés, — vezéreink hanyagsága, — roszakarata miatt, s már-már zendülést idéz elő táborunkban.

Első megjelenésünk Szent-Tamás előtt. Orczy István báró, mint önkéntes. Orczy hős halála. Visszavonulásunk Verbászra, Ó-Becsére.

A növekvő belforrongás végre arra ösztönözte Éder és Bechtold tábornokainkat, hogy támadást intézzenek csapataink egy részével Szent-Tamás ellen.

Julius 13-án vettük a parancsot, hogy zászlóaljunk fele, s a „Miguel“- és „Wilhelm“-gyalogosok közül hat század, félüteg hatfontos ágyúval, V e r b á s z r a, s innen S z e n t - T a m á s megtámadására induljon.

Még aznap Verbászon voltunk.

Másnap, július 14-dikén, csatarendben állíttattunk ki Szent-Tamás elé. Itt egy századunk csatárlánczot képezett s ágyuink támogatása mellett megkezdte a tüzelést.

Elővédeink csak vaktában lövöldezhettek a szent-tamási sánczok felé; míg a ráczok, fedett helyükről, biztosabban célbavehették a nyílt téren álló honvédeinket.

Tartalékot képező tömegeink folyvást egy helyben álltak tétlenül, s csak pusztá szemlélői voltak az őrse-mek lövöldözésének.

Mint önálló harczos csatlakozott seregünkhöz a lelkes O r c z y I s t v á n báró, s polgári vadászöltözetben, kétsövű puskával ment előre csatárlánczunkkal; sőt néhány lépéssel előbbre állt, mint a többiek, hogy a sánczok mögül leselkedő szerviánokat jobban szemügyre és célba vehesse. — Többször figyelmeztették a közepében levő honvédek, hogy vonuljon hátrább s ne tegye ki magát annyira az ellenség golyóinak, melyek sűrűn sivitottak körülötte. Hasztalan; — ő, úgy látszott, siker-

rel használta föl előnyös posztóját, melyet nem akart odahagyni; mert szünet nélkül és nagy hévvel lövöldözött azután is.

Körülbelül egy óra telt el a kölcsönös tüzeléssel, midőn egy jól célzott ellenséges golyó *Orczyt* halántékon találja. Nyomban összerogyott. Mire hozzásiettünk: már halva volt.

A nemesszivű, a hazáját hön szerető főurat és hős bajnokot az összes honvédség mély részvéte mellett helyeztük ravatalra.

Már délre járt az idő s csapataink még mindig egy helyben álltak. Ágyúink is csak nagy időközökkel lőttek egyet-kettőt, állítólag azért, mert löporuk fogytán volt. Elővédeink pedig céltalan lövöldözték el töltvényeiket. — Támadásra, rohamra nem vezényelt bennünket senki.

Egyszerre csak parancsot kapunk *Éder* tábornoktól — a visszavonulásra; — senki sem tudta, mi okból. *Verbáson* megebédelve, nyomban ismét *Ó-Becsére* küldtek bennünket, hová magunkkal vittük néhány sebesültjeinket is a csatárlánczból.

Azért kellett hát *Ó-Becséről* idejőnnünk, hogy a kedélyek csillapítására e szinlelt támadással áltassanak bennünket! . . . Roszul számítottak: türelmetlenségünk, izgatottságunk méginkább fokozódott. Utközben és a táborban már hangos nyilatkozatokat lehetne hallani *Éder* és *Bechtold* hazafiatlanságáról, árulásáról. —

A „*Wilhelm*“-bakák árulása. Máriássy János, százados. Első csatánk *Földvárnál*. Tüz-keresztelők. *Földvár* elfoglalása. *Perczel Mór*. A szervianok kegyetlenkedése. Visszavonulásunk. *Bechtold* eltűnése.

Julius 17-dikén vettük a hirt, hogy a „*Wilhelm*“-gyalogság hűtlensége következtében, a szervianok *Földvárt* elfoglalták, kirabolták, s magyar lakosainak egy részét legyilkolták.

Cserey őrnagy, a saját felelősségére, rögtön elküldött *Ó-Becséről* három századot zászlóaljunkból, a *Máriássy János* százados vezénylete alatt *Földvára*.

Jövetelünk hírére a szervianok elmenekültek.

Alkonyatkor érkeztünk Földvára, melyet teljesen kipusztítva találtunk. Csak néhány elaggott, beteges magyar volt még nőikkel és gyermekekkel itt-ott a házakban.

Ugyanazon nap három ágyut is küldtek utánunk Ó-Becséről, megfelelő tűzérséggel és félszázad gyalogfedezettel. Ezek a város végén maradtak éjszakára, míg mi, többiek, a városban szállásoltuk el magunkat, szakaszonként egy-egy házban.

Az egész éjet felöltözötten és fegyverben töltöttük.

Másnap, július 18-dikán, már korahajnalban ágyuszó riasztott fel bennünket.

A szerviánok, megtudva, mily csekély erővel jöttünk ellenük: még azon éjjel visszajöttek — néhány ágyút hozván magukkal — Földvára. Előbb a szőlők közötti mellékutakon tűzéreink háta mögé lopóztak, s ezeket néhány kartács-lövessel elriasztották; azután a szélső házakat több oldalról felgyújtották.

Midőn mi a vészjelre kirohantunk szállásainkból: már a felcsapó lángok fénye világította be az utcákat, melyek fölött szeltében-hosszában süvöltöttek az ellenség ágyugolyói.

A szürkületben nem tájékozhatván kellőleg magunkat: szakaszparancsnokaink kivezettek bennünket az óbecsei utra, hol a viradat három századunkat már együtt találta.

Ekkor a rettenthetlen Máriássy százados, — ki ez alkalommal mutatta be először oroszlánbátorságát, melylyel később a honvéddicsőség legszebb koszorúját aratta, — fölemeli kardját, s így kiált hozzánk: „Eddig fiuk és nem tovább! most vissza az ellenségre; mert a ki hátramarad: azt én vágom le!” — Ezzel „előre!” ordítja, — s századainkat a nyomunkba jött szervián csapatokra kergeti; az elmaradózókat pedig — tekintet nélkül arra, hogy tiszt-e, vagy közember, — széles kardjával irgalmatlanul kaszabolja; — láttam, midőn egy honvédnek a fejét, másíknak a vállát sebezte meg.

Parancsnokunk rendkívüli föllépése döntött. Száz-

szorosan hatotta át ifju honvédeink keblét a Máriássy hősisége: s a három század, mint megannyi fiatal orosz-lán rohant az idősebb után, ki most már nem mögöttünk, de előttük járt az ellenség üzésében.

Ez volt első tűz-kereszttségünk, s dicsőséges fölavatásunk a további hadvislésre.

A szervianok eleintén gyávaságnak vették a városból való kivonulásunkat; de midőn látták, hogy visszafordulunk, s eltökélten rájuk rontva, vitéz kapitányunk élethalál-harczra kényszeríti őket: megrémülve, eszeveszetten futottak előlünk, — keresztül a városon, majd ezen is túl — utolérhetlenül . . . elhullatva fegyverzetüket, fővegüket, s hosszú veres köpenyeiket, — nem gondolva a mellettük elhullott társaikkal, kiket más alkalmattal magukkal szoktak vinni a csatatérről.

Tüzéreink szintén követtek bennünket; de minden igyekeztük hiábavaló volt; mert mire a város tulsó felére jutottunk: már ágyugolyóikkal sem érhatték utól a megriadt csordaként szertefutó szervianokat, kik néhány percz alatt nyomtalanul tűntek el a sz. mhatárról.

A mily vad, vérengző és kegyetlen e faj allattomban, s a védtelenekkel szemben, époly gyáva, pulya, félénk nyílt csatában, a bátor ellenfél előtt. Országvilágra szóló bizonyítékát adták ennek legtöbbször a hős Perczel Mór vitéz hadai előtt. —

Rohamunk oly gyorsan és egymásutánban történt, hogy a legvadabb és csupán zsákmányra szomjazó szervianok rablási és gyilkolási kéjeikben elmerülve, bentfelejtették magukat Földvár egyes házaiban. Midőn visszatértünk: ezeket a legiszonyúbb kegyetlenkedéseik közben találtuk. Leirhatlan az a vandalismus, mit e kánibálok véreinken: nőkön, gyermekeken, betegeken és tehetetlen aggokon elkövettek, — vérszomjas állatiasággal végezvén ki valamennyit, — testüket felhasíták, gégeiket, nyelveiket kiszaggatták, szemeiket kiszúrták; kezeiket, lábaikat, orrukat, fülüket megcsonkították; s az így elkínzottakat falakra szögezték, vagy fákra akasztották! . . . a levágott gyermekfejekből egész gulát találunk a r. katolikus „magyar“ templom előtt! . . .

Lehetett-e ezek számára irgalom itt — és a más-világon?! . . .

A bensorult szerviánok közül egy sem menekült fegyvereink elől. —

Földvár elfoglalása után Bechtold még aznap visszaparancsolt bennünket Ó-Becsére. — Ő maga, valamely ürügy alatt, szintén eltávozott egyidőre táborunkból... hová? — mi célból? — nem tudta senki...

Az odahagyott Földvárt ismét a szerviánok foglalták el és erős sánczokkal vették körül.

Atyám látogatása. A „Tisza“ hátán. A lélek sejtelmei. Petőfi.

Visszavonulásunk miatt főfokra hágott fölháborodásunk; nyiltan kárhoztattuk a vezérletet, hogy a lázadás elfajulását nem tudta, s nem akarja meggátolni.

Hetekig kellett ismét egy újabb támadásra várakoznunk, s folytonos készenléttel, előőrségi szolgálattal, stb. vesztegetni a drága időt, pazarolni erőnket. —

A t y á m két hét múlva visszajött Pestről, — most már húzamosabb időre. — A gondviselés hozta őt segítségemre, vigasztalásomra.

Ez utjából atyám a következő levelet intézte anyámhoz:

„A Tisza hátán, a „Buda“-gőzösn, július 26-dikán, 1848.

Édes nőm! Különös, hogy még oly emberek is, kik magukat a felvilágosultakhoz számítják, olyanokat hisznek, miket nem értenek, meg nem foghatnak. — Tudod édesem, hogy nekem bizonyos nap és szám iránt mindig oly vakhitű előítéletem volt, mióta csak eszemet érettnék tudom. De én ezt úgy magyarázom magamnak, hogy nem a szám, sem a nap, hanem a lélek sejtelme az, mi a jót, vagy roszt az embernek megjósolja. És nekem valóban van ily sejtelmem, van ily titkos előérzetem. Nem mondtam-e meg pontosan, hogy fiamtól, a táborból, vasárnap levelet fogok kapni? . . . És lám, azon perczben mondtam, midőn fiam épen levelét írta. Mi ez egyéb, mint szellemi magnetismus?!

Nem tudom ugyan, hogy elhatározottságomtól van-e, de sejtelmem e perczen azt mondja, hogy az én óráim még nem fog ütni oda lent, s hogy én titeket még itt e földi létben látni foglak. Kezem reszket ugyan, midőn e sorokat írom, de szívem nyugodt, mint e mellettem szunnyadó ősz, — és a ki reszket, nem én vagyok, hanem e kis sugárhajó, melyet a gépezetnek erős szívdobogása remegtet. — És mégis, a vésznek órái, melyek elébe az elszántság nyugalmaival megyek, önkénytelenül lelkembe idézik az enyészet gondolatát. És e szép, e nagy gondolat előmbé hozza mult napjaimnak búsfényű tarka képeit. Mondhatlanul boldogtalan volt az én életem, — te tudod édes nőm!.... Amde élveztem kimondhatlanul édes örömeiket is. És mert oly igen sokat és oly igen mélyen szenvedék, éppen azért éreztem örömeimet egészen és annyira, mint senki más a világon..... Lelkemben, s egyéniségemben erők magvait ülteté a természet, melyek kedvező körülmények között nagygyá fejlődhetének. De végzetem ugyakarta, hogy pályámon folyvást ellenséges elemek által ostromoltattam. Erőm nagy részét idegenszerű küzdelmek emészték föl. És nekem utóbb is meg kellett adnom magamat.....

Való, hogy e hon nemsokára virágzó, nagy, dicső lesz, és az én hivatásom szép nyári napjai meghozandják majd az eddig hiába várt kedvező eredményeket. Amde e napok nem hozandják vissza ifjúkorom fáradhatlan, kimeríthetlen erejét, lelkem aczélrugalmisságát! ... Az ihletés perczei már ritkábban jelennek meg, — azon perczek, midőn visszanyerém egész ifjúságomat!...

Petőfi Sándor barátom el lévén irántam kissé fogulva, azt mondja, hogy én a csatatéren csak egy ember vagyok, otthon pedig, hivatásomnál fogva, több mint egy. Ezt én nem tudom; csak annyit tudok, hogy én otthon, a hazának e perczeiben, igen haszonvehetlennek érzem magamat. El nem viselhetém tovább azon gondolat súlyát, hogy én most az államnak terhére vagyok, s már terhemre váltam önmagamnak is. Megyek azért sorsom elé vidámn nyugodtan. Fiam mellett fogok

harcolni; s ha már eddig elesett volna: meg fogom őt boszulni. Szabadságidőm hat hétig tart. Ezt hasznosabban nem tölthetem. Vendégszerepet fogok játszani a véres drámában, melyet a magyar nemzet e pillanatban ad a világnak, s az utókornak. Kevés napok előtt Brutusokat, Mátyásokat, s Coriolanokat játszám, most, a komoly valóság színpadán, talán pisszegés nélkül fogom eljátszani néma szerepemet.

T á r s a i m! ne féljeteK. a sor t í r á t o k i s k e r ü l e n d !
Ide még sok statisztá kell!

Szöke Tisza, magyar Tisza! hová viszesz engemet?
... hol van a te utadnak véghatára? ...

Szép hazám, jó anyám! hadd nézzem meg jól fen-
sleges arcodat! aztán hadd nézzek amaz undok vam-
pyrok sötét-sárga szemébe, kik drága véredet szom-
jazzák! ...

Jó és balsorsom hű részese, édes nőm! Etelkám,
szivemnek leánya! Árpád! öreg barátom Sándor! ne
búsuljatok! ... hiszen sok nehéz napjaink voltak már,
s az isten nem hagyott el bennünket soha! Most sem
hagyand el, csak mi ne hagyjuk el magunkat!

Édes Zsuzsikám, mi sok javával éltünk e hazának,
most elérkezett a fizetés ideje, — s tán én és fiad nem-
sokára azt fogjuk mondhatni:

... .. „Szent hazánk!
Megfizettük mind, mivel csak tartozánk!”
Isten veletek!

E g r e s s y G á b o r . “

**Atyám látogatása. Cseréy őrnagy. A földvári csatáról. Parlamentairünk a
ráczoknál. A gallicziai polákok.**

Atyám megérkezése után pár nappal, a követke-
zőkben tudósítja ismét anyámat a benyomásokról és
tapasztalatokról, miket táborunkban szerzett:

„Ó - B e c s e, július 30. 1843. Édes nőm! Tegnap
este óta Becsén vagyok. Szegeden két iszonyú napon
át kellett vesztegelnem; mert onnan a gőzös csak szom-
baton indult ide. A gőzhajók onnan nem járnak rende-

sen és csupán akkor jönnek idáig, mikor a királyi biztos parancsolja, azaz: mikor a tábor felé valami szállítanivaló van. Nem tartották biztosnak, hogy szekéren jöjjenek.

Szombaton délután négy órakor érkeztem meg.

A Tisza partján tömérdek nép várakozott a gőzhajóra, minthogy ezen mindig vagy katonai, vagy nemzetőri segítséget, vagy élelmiszereket, vagy más családi küldeményeket várnak.

Szétnézek a tömegen és erősen dobogó szívvel kérdezem magamban: vajjon itt a parton van-e az én fiam? És e perczben megpillantom ágrulszakadt fiamat a váró nép között a legelső sorban. Megfeketült komoly arczán a várakozás volt kifejezve. Szemei sovárogyva látszottak valakit keresni a hajón. Én elbujtam, hogy meg ne lásson. Midőn kiléptem, nem vett észre. Megállok előtte, s megszólítom. Rám néz, összefonja kezét és elkiáltja magát: „Jézus — apám!“ ... és a nyakamba esik. Azt mondja, hogy előérzete megsugta neki jöveteletem. Azonban mégis végtelenül meg volt lepve. — Egészséges, izmos és magasabb, mint volt; hanem külseje oly szánalomra méltó, hogy láttára szívem elfacsarodott. Vászonzabátja a pizsoktól már fekete, inge hasonló; sapkája, nadrágja és bakancsa rongyosak; mondja, hogy már tiz nap óta nem vetközhetett le. — Tibórcz jutott eszembe, s Katona Józseffel azt sóhajtám: „Magyar hazám! hát hős megváltóidnak szép, ifju testét ily rongyokkal, ily szennyel borítod!“

De semmi! az ő szeméből annál fényesebben sugárzik a honvéddicsőség büszke önérzete.

A merre léptem, mindenki örömmel üdvözölt. Harcias, kalandor alakom az emberekre kellemes benyomást tett. — Itt legelőször is Cserey őrnagyot kerestem föl, a kit látásom szintén igen örömdetesesen lepett meg. Ő azonnal szállást ajánlott, mit azonban én csak némi kényszerítés után fogadtam el, — nem akarván ily körülmények közt neki terhére lenni. És most sziveségével annyira elhalmoz, hogy szinte röstellem.

Az ittlelvő honvédsereg valamennyi tisztei hasonlóan, a legőszintébb barátsággal viseltetnek irántam.

A Tisza jobb partján, Szegedtől Ó-Becséig, — bizonyos távolságra, — mindenütt fegyveres parasztnemzetőrök és őrcsapatok állottak, kik a gőzhajó elébe kaszáikkal és furkósbotjaikkal tisztelegvén, ezt kiáltózták: „éljen a magyar!” aztán kalaplevéve köszöntöttek.

A balparton pedig kisebb-nagyobb csoportokban láttuk a moholi ráczokat, kik az adai és moholi magyarok elől megfutamodván, odamenekültek, — s visszamenni nem mernek, ámbár biztosítatnak a magyarok által, hogy bántalmuk nem lesz.

Itt most olyanforma nyugalom van, mely a nagy vihart szokta megelőzni. E gyönyörű parasztvárosnak megrendítő harezai tekintete van. Az összes haderő, mely itt van, minden éjjel a mezőn táboroz, félórányi távolságban lévén elhelyezve a város körül a seregek és ágyutelek.

A városban csupán Bechtold és Éder vezérek, az ezredek és a rendes helyőrök maradnak.

Le nem irhatom neked, édesem, azon érzelmet, mely lelkemet áthatotta, midőn fiam századához csatlakozva, e gyönyörű rónaságon táborba szállottam. Mily paradicsomi föld ez! dús tenyészetű síkság, egyenes, mint a tenger színe, homoktalan, virányos, kemény föld! ... Hol az a rácz isten, mely ezt mitőlünk elvehesse?! ... Este hét óra volt. A seregek másfél óráig kisebb-nagyobb csapatokban gyakoroltattak; aztán egy jónegyedórányira a várostól, a felső oldalon tanyát ütöttünk. A tisztek számára szekereken vacsorát, bort és pokrócztakarókat hoztak. — A zászlóalj, mintegy ezer ember, gulákba rakott fegyverek mögött, sorban telepedtek meg; a sor előtt húsz lépésnyire, középen van a zászló letűzve, egy kis csapat mellette, mely előtt őrk áll. Itt van az őrnagy tanyája, hová a tisztikar gyülekezni szokott. E tanyától még egy jónegyedórányira van az előőrség felállítva, mely éjjel-nappal talpon és fegyverben van. Az emberek húsz-harmincz lépésnyire állnak egymástól és roppant kört képeznek a város körül, a felső Tiszá-

tól az alsóig. Ez a legveszélyesebb állás, mert az öröktől hús lépésnyire kender, kukoricza és búza van, honnan a ráczok kényelmesen lődözhetnek reájuk.

Ákos t tehát előbb a markotányosoknál jól tartván, visszamentem az őrnagyi tanyára. Milyen tisztaérzelmű, hőselelkű férfiak ezek! Vig vacsoránk 11 óráig tartott. Gyönyörű, tiszta, hús éjszaka volt. Rátok gondoltam, aztán elalvám . . . s véres csatákról, győzelmekről álmodtam. —

Midőn a nap tányérjának még fele sem bujt elő, már talpon voltunk. Ekkor a zászlóaljok egy része felváltani megy az előőrséget, másik része gyakorolja magát.

Mily fenséges látvány a távolban-körül, a huszár- és gyalogcsapatok élénksége, a napban villogó fegyvereikkel, mögöttük az ágyutelepek, virgoncز tűzéreikkel. — Leghátul állanak a társzekerek.

Akosra tiszta fehérneműt adtam. Még ma egy pár csizmát, egy vászonnadrágot és kabátot rendelek számára.

Július 31. hétfő. Már két éjszakát töltöttem a táborban. — Ma este Ákos százada van előőrségre rendelve, tehát náluk fogok éjszakázni.

A földvári csatát egészen másképp adják elő itt harczosaink, mint a Bechtold tudósításában közölve volt, hol oly német nevek vannak megdicsérve, kik a csatában részt sem vettek, hanem gyáván félrevonultak. Erről rövid időn részletesen foglak benneteket értesíteni.

Vagy árulás, vagy gyávaság, vagy a legvastagabb tudatlanság rendezi itt ügyeinket.

A földvári és szenttamási ütközetekről erre majd összeszedem az adatokat.

Tegnap innen egy ezredes ment a római sánczokba, mint követ (parlamentair), segédtisztjével; minthogy a ráczok felől az a hír volt elterjedve, hogy békülni akarnak. Az ezredes rácz; a sereg azt kívánta, hogy oly segédtisztal menjen, kihez a magyaroknak bizalmuk van; de ő csak úgy vállalta el a menetelt, ha vele saját segédtisztje megy, a ki szintén rácz. Már ez is

árulás. A rácok azt üzenik, hogy akkor kibékülnek (?) ha nekik vajdát adnak, s e vajdaság Bácsot, Baranyát, s az egész Bánátot magában foglalja.....

Ma egy távolabb eső szállásról ismét két idevaló parasztot vittek el a rácok kötözve, a kik szénáért mentek a katonaságnak; a velük volt katonát pedig agyonlőtték.

Csereyrt el akarják innen vekszálni; mert az igazat nyersen szokta a vezéreknek a haditanácsban kimondani. Most már meg sem hívják a tanácsba.

A földvári veszélynek oka az volt, hogy polákok voltak előrsökül felállítva, kik onnan mind szétszökdöstek. A vezérek pedig az egész esata alatt jelen sem voltak, hanem mindjárt a baj kezdetén odahagyták Földvárt.

A rác parasztokat, kiket a mi honvédeink elfogtak s a németeknek átadtak: ezek szabadon eresztették.

Innen Ó-Becséről a ráctság mind kiköltözött.

Egy rác parasztot kirendeltek innen szekérével katonai szolgálatra; a rác megszökött, s az önkénteseknél hagyta lovát, kocsiját. Egyébiránt eféle gazdátlan kocsija minden önkéntes századnak van.

Az ellenségtől elfogott marhákat az idemenekült magyar családoknak adják önkénteseink, s megoosztják velük fölösleges kenyérüket is.

Még eddig a várt segédsapátok közül egy sem érkezett ide.

A szenttamási csatát augusztus 7-dikére, vagy 8-dikára tervezik, a mikor egyszerre három oldalról szándékoznak a mieink támadni.

Mit mond Ráday? . . . Nincs-e valami bajtok? . . . Irjatok. Isten veletek. Csókollak.

Egressy Gábor.“

Földváry Lajos. Toldi, az eröművész. „Tisza“-fürdő. Átrándulás Török-Becsére. Török Miklós. A rácok támadása Bornyasnál. Éjjeli riadó. A székely-zászlóalj. Az oláh-nemzetőrök. Czellövési gyakorlatok. Petőfi. A „Württemberg“-huszárok. A debreczeni önkéntesek. A vezeklő rácok. Kiss Ernő győzelme. A szenttamási ráczhad. Ráday Pál gróf, főhadnagy. László József.

Nagy örömet keltett táborunkban, augusztus 6-ikán, ismerőseinknek a pesti önkénteseknek megérkezése, Földváry Lajos parancsnoksága alatt. Az óriás-termetű eröművész „Toldi“ volt a zászlóvivőjük, a ki herculesi alakjával, nagy borzas fejével általános feltűnést keltett az óhitű lakosok körében, kik babonás elfogultsággal tekintettek rá, mint valami csodaszörnyre, sőt keresztet vetettek magukra, midőn ez ujkorí Góliáth mellettük elhaladt.

Toldit, nemzetőrtársai, mindig leültették a csatasorban; mert feltűnően kimagasló termete oly nagy czéltáblául szolgált az ellenségnek, hogy a legtöbb golyó folyvást körülte süvöltött, s valamelyik kétségtelenül le is teríti, ha állva marad. De még így ülve is megfelelt egy-egy középtermű bajtársa magasságának.

Ugyanegy időben érkeztek ide a vitéz kun-nemzetőrök is, kik azonnal Verbászra küldettek, hol mindjárt másnap hőiesen visszaverték a sáncaikból ki-tört szenttamásiakat, s azóta folyvást féken tartják.

Atyám, kétesövű vadászpuskával, s övében két pisztolylyal volt fölfegyverkezve; — így vett részt minden szolgálatomban: az előőrségen, s az őrzőjáratokon. — Közelében könnyebben viselem a szolgálat terheit, a táboriélet viszontagságait, — miket ő is kötelességszerű megadással tűr. — Szabadóránkban, minden másod-har-madnap fürödni jártunk atyámmal a Tiszára, s ezalkal-mal rendesen kimostuk a rajtunk levő fehérműt, melyet fürdés közben a parton szárítottunk meg, — mi-után mosónővel nem rendelkezhattunk, s nagyobb pod-gyászt gyalogosan nem czipelhettünk magunkkal. Ha-sonló módon tisztálkodtak rendszeresebb honvédeink valamennyien.

Már egy hónapja mult, hogy egy helyben veszteg-

lünk. — A táboriélet, minden változatossága mellett is, egyhangúvá, unalmassá, boszantóvá kezd már válni mindnyájunkra nézve. Ime augusztus 8-ika, s a tervezett esata ismét elmaradt. Türelmünk szálai szakadozni kezdenek. Atyám szörnyen ingerült, hogy harc nélkül telt el szabadságideje; neki is kételyei támadnak vezéreink ügyszeretete, jó szándéka iránt; Pestre készül, hogy itteni tapasztalatait, mély felháborodását nyilvánosan feltárja. Ezt megelőzőleg, a következő levélben tudósítja anyámat:

„Ó-Becsé, augusztus 8. 1848. Édes Zsuzsikám! Tegnapelőtt érkeztek meg a pesti önkéntesek; de én a táborban lévén, nem lálhattam őket, s ők még aznap tovább mentek Török-Becsére. Onnan átüzentek Török Miklósnak, hogy látogassam meg őket; át is mentem tegnap reggel; de alig értem oda, midőn az a hír érkezik Bornyasról, — mely onnan egy jó órányira van, — hogy a ráczok beütöttek Bornyasra, hol csupán magyarok laknak; azonnal riadót doboltak, s az ottevő csongrádi nemzetőrök, a pestiek és valami négy ágyú, rögtön utrakeltek. Ez zavarban Törökekkel nem találkozhattam, sem más pesti ismerőssel, s miután fegyverem sem volt velem: ide visszatértem azon orvosokkal együtt, kikkel odamentem. Ma ismét átmegegyek, ha találkozhatnám velük; mert az a hire, hogy onnan Becskerekre fognak menni.

Ma reggel 4 és 5 óra közt ágyuzást hallottunk Bornyas felől. Azt beszélnek, hogy a ráczok a tőlünk elvett két gőzhajón jöttek oda, hat-hat ágyut hozva egy-egy gőzösön magukkal. — Vajjon ezek ágyuztak-e ma reggel, nem tudjuk. Török-Becsére szintén akkor hoztak be a mezőről egy magyart, kinek feje félig levágva csüngött mellén, s karja szét volt darabolva.

Az éjjel háromszor riasztottak föl bennünket; de még most sem tudjuk, mi volt az oka; mert a Földvár felé fekvő táborból trombitáltak a huszárok riadót, mi, azoktól igen távol, — Szent-Tamás felé táborozunk, a hol csak nappal fogdoshatjuk a ráczokat, kik megarakodva szöknek Szent-Tamásra.

Sanyaru élet ez itt a táborban. Éjelenként alig alhatunk egy két órát. S már a várakozást is rettenetesen meguntam. És ha a szenttamási csatát sokáig halogatják, — szabadságidőm kitelvén, — szégyenemre haza kell mennem, a nélkül, hogy valamirevaló csatában részt vettem volna.

A székely zászlóaljat és az oláh-nemzet-öröket ma várjuk. De az érkezők innen mind másfelé mennek.

Mi történik a színház körül? — és veletek? Én itt hírlapot se látok; csak néha hallok belőle valamit.

Ákosnak semmi baja. Nehéz életük van ugyan, annyira, hogy már több a felénél kidőlt; de neki nem árt. Tegnapelőtt óta „valóságos“ káplárnak nevezte-tett ki. s ma húzza legelőször a káplári díjt.

Bánom, hogy több fehérműt nem hoztam; igen szennyes, ágrulszakadt vagyok.

Ákosék tegnap czélba lőttek. A fiu meglehetősen lő, tizenégy közül hétszer talált.

Tegnap este Bornyast a ráczok felgyújtották; de nem sok ház égett el; mert csak kertész-tanyákból állván, a házak igen messze vannak egymástól.

Petőfinek is irtam a napokban. Utamban mindenütt ellenségeivel találkoztam. Tőle azt várták, eddigi jelleme szerint, hogy most, midőn a dologra került, a harczosok első sorában fogják látni. Alig tudtam védeni.

Kimondhatlan jól esnék, ha csak egy jóismerősöm, vagy barátom volna itt velem! Iszonyu rideg így az életem — és igen magánosan érzem magamat; habár ezek a tiszték irántam mind igen szivesek. Azért csaknem mindig a fiammal vagyok. — Nagy dolog a családot nélkülözni egy családapának! Ha tudtam volna, nem jöttem volna ily korán, hanem csak az ütközet napjára.

A „Württemberg“-huszárok már Szegeden vannak. A debreczeni zászlóalj is megérkezett; a veszprémi szintén, s mindjárt tovább is mentek.

Verbászon tegnap két ráczot akasztottak; az egyik százötvenezer forintot hagyott az ország-

nak, halála előtt csinált végrendeletet; a másik kétszáz köből búzát és zabot hagyott.

Becskerek mellett ismét négyszáz rácz esett el, a „Donmiguel“-gyalogok és Kiss Ernő huszárjai harczoltak ellenük.

A szenttamásiak, mint mondják, aknákat ástak, s házfedeleiket mind ganéjjal borítják az ágyugolyók ellen. Egyébiránt nincsenek többen fegyveresek nyolezezenél, a római sánczbeliekkel együtt, s mintegy kilencz ágyujok van; — nekünk itt Ó-Becsén már harminczkettő van, s a verbásziakéval együtt Szent-Tamás körül összesen ötvenkettő. — A bombák még csak 14-én érkeznek meg, mint mondják. — A német tisztek közt itt sok pecsovicz gazfi van. — A huszártisztek közül igen sokan quietáltak, minthogy az ütközet közeledik. — Ráday Palival is találkoztam, itt van, már főhadnagy. — A „Wilhelm“-ezredbeli polákok, kik itt vannak, tiszteikkel együtt magyargyűlölő czudar faj. Kár volt ezeket idehozni; de nem mernek mocczanni önkénteseinktől.

Színházi barátimat üdvözlöm. Mondd Lászlónak, hogy tegyen úgy, mint én: vegyen búcsut a kapufélfától, aztán jöjjön ide; életében ez lesz a legjobb, a mit tehet; itt minden bűneért meglakolhat.

Isten veletek. Csókollak.

Egressy Gábor.”

Veszteglésünk. Atyám felháborodása. Ráczfölkelők elfogatása. Takácsi, főhadnagy. Rablógyilkosok fölmentése. Készülődéseink. Az oláh-önkéntesek megszökése. Hadi terv. Dispositiók a támadásra. Károlyi gróf csapata.

Ismét egy hét mult el vesztegléssel, s még mindig nem tudjuk, mikor lesz a döntő csata; holott a vérszemet kapott lázadók részéről most már minden nap, minden éjjel orvtámadásnak vagyunk kitéve az előőrségen és őrzárataink alkalmával. Tétlenségünk, habozásunk a ráczokat mindvakmerőbbekké teszi. Bár nagy kárt nem tehetnek bennünk; de folytonos zaklatásaikkal rendkívül fárasztják, kimerítik csapatjainkat.

Atyám végkép elvesztette béketűrését, s ennek anyámhoz írt következő levelében ad kifejezést:

„Ó-Becse, augusztus 14. 1848. Édes Zsuzsikám! Már látom, hogy hiában töltöm itt egész szabadságom idejét, — egy egész hónapot, — a harcztűz és süketelen várakozás kínjai és unalmai között. A táborozás ugyan mindekkorig jó hatással volt reám; mert önkéntesen részt vevén a katonai kötelességekben' e szokatlan munka élénken foglalkoztatott; s szerettem, hogy ez új oldalával az életnek tényleg megismerkedhettem. De azt hittem, hogy ez nem sokáig fog tartani, hogy ma-holnap döntő ütközetre kerül a sor: és ime, hétről hétre halasztják azt. A haszontalan, s a seregbe nézve mégis oly fárasztó táborozások már boszantanak, — s e szellemi tétlenség nekem, ki munkához vagyok szokva, kiállhatatlan. — Augusztus 25-én kitelvén egy hónap szabadságom idejéből, — akár lesz addig harcztűz, akár nem: hazamegyek.

Az eddigi halogatás oka, vagy inkább ürügye, az volt, hogy a bombák még nem érkeztek meg. Már azok is itt vannak, s még sem megyünk; hanem időt engedünk a ráczoknak, hogy magukat erősítsék és okot adunk arra, hogy halogatásunkat, veszteglésünket félelemnek tartván, vérszemet kapjanak, s vakmerőségeik még szemtelenebbé legyenek, — hogy bennünket egyenként pusztítsanak, öljenek; míg nekünk hajukszálat sem szabad illelnünk; hanem a katonai törvényszéknek épségben átadnunk, hogy ott feloldozzák és szabadon bocsássák.

Tegnapelőtt honvédek az előőrsök előtt fekvő szállásokon egy kis szemlét tartván, ismét három fegyveres ráczot fogtak el. Négyen voltak, s a magyar tanyákra jöttek rabolni Szent-Tamárról. A mi külső őrszolgálatunk észrevén, hogy a kukoriczák közt bujkálnak: bekerítették, s megszorították őket. S látva, hogy zárva vannak: lödözni kezdenek, s egy Takácsi nevű főhadnagyot meg is sebesítettek; de előbb a miénk azt, a ki a főhadnagra lőtt, két lövéssel leterítették, hármat pedig kergetve fogtak el. Az egész város várta, a mint híre is volt, hogy példás büntetésben fogják

részesíteni; azonban a törvényszék két tagja, — volt osztrák katonák, neveiket is tudom, — fölmentette őket, azt hozván fel ürügyül, hogy kémekül fogják őket használni. Már eddig ez ürügy alatt ötven ilyen rablógyilkost mentettek föl. Hát ennyi kalauzra van szükség? ... Igazán meg kell dühödni, vagy kétségbeesni az embernek, az ilyen dolgok láttára! —

Most, mint bizonyost rebesgetik, hogy holnapután ütünk reájuk; de már én ezt sem hiszem; mert mindig így tettek, a fellázadt kedélyek csillapítására. — Mások azt mondják, hogy nyolcz napnál nem lehet előbb kezdeni; mert a tüzérség kocsisai mind ujonczok, nem tudnak a lovakkal bántani; ezeket kell betanítani. Azaz, egy szóval: azt várják, hogy az őszi esőzések bekövetkezővén, az ágyukkal ne lehessen mozogni az itteni mezőségen, a kiöntések, mocsarak és sár miatt; — holott most oly kedvező, száraz idő jár, hogy még a legnagyobb nádasokban is száraz lábbal járhatni.

Az erdélyi oláh-önkéntesek Szegedről megszöktek; hanem egy osztály „Württemberg“-huszár van nyomukban, s ha az ellenséghez akarnak szökni: lekonzolják őket. —

Mint bizonyost hallok több tekintélyes embertől, hogy holnapután csakugyan ütközetbe megyünk. Földvár, Szent-Tamás és Túria egyszerre fognak megtámadtatni. Hová rendelik a mi zászlóaljunkat, nem tudom; de alkalmasint Földvár-, vagy Túria ellen, minthogy Szent-Tamáshoz Verbász közelebb lévén, az ittlelvő katonaság fogja Szent-Tamást megtámadni.

Szörnyű magányomban, bármennyi is az ismerős, én itt mégis egyedül vagyok, kivéve azon néhány órát, mit szolgálaton kívül a fiammal tölthetek. —

• Ma 16-án végzem e levelet. Most már a csata kezdete felől bizonyost irhatok. Az ágyuk ma és tegnap küldettek innen Verbászra; maga Bechtold, kíséretével, ma hajnalban ment el velük.

Négy oldalról támadják meg szombaton, 19-én, az ellenséges táborokat, egymint: Verbászról, s Te-

merin, vagy Hegyes felől támad harminczezernyi sereg, ötvenöt tábori- és két mozsárágyúval; — innen Ó-Becséről ugyanazon időben támadjuk meg Túr-át és Földvárt mintegy hatezer emberrel s nyolcz ágyúval. Tehát mi az összes sereg balszárnyát képezzük, s így a mi második zászlóaljunk Földvárt fogja ostromolni. Ezen terv szerint az ellenségnek mind a négy fészke, ugymint: Szent-Tamás, Túr-ia, Földvár és a római sánczok háromszoros láncolatban lesznek körülkerítve: 1. az ágyuk és a lovasság, — 2. a sor-katonaság — és 3. a honvédek által. — Az elfoglalt helyeket a csongrádi, csanádi, hevesi, nógrádi, s más nemzetörség fogja megszállni.

A gróf Károlyiék négyezernyi serege szintén Verbászra érkezett.

A székelyek Hegyes felől mennek Szent-Tamásnak.

Seregeink Karloviczig szándékoznak előnyomulni.

Tehát igazán: „most, vagy soha!”

Isten legyen velünk! Fiammal együtt esócollak.

Egressy Gábor.

Készenlétünk a csatára Földvárnál. Átköltözködésünk a verbászi táborba. Éder és Bechtold árulása.

Alig fékezhető harcztámadással néztünk az ostrom elé.

Eddigi előkészületeink mellett oly nagy számú önkéntes sereggel gyarapodtunk, hogy a kitérő napra, augusztus 19-ikére, mindnyájan biztos győzelem reményében ringathattuk magunkat. Nagy haderőnk és lelkesedésünk mellett, a felkelők megsemmisítése immár kétségtelennek látszott.

Bár sokat szenvedtünk a táboriélet sanyaruságai következtében, s csapataink egyharmada már betegen feküdt a szegedi, óbecsei és verbászi kórházakban; de a megmaradt rész rendületlen állt. A honszere-
tet, a boszuérzet aczélozta idegeinket, s teljes elszánt-
sággal vállalkoztunk a régvárt döntő feladatra.

Zászlóaljunk, három ágyuval, Földvár ostromára volt kirendelve, mely elé augusztus 19-én hajnalban érkezünk meg, összesen mintegy kétezeren. Azonban csak Szent-Tamás bevétele után lett volna szabad támadnunk, az onnan hozzánk csatlakozó magyar csapatokkal egyesülten. Ez egyesülésre azonban hiába vártunk; sőt a szenttamási kudarcz hírére, egyetlen lövés, vagy támadási kísérlet nélkül, még ugyanazon nap visszarendeltettünk Ó-Becsére, — hová nem sokára a többi csapataink is visszajöttek Szent-Tamás alól.

Nyilvánvaló volt, hogy a vezérlet szándékos rossz intézkedése okozta a kudarcot, mely miatt Szent-Tamás bevétele újból elmaradt.

Harmadnap mulva zászlóaljunk a verbászi táborba küldetett. — Itt már sátrakat kaptunk a nap heve, — az éjjeli hidegek, — s az esőzések ellen.

A mily kellemesen hatott reánk e gondoskodás az első pillantaban, olyannyira megdöbbenett utóbb a gondolat: hátha ez az intézkedés újabb veszteglést hosszabb ideig tartó várakozást, előnyomulás helyett megtelepedést jelent . . .

Aggodalmunk — fájdalom — igazolva lett. Ügyünk nagy hátrányára, talán vesztére, ismét heteket kellett töltennünk csata nélkül a verbászi táborban.

Annyi bizonyos, hogy az Éder és Bechtold áruló taktikája mérte hazánk sorsára az első halálos csapást . . . Alvidéki hadjáratunkat kezdetben csekély küzdelemmel, gyorsan befejezhattük volna, s egész erőnkkel vethettük volna magunkat a betörő osztrákok megsemmisítésre — és így a védelem művét még ez év derekán dicsőségesen befejezheténk vala! . . .

Atyám nyílt levele. A székely-zászlóalj. Elhelyezkedésünk Földvárnál. Kudarczunk Szent-Tamásnál. A „Ferdinand“-huszárok. A 3-ik honvédszászlóalj. Karaján kapitány. Jellásich. Takácsi főhadnagy. A volt osztráktisztek bíráskodása. A magyar földmivesek nyomora. Atyám propositiói.

Atyám elkeseredve, hazafiúi mély felháborodással hagyta el táborunkat, elhatározván, hogy itteni ügyeinket Pesten leplezetlenül föltárja. — Hazaérkezve, kö-

zölnivalóját azonnal megírta, s számos példányban ki-nyomatva, befolyásosabb honfitársai közt szétosztatá.

Szükségesnek tartom e nyílt levelet, — mely ma már alig van másolatban, — a történet hű tükreül, az eredeti után itt bemutatni.

„A rácz lázadás és a magyar ügy.

Történetet mondok. Nincs okom többet, vagy kevesebbet mondani, mint a mi a való. Iparkodom, nem nevezni személyeket, csupán dolgokat. A mennyire gyarlóságom engedi, még észrevételektől is tartózkodni fogok; mert hiszen háborus idöket élünk, midön nem azt kérdezik a bölcs táblabírák: igaz-e szavunk? hanem, hogy az igazat kimondani szükséges-e, hasznos-e, söt illik-e? (!) És azt mondják, hogy stratégiába főkellék a titoktartás, mely tiltja, hogy akár hadimunkálatok, akár hadiszemélyek fölött, — még talán idejekorán, ítéletet mondjon az avatlan polgár, kinek más joga, más köteleessége most nincs, mint vakeszköz gyanánt hiában elveszni, vagy a dolgok láttára némán kétségbeesni.

Hajdanta csak egy személy volt a hazában sérthetetlen; de most már a sérthetetlenek száma rémitöen szaporodik. Most már a katonaöltöny alatt mindenki védve van, legyen az bármily sárgafekete. Söt nemrégiben egy országos biztos ur azt bátorzkodott mondani, hogy a ráczokat sem kell gyanusítani! — Sérthetetlenek e hazának orgyilkosai, sérthetetlenek a rácz véredek: egyedül te vagy sérthető, mészárolható, féreg gyanánt eltiporható szegény magyar nemzetem!

A harcmezőről jövök. Azt hívém, hogy most, midön nemzetünk a lét és nemlét közötti perczeket éli: nincs más hivatal e hazában, mint az önfentartás hivatala, mely ösztönszerűleg csatára hív minden magyart! Azt hívém, hogy családapának lenni nem annyit tesz, mint távolról néznünk fajunk enyészetét; mert hiszen ha elvész a nemzet: elvész a család is! És e gondolatnál vajmi kínosan kell éreznie a haszonvehetlenség, a tétlenség kénytelenségét mindazon polgárnak, ki az államnak másnemű szolgálatára lévén kötelezve, hiva-

talához van lánczolva, mint az a Prometheus, kinek eleven keblét a vadak marczangolják boszultatlanul.

Egy teljes hónapig vártam Ó-Becsén, a főhadi-szálláson, a dicső csatára, oly szándékkal, hogy az első egyike lehessen az ellenség sánczain, s ha végzetem úgy akarja: győzelmünk első hírnöke itt a fővárosban. — Láttam, hallottam, tanultam. — Menjetek oda bölcs táblabírák; de nem egy napra, nem parádében, hanem a közharcos egyszerűségében, — s ha késő nem lenne, húzamosabb időre: és megtanuljátok azt, a mit tudni véltek, de nem tudtok; a miről itthon a pamlagon, — hol csak mosolygó arcokat láttok, — nincs fogalmatok; majd meg fogjátok ismerni a valóságot.

Egy végtelen hónapi tespedés, sanyargató vesztéglés után, mely bennünket időben, erőben fogyasztott, koldussá tett: míg az ellenséget gyarapítá, gazdagítá — végre megérkezett az ütközet napja. Haderőnk apró csapatokkal valahára megnövekedett. De a mit így a réven nyertünk, a vámon csaknem elvesztettük. A tábori élet sanyarúsága megtörte csapatainkat annyira, hogy zászlóaljaink csaknem felényire apadtak, s a kidőltekel megteltek a szegedi és óbecsei kórházak.

De ím megjött a székek egy zászlóalja, s megérkeztek végre nagy lomhán a bombák is.

Augusztus 17-dikének hajnalán, a tüzérség, a huszárhad és a vezérkar nagyszerű menetben vonult ki Ó-Becséről Verbász felé.

Augusztus 19-dikén egész hadivonalunk Ó-Kértől Becskerekig, egyszerre volt felállítandó. Húsz-harmincz ágyu, százhusz bomba, ezernégyszáz ágyutöltés, s tizenennyolcz-húszezer emberből álló haderőnk volt együtt Verbászon és Ó-Becsén. A nagyobb erővel Verbász felől kell vala Szent-Tamást megtámadnunk. Ó-Becséről pedig Túrját mintegy kétezer emberrel és három ágyuval.

Hadseregünk balszárnya szintén három ágyuval és kétezer emberrel Földvár előtt volt felállítva. Ennek feladata volt: a ráczok kitörését a római sánczokból, visszaverni; de Földvárt nem venni be mindaddig, míg

Szent-Tamás és Túria elfoglalva nem lesznek, hogy majd a római sánczok egyesült erővel ostromoltassanak, az előhadat a földvári pihent sereg képezvén.

A csatát megelőző estén ifju seregeink feledni látszottak minden eddigi szenvedéseiket. Átvillanyozta lelkeiket a pillanat nagysága. Harcz, diadal, boszú az imádozott haza sarkait mardosó kigyókon és vérebeken. Ily érzelmek villogtak ifjaink szemeiben, s örömrivalgásaiktól viszhangzott a rónaság tiszta, kék boltozatja.

Kilencz óra tájban nagy tüzek látszottak Szent-Tamás, Taras és Becskerek felől. Éjfél tájban néma csendben indultak meg csapatjaink Földvár és Túria felé. Kebleink feldobogtak. Mindnyájan áthatva voltunk a gondolattól, hogy egy történelmi nagy napra viradunk, midőn tényezői leszünk a nemzet sorsát intéző isteni végzésnek, s oly ünnepet készítendünk holnapra Szent-Istvánnak, minőt még nem adott első királynak e nemzet soha.

Hadainkat a szekerek hosszú sora követte a Béga csatornán felállítandó hid alkatrészeivel. Az elmenekült földvári magyarság kaszás serege zárta be a hadmenetet.

Ezalatt Ó-Becsét őrizetül a csanádi nemzet-őrség szállta meg. A város körül pedig a szent-tamási, túriai és a földvári száműzött magyar családok ütöttek tanyát elhagyott táborhelyeinken.

Hajnalban seregünk Földvár előtt állt. Ágyuink a kálváriával szemben levő magas dombot foglalták el, honnan a vidéket: Túriát és Szent-Tamást tisztán beláthattuk. — Figyelmünk kétfelé volt irányozva: a földvári szerviánok mozdulatai és Szent-Tamás felé.

Már megviradt; reggeli négy óra óta feszült kebelvel vártuk az ágyuk dördüléseit, melyek — megfoghatatlan késedelemmel — csak hat óra felé kezdtek megszólalni. Nyolcz óra tájban Túria és Szent-Tamás égni kezdtek; azonban ez égések nem sokáig tartottak. A földvári szerviánok ezalatt a Tisza felől egy pár ágyuból tüzelni kezdtek legszélsőbb balszár-

nyunkra; de sikertelenül. Előörseink a szerviánokat kiszoríták helyükből, miközben egy közhonvéd elesett.

Tíz órára Túria és Szent-Tamás felől minden ágyuzás megszűnt. Összesen 45—50 ágyulövést számláltunk meg. Ugyanez időben Kiss Ernő táborából, Taras irányában is sűrű ágyulövés hallatszott, s nagy égés látszott. Megszűnván az ágyuzások, csalhatlanul hittük, hogy Szent-Tamás kevesebb fáradsággal vétetett be, mint előre gondoltuk; s így honvédeink már vezénylet nélkül is készek voltak Földvárt megrohanni, — hogy időt nyerve, ott várják be szenttamási győzelmes seregünket.

Ugyancsak tíz óra tájban iszonyu sáskasereg vonult el csapataink fölött, — Túria felől Torontál felé tartva, mintegy baljóslatu jelenség, melyet nem sokára csakugyan a csatavesztés szomorú híre követett.

Seregünk visszavonulni rendeltetett Ó-Becsére délután öt óra tájban.

Leihatatlan a leverő hatás, melyet reánk a túriai és szenttamási események tőnek! Harmadszor is meghátrálni egy gyűlevész népsöpredék előtt! Elveszteni az elhatározó csatát, melyen egy nemzet reménye, annyi földönfutóvá lett magyar család fohászai csüggttek. Erő és idő veszve — hiába!...

Sötét, s a legkeserűbb érzelmek között fordultunk vissza Ó-Becsére, honnan már végleg búcsút vettünk, s a hol már másoknak adtuk át helyeinket.

Visszatért hozzánk a túriai tábor is; s másnap, Szent-István gyászbaborult napján érkeztek meg a verbásziak, a szenttamási események tanúi és részesei.

Túria kétfelől ostromoltaték. Jobbról a „Ferdinand“-huszárság nyomult előre, s már a faluig hatolt, midőn nem tudni mi okból, visszavonulni rendeltetett. Balról a pesti önkéntesek és a harmadik honvéddzászlóalj állottak. Ez utóbbit felszólítá a vezér: vállalkoznék-e közülök harmincz közvitéz a csatornán átkelni? És harmincz helyett háromszázan álltak elő. — Midőn e vállalkozóknak már mintegy fele-része, csoportonként, egyetlen csónakon átkelt a vizen: a szőlők közt rejtőzött ráczoktól sűrű puskatűzzel fo-

gadtatott; míg hátul a további átkelést a ráczok oda-irányzott ágyugolyói gátolták meg. Ekkor az innenmaradt résznek gyors visszavonulás parancsoltatott. És már a tulmaradtak, mintegy százötvenen, heves tüzelésük daczára csakugyan bekerítettnek, s elfogatnak, hahogy Karaján huszárkapitány e kiáltással: „bajtársak, ne hagyjuk hazánkfiait!“ — századával kiszabadításukra nem siet, s visszavonulásukat nem fedezi. A csónak azonban az innenső parton maradt.

Ekkor egy honvéd gyorsan nekivetkőzik, a csatornába ugrik, s a csónak kötelét a szájába fogva, ezzel átúszik, s bajtársait az ellenség golyózápora között szállítja vissza.

Megkísérlették utászaink hidat is verni a csatornán, még pedig fényes nappal! . . . és az ellenséges ágyuk torkában! . . . s midőn már csaknem készen voltak vele: a ráczok minden ágyuival reátüzelve, a hidat szerszámostul, mindenestül elsülyeszti. Itt egy pesti önkéntes halt meg, három pedig megsebesült.

Szent-Tamásról igen nagy veszteséggel vonulnak vissza honvédeink. A halottak, sebesültek s az elfogottak száma összege hatszázra megy.

Igen tisztellem a hadviselés azon elvét, mely titoktartást parancsol; de oly pontra jutottunk, melyen semminemű tilalom által nem érzem magamat arra kötelezettnek, hogy hazafiui szempontból fogva felalvidéki ügyeinket, elhallgassam azt, a mit érzek és elnémitsam a benyomást, melyet reám ottani tapasztalásaim tőnek. Kik egyeseknek határtalan kiméletet, s föltétlen bizalmat szavaznak meg akkor is, midőn a haza sorsa van kockán: azok bizonynyal kárhoztatni fognak; de a kik meggondolják, hogy mégis későn lenne a dologról akkor értekezni, ha már e hadimunkálatok sirba vitték a nemzetet: azok nyíltságom iránt elnézéssel leendnek.

Megvallom, hogy a stratégiában avatlan vagyok, s talán innen van, hogy bizonyos eljárásoknak okait, szükséges voltát és következményeiben rejtezhető hasznát ki nem tudom találni.

Nem értem, például: miért kellett Földvárt in-

gyen odaengedni a szerviánoknak július 17-ikén, miután az, bár sok magyar vérrel visszafoglaltatott? A történet röviden ez. Miután a szerviánok már egy ízben, július 14-ikén, kirohantak a római sánczokból, de visszaverettek: a mieink Földvár előtt folyvást hadiállásba voltak helyezve. Július 16- és 17-ike közötti éjjel a „Wilhelm“-gyalogok állottak előőrségen, kik helyeiket hűtlenül odahagyták. A szőlők pedig, melyek a római sánczoktól egészen Földvár alá nyulnak, a Tisza felől teljesen őrizetlenül hagyattak; s így a szerviánok bizvást jöhettek éjjel a szőlők megett Földvár alá ágyuikkal. Július 18-ikán, hajnali három órakor, kartácstűzzel ront az ellen balszárnnyunkra, hol tüzéreink táboroztak; az első lövés egy fegyvergulánkat rombolja szét, a második két lovat hordott el ágyunk elöl, s egy ágyunknak az elejét. E meglepetés oly zavart okozott seregünkben, hogy a kartács zápora közt honvédeinknek azonnal vissza kellett vonulniok, egészen az innenső részére a városnak. A szerviánok ez alatt a városba nyomultak, gyújtottak, raboltak, gyilkoltak. A mieink e közben összeszedvén magukat, rajtok ütnek és véres harcz után nemcsak kiverték őket a városból, hanem egészen a római sánczokig üldözték, sokat elejtven közülök. Ekkor a már visszanyert város odahagyni parancsoltatott, s a magyar tábor ismét Ó-Becsére vonult vissza.

Mondják, hogy seregünk azért nem maradhatott Földváron, nehogy a szerviánok Ó-Becsét hátuk megett elfoglalván, a mieink berekesztessenek Földváron. De vajjon Ó-Becsét, mint oly fontos állomást, nem sokkal kevesebb költséggel lehetett volna-e elsánczoltatni egyik oldalán, miután a másik oldalon a Tisza által védetik, semmint az odaengedett Földvárt, a csatornával együtt újra visszafoglalni, — a csatornára új hidat építeni, ezt odaszállítani és nagy veszélylyel felállítani? Besánczolva megvédhető Ó-Becsét pár száz ember, míg most ezreket kell ott tartanunk megőrzésére.

Nem értem másodszer: miért kell a milőpo-

runknak mindig a győzelem pontján elfogy ni?

Szent-Tamás megtámadására első ízben körülbelől huszonhárom (!) ágyutöltést vittünk, — a mi elfogyván, visszavonultunk; holott, ha még ötöt lövünk; Szent-Tamás kitüzi a fehér zászlót, mint az onnan kimenekült magyarok egy szájjal állítják.

Nem foghatom meg harmadszor: hogy mi oknál fogva kezdtek ágyuink csak reggeli hat óra tájban megszólalni Szent-Tamásnál, s miért szüntek meg már tíz órakor, augusztus 19-dikén? S miként van az, hogy 45—50 lövésnél több alig történt, pro et contra. s mi mégis lóhalálában küldünk Szegedre munitióért; holott egy pár hét előtt annyi töltésünk volt Ó-Becsen, hogy a fölösleget vissza kellett küldenünk Szegedre! És vajjon nem lehetett volna-e Túrián a hidat éjjel, holdvilágnál állítani fel inkább, mint fényes nappal az ellenséges ágyuk torkában? S vajjon miért kellett a támadással bevárunk a világos későreggelt, hogy az ellenség, tornyaiból, elhelyezkedésünket, s minden mozdulatunkat láthassa, s zászlóját a toronyban, mutató gyanánt, a szerint irányozhassa!?

És vajjon miért kellett nekünk hátrálnunk 19-dikén Szent-Tamásról, miután az ut, annyi áldozattal, már törve volt?! Miért kellett annyi vért hasztalanul elveszteni már másodszor, holott még egy parányi áldozattal és elszántsággal, a főcsata, nemzeti becsület, idő, egy szóval: minden nyerve, — mig most minden veszve van.

És most miért kell az újabb támadással ismét hetekig késnünk, s az ellenségnek időt engednünk, hogy magát erősítse? miért bevárunk az esős őszi napokat, hogy ágyuink a sárba süllyedvén, ott vesszenek, s ingyen az ellenség kezére jussanak?! Miért bevárunk, hogy Jellasic Szlavónián át Karloviczig jusson, s a szerbiákkal egyesülhessen?!

Azt sem tudom érteni, miért hogy ama halálos bün-

tettekén kapott, s fegyveres kézzel elfogott tömérdek orgyilkos szervián közül, kik Ó - B e c s é r e gyűjtettek: még egyetlenegy sem lakolt? miért hogy az olyanok, mint a ki T a k á c s i főhadnagyot meglőtte, bizonyos tiszturak által még borral, pecsenyével traktáltattak? És miért ül abban az óbecsei haditörvényszékben az a bizonyos két ur, kik szavazatukkal a gaz foglyokat fel szokták menteni?

E megkegyelmezések leginkább azzal szoktak motiváltatni, hogy e foglyok vallomásaikkal hasznos szolgálásokat tesznek s kémekül használhatók! De vajjon szükséges-e 50—60 kém? S ha így van, miért panaszkodunk, hogy kémünk nincs, míg az ellenség minden dolgainkat tudja!?

Megvallom, annak sem tudom átlátni szükséges voltát, hogy a honvédifjak közül egyszerre százhuszat kellett küldenünk a dolgozóházba, épen a jelen pillanatokban, midőn inség és sikertelen csaták egyre fogyasztanak bennünket!

S miért van végre, hogy miután Petrovo-szelló, Feketehegy és Hegyes rakva vannak fegyveres erővel: a kordonnak mégis hirtelen és a szenttamási szerviánoknak az ut egész Szegedig tárva-nyitva áll, hogy marhát rabolni jár hassanak Adára és Moholra, s ez oldalról is bátran vihessenek mindent, a mire szükségük van?!

! Én nem vádolok egyéneket, de az előszámlált, s még sok elő nem számlált tények valóságaért ezer ember tanúságával kezeskedem. Nem vádolhatok egyéneket, kik nem tehetnek róla, hogy őket sorsuk ilyen, vagy amolyan bordába szötte. — De annyi bizonyos, hogy a természetben ugrás nincs, hogy „quod semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu“ — és hogy mi, osztrák tanokkal és érzelmekkel 20—30—40 évig szaturált vérű emberekre nemzetünk sorsát föltétlenül nem bízhatjuk.

Azt mondják, hogy az egyenruhát se bántsuk, mert hadiképességben és szakemberekben koldúsok vagyunk. De az istenért, mit használ nekünk minden hadibölese-

ség, hogyha az a praxisban szerencsétlen; ha bennünket akár szándékosan, akár nem, de tönkrement, lassu halállal öl meg; míg másfelől az őszinte buzgalmat és elszántságot minden különös stratagémák nélkül csekély erővel is győzni látjuk?!

Azt mondják továbbá, hogy dobszóval nyulat sohasem fogunk. De hát azt hisszük-e, hogy ők nem ismerik erőnket és gyöngeségünket? hogy köztünk minden tizedik ember nem az ellenség kéme, hogy az árulás fenéje nincs elterjedve hazánk testének minden ereiben, a reactionak rácz- osztrák-illyr elemei által? Miért nem akarjuk csak mi magunk ismerni a testünkben rágódó fenéket?

Mondják végre, hogy ne rémitsük a népet, ne hangozzunk le harcziás lelkesedését, bátorságát. Ez az én elvem is. De kérdem, hol van az az óriási siker, mit bennünk azok a megczukrozott hírek okoztak? Abban áll talán a siker, hogy bizonyos város nemzetőr-sége zenével készül megtisztelni parancsnokát azért, hogy őket a táborbaszállástól megkíméli? Vagy talán abban, hogy némely városaink fölmentetni követelik magukat a honvédelmi kötelesség alul, mert néhány rabot, kaszárnnyát, tisztii szállást kell őrizniök? — Vagy abban, hogy a legszebb, harczképesebb, de fásult nép hajnalig zeneszónál tivornyáz akkor, midőn tözsomszédságában a haza lánggal ég, s patakokban omlik a magyar vér? . . . Nem. E népet a biztató hírek mézes itala csak lerészegíti, s örök álomba szenderíti. E néphez, melyet háromszáz éves osztráknevelés testileg-lelkileg elnyomoritott, a végitélet tárogatójának hangján kell szólni, hogy fekhelyéből kimozduljon, hogy az önfentartás kötelességéhez emelkedjék. E népnek látnia kell a valót, egész meztelenségében. E népnek, hogy óriássá legyen: kétségbe kell esnie. Tudnia kell, hogy tűzrétegen jár; s hogy a merre lép, mindenütt tűzfolyam fakad nyomában, mely őt porrá fogja égetni, s hogy e tüzet csupán az ellenség vérével olthatni el. Tudnia kell azt is, hogy mi, odalenn, szerviánbörbe öltözött osztrákokkal harczolunk, mely

kincseinket és fegyverünket akarván tőlünk elrabolni, a fanatismust ellenünk uszítá.

Vegye kezébe azért a véres lobogót egy oly férfi, kinek szava képes elhatni Adriától a Kárpátokig, hogy a nemzet egyférfiként talpára szökvén, egy nagyot, egy rendkívülit tegyen, e perczen inkább, mint a másokban, midőn késő lesz.

Csak idő ne engedtessek a rabló csordának. Az idő minden. A ki időt nyer: mindent nyer. Nem kell engedni, hogy a rablók folytonos szerencséjének vonzereje sokszorozza hatalmát, szemtelenségét; míg másrésről harczosainknál a balsikerű kísérletek a kedélyeket elkeserítsék, a buzgalmat lelohasszák, a bajtársi viszonyos bizalmat és öszhangzást megzavarják, s a türelmetlenséget a feloszlás pontjáig erőszakolják.

Felszámíthatlan a nyomor, mi a késedelemben fekszik. A földönfutó magyar családok éhen vesznek el, vagy kétségbeesésökben a közöttünk levő résztint békés, résztint átszőkdösött ráciz lakosok jószágait készülnek cserében elfoglalni sajátjaik helyett.

Midőn 18-dikán Földváról visszavonultunk, szívrepesztő volt e hontalan magyarnép tekintete, mely hetek óta Ó-Becse piacván, s a szánakozóbbak udvarán fetreng éhezve, dologtalanul, s mely a csata kimenetelére várva, követte táborunkat, — férfaiuk velünk harczolandók tüzhelyeikért, kaszáik-, vagy vasvilláikkal, ez egyetlen sajátjukkal a földön! Nők és gyermekek zokogtak, s a férfiak arcván a reményvesztés, megsemmisülés volt kifejezve.

De véginségre jutand azon alvidéki magyar lakosság, melyen a hadviselésnek súlyos terhei már oly régóta fekszenek. Lova, marhája, s maga tábori szolgálatban. Egy háznál harmincz katona, vagy nemzetőr. Az ellenséggel szomszéd határokon mindene a mezőn. Kukuricza, kender, köles, mind lábon; búza, zab, már a zivatartól összekuszálva, elpusztítva. Az országutakon megnőtt a fű. Az egész dústényészetű rónaság képe oly elhagyott, oly szomorú! . . .

S mi lesz honvédeinkből, s más harczosainkból, a

mindig hidegebb őszi éjszakákon, ruhátlanul, künn az isten ege alatt?! Az éjjeli zivatarban keresztülázva, fázva, elcsigázva; s majd a nap sugarain azon egy helyben kiszárasztva. El fognak hullani harez nélkül, diestelenül, mint a halasztás, a késedelem nemzetölő rendszerének áldozatai. —

S z ü k s é g e s a z é r t :

1. hogy a ki a véres zászlót a nemzet bizalmával a kezébe fogja ragadni: az a férfiú dictatori hatalommal ruháztassék fel a hadügyekben, s rögtön a lázadás helyszínére siessen. Nem szükséges, hogy katona, hanem hogy m a g y a r legyen; —

2. hogy a 17 és 50 év közötti minden magyar kiállani parancsoltassék: —

3. hogy e sereg fele rögtön táborba szálljon három hónapra; ennek multával a másik fele szintén három hónapra; —

4. hogy a tehetősekre kényszerített kölcsön vettesék pénzben, fegyverben és élelmiszerekben;

5. hogy a tehetősök saját költségükön és fegyvereikkel szolgálni parancsoltassanak három hónapig; —

6. hogy a mezőhegyesi ménes rögtön a tüzérség szolgálatára küldessék; —

7. hogy legalább száz ágyu fölszereltessék; —

8. hogy minden mérnök a tüzérséghez soroztassék; —

9. hogy kimondassék, miként az ellenségtől elfoglalt birtokok, törvényes föltételek mellett, a győzők között osztatnak fel.

Ha mindez pár hét alatt életbe nem lép, csak az istennek különös csodatétele fogja e hazát nélkülünk megmenthetni.

Ellenben nagyszerű, villámgyors föllépés, aczélidegetű erélyesség: és a vérengző haramiacsorda tiz nap alatt szét van verve az egész Magyarhazában.

P e s t, augusztushó 1848.

E g r e s s y G á b o r .

Perczel Mór. Mészáros Lázár. Kétszázezer honvéd felállítása. Szolgálatunk a verbaszi táborban.

Atyám nyílt levele rendkívüli hatást tett úgy a befolyásos körökre, mint a nagyközönségre. Felnyitotta mindenki szemét. Most már erélyes lépések tétettek a kormány részéről a hibák reparálására, s a szükségesek sürgős beszerzésére.

Perczel, atyám enunciatiója után másnap az országgyűlés előtt egyenesen hazaárulással vádolta a vezérletet a szenttamási kudarczok miatt.

Minden szabad csapat: önkéntesek, nemzetőrök, s a még rendelkezésünkre álló sorkatonaság: gyalogok, lovasok, tüzérek, az egész országban mozgósitva lettek és az alvidéki táborokba küldettek.

Megnyugtatasunkra, s újabb dispositiók tételére a kormány Mészáros hadügyminisztert küldte ki táborunkba. Ez megérkezésekor azonnal maga elé rendelte az összes csapatokat, s lelkesítő beszédet intézett hozzájuk, — kitartásra, győzelemre buzdítva őket; — szavait így végzé: „Ne azt kérdezzétek, hogy elleneink hányan vannak, hanem azt, hogy: hol vannak? és győzni fogtok!”

Napról napra érkeztek újabb csapatok erősbitésünkre: rendes katonaság-, nemzetőri és önkéntes zászlóaljok Kassáról, Szegedről, s az ország legtávolabb eső városaiból, még Erdélyből is, — ágyukkal, s a kellő lőporkészlettel.

E hónapban határozta el az országgyűlés, az immár mindenfelől tornyosuló veszéllyel szemben, a kétszázezer honvéd fölállítását.

A szervezendő új zászlóaljakat a tíz első honvédzászlóalj látta el tisztekkel. A többi között engem is fölterjesztett őrnagyom hadnagyul a minisztériumnak.

E közben Verbasznál, az ellenség torkában, fokozott éberséggel, megfeszített erővel teljesítettük a tábori szolgálatot. Előőrseinket sűrűbben kellett kiállítanunk a megszáporodott, s mindvakmerőbbé lett ellenség szemmeltartására; — őrzáratainkat megkettőztet-

tük; s meglepetéstől tartva, egész éjszakákon át készenlétben virasztottunk. Az így töltött néhány hét volt leg-erősebb megpróbáltatásunk időszaka. Némely napokon a tikasztó hőség, máskor a beállott esőzések, a mindhűvösebbre való éjszakák, a rossz ételmezés, az élvezhetlen ivóvíz, vagy ennek teljes hiánya: mindinkább gyöngítette, aláasta egészségünket. A terhes szolgálattól bágyadt, kimerült tagjaink, nem nyerhetvén enyhülést, nyugalmat: elveszték egyensúlyukat, kellő rugalmasságukat. Többedmagammal már csak a legnagyobb erőfeszítéssel, jobbra beteg vonszoltuk alélt testünket az éjet-napot egygyétevé nehéz munkára.

Megbetegedésem. Rácz Sándor, agg színész. Greskovics főhadnagy. A verbászi kórházban.

Augusztus végén egy őrjárat alkalmával áthültem. Másnap láz fogott el; étvágyam elveszett. Teljesen elgyöngültem. Mindamellet a szolgálattól nem akartam elmaradni, s harmadnapra az éjjeli őrségen eszméletlenül rogytam össze. Öntudatlan állapotban szállítottak a táborba s innen a verbászi kórházba.

A gondviselés úgy akarta, hogy épen ezidőre vetődjék hozzám volt nevelőm s egykori házigazdám, atyám régi barátja: R á c z S á n d o r aggszínész (a forradalom alatt „S á n d o r f i“-ra változtatta nevét), ki látogatásomra jött ide Miskolcra. Ő adjon számot állapotomról, melyben föltalált, s a miről következő levelében tudósítja atyámat:

„V e r b á s z, szeptember 5. 1848. Kedves barátom Gábor! Hetfőn, szeptember 4-én érkeztem ide. Azonnal siettem Á k o s parancsnokát G r e s k o v i c s főhadnagyot fölkeresni. A táborban megtaláltam. Első szavam az volt: hol van Ákos? Azt mondá: „Ma reggel vitettem be a kórházba; már ezelőtt öt nappal rosszul volt, de titkolta, nem szólt senkinek. Éjjeli őrségre volt kiküldve. Midőn vizsgálni mentem az őrséget: fekvé találtam. Felkötöm, de lerogyik. Ekkor mondja, hogy beteg. Felváltatom, s azt mondom neki: menjen a táborba; ő elindul,

de utközbén összeesik. Viradata a fiuk eszméletlenül találták az útfélen; — aztán szekérre tették, s bevitték a kórházba.” — Ezeket mondván, a főhadnagy ur azonnal befogatott, s bevitt a faluba, egy rozszant parasztház udvarára. Az udvar szalmával volt beszórva. A sok szegény önkéntes, mint sertések a szalmába bujva, nyögtek, jajgattak. Elkecseregyve kérdém: hol van Ákos? „Öt a házba vitettem,” — mond a főhadnagy. — Erre megnyitnak egy szobaaajtót, honnan iszonyatos szag ütött meg. Ez egy közönséges nagyságu, piszkos földes szoba, mely régóta meszelést sem látott, — valamikor a falubeli fiuk iskolája volt. Itt is a földön, balhás porban feküdtek gyér szalmán harminczheten, mint a búzakévék, egymás mellett, — néma esöndben, mint megannyi halott: némelyiknek félig nyitva látszott a szeme. — Közéjük lépek, nézek mindenfelé, s kiáltom: Ákos! Ákos! . . . Semmi nesz. A főhadnagy ur, ki az ajtóban állt, azt mondja: „Tessék kijönni, hátha az udvaron lesz, a többi közt;” — s előszólítja a felügyelőt, (tudnod kell, hogy ennyi beteg mellett csak egy felvigyázó van), s kérdi tőle: „hol van Egressy?” A felügyelő visszavezet a házba, mutatja, hogy ott, a szeglettől a harmadik. — A sűrűn fekvő betegek közt nagy bajjal hozzáférközöm, Istenemre esküszöm: alig ismertem rá; — napbarnított areza elsárgulva, porral, szalmával, legyekkel borítva, — végighasadt szennyos ingben, — lábravalója felcsúszyva, meztelen lábszárait tömérdek légy borítva, — behunyt szemekkel, mozdulatlanul feküdt, mint halott. Többször kiáltom: Ákos! lelkem — Ákos, csak egy szót! . . . Nem felel. Majd ujjabb kiáltásaimra felnyitja szemeit, — hosszasan, merően néz rám, mintha utoljára akarna látni, — azzal szemei ismét bezárulnak, a nélkül, hogy egy szót mondott volna . . . Ráborultam, könnyeim hullottak arezára, — miközben ezt susogja aléltn: „Ne sírjon . . . adjon egy kis vizet . . . már öt napja nem ettem . . . majd mondok valamit . . . tegyen valamit a fejem alá . . .” Ezeket mondá szaggatva; többet nem szólt, hiában beszéltem hozzá. — A főhadnagy-nak, ki jelen volt, azt mondtam: én a fiut itt nem ha-

gyom, keressünk valahol szobát a faluban. Elmentünk a bíróhoz, ez azt mondta, hogy lehetetlen szobát kapni, úgy tele van katonasággal az egész falu. — Ránk esteledett. A főhadnagy ur azt mondta, hogy: „Ma már csak hagyjuk ott, majd talán holnap találunk valahol helyet számára.” Nem-nem, felelém, kiviszem magammal a táborba. A falutól a tábor annyira van, mint Pesthez a Rákos. Feltettük tehát Ákost egy parasztszekérre, s a táborba szállítottuk. Egy káplár átadott egy nádból készített kis sátort, s Ákost ide fektetjük. Én mellé ültem. — Éjjel hirtelen felugrik, kiszalad; de a sátor előtt összerogyik. A körülfekvők felugrálnak, mondván: „Meg van tébolyodva; már akkor is így volt, mikor a kórházba vitték.” — Midőn ismét bevittük fekvőhelyére: ökleivel hadonászott, fogait csikorgatta, aztán így szólt: „Megyek a ráczok ellen; de senki se jöjjön velem, — apámat se viszem magammal!” . . . Hát engem? kérdém. „Magát elviszem, hogy levágott karomat bekösse,” — suttogta. Egész éjjel ily deliriumban volt, — folyvást menni akart. — Reggel aztán bevittük a faluba, hol végre kaptam egy szobát, a pénzt előre kínálva; mondván a gazdának: bármennyit kíván érte, tüstént kifizetem. Egy ágyat kaptam egy párnával és egy lepedővel. Lefektettem. Itt aztán magához tért egy-egy pillanatra, mondván: „Áldja meg az isten, bácsi-lelkem, hogy ilyen jó ágyat készített! . . . mily rég nem feküdtem ilyen puhán!” . . . Kezeimet csókolta.” . . .

Felgyógyulásom. Cserey őrnagy. Verbász.

Egy hét múlva R á c z így folytatja levelét:

„A k o s iszonyu lázban feküdt néhány napig; három orvost is hívtam hozzá, — egyik egy, másik más tanácsot adott, — s én fáradhatlan szorgalommal ápoltam éjjel-nappal. — Ma már jobban van. — S mily szépen vagyok jutalmazva . . . hogy visszahozhattam őt az életre! — Óh barátom, fiadnak egy világot szeretnék teremteni szeretetéért, hozzám való ragaszkodásáért! . . .

Midőn mondtam neki, hogy ide s tova eljön az idő, mikor majd haza kell mennem, — ő azt felelte: „De én nem bocsátom, ha a zsoldomból kell is eltartanom; szűken csak megélünk!” . . . Boldog voltam hallani ily nemes-szívűségét. — Folyvást azon van, hogy ne menjek el. A mellét nagyon fájlalja . . .

A mint helyrevergődtünk: másnap mindjárt hozzáfogtam a levélíráshoz, midőn Cseréy őrnagy szobánkba lép, s látván, hogy irok, keményen megtiltotta, hogy téged értesitselek, mindaddig, míg ő engedelmet ad reá. — Tegnap ismét meglátogatott, s így szólt: „Most már küldheti levelét, s üdvözlje nevemben mindnyájukat.” — Áldott jó ember, hű magyar! . . . Ákos betegsége alatt sokszor meglátogatott Greskovics csal. együtt; így a többi tisztek is; mert az Ákos betegsége fölött nagyon meg voltak ijedve. — Most már napról napra jobban van, s hogy erről meggyőződjetek: ime, ő maga ír nektek néhány sort; — de kétszer is lekellett feküdni, míg készen lett vele.

Ez lett volna első levélem. De minthogy ezideig késtem az elküldésével, ma mindjárt hozzácsatolom a másodikat is.

Verbász, szeptember 15. 1848. Barátom Gábor! Mi itt rettenetes czudar helyen vagyunk, a hol se patika, se kávéház, se valamirevaló bolt nincs; sem piacz; még csak kenyeret sem árulnak. Kénytelen vagyok prófontot enni. De jól esik, mert a fiad adja. Rettenetes a drágaság. Két citromért egy pengőforintot adtam. A czukornak fontja két forint. Nyomorult koresmából egy porció leves 24 pkrajezár; egy porció becsinált másfél pforint. De még így sem kaphatunk mindig. Nem is csuda! Annyi ezer nép a faluban: minden háznál húsz-harmincz ember; s egy nagy táborral körülvéve. A szomszéd faluk leégve, kirabolva. A zárvonalon ki- és bejárni nem szabad. — Itt a lakosok mind ráczok és svábok; egy magyarlélek sincs. Hogy a honvédek és nemzetőrök e nyomorult helyre vannak

szorítva: az a B e c h t o l d munkája, ki torturázni akarja őket; míg a sorkatonaságot Ó-Becsére vitte, minthogy az igen olesó város, mert Szegedről minden-
nel ellátják. De ide az ördög se hoz semmit. A piacon
egy kanál tejet aranyért sem kapni. A háznál, hol
szállva vagyunk, három tehenet fejnek: de a rácz gazda
nekünk egy csöppet sem ad. Nagy kínom, hogy nem
tudok vele beszélni, — de összeszidnám! . . . A minap
vaját köpült, egy huszast nyomtam a markába, úgy
adott belőle egy kanálnyi. — Csak az isten szabadi-
taná ki fiainkat ez inséges nép közül: bizony mind elhal
a tavaszra! — Ákosnak már szükséges volna a táplál-
kozás: de nem tudok neki mit adni: a levest utálja . . .
a szívem majd megszakad, hogy valami jót nem adha-
tok neki! . . . Átok, átok e gaz helyre! . . . Még ese-
répedényt se kaphatok sehol: mert az idevaló leggaz-
dagabb embernek is csak egy-két vasserpenyője van,
abban kotyvaszt mindent a világon, szalma lángon . . .
Csercy őrnagy maga főzi spírituson a kávéját, az
inasa meg az ebédjét. . . . Hiszen ha nekem is volna
edényem; de ebben a fertelmes vasserpenyőben oly
rosz ízű minden, hogy magam sem bírom megenni,
nemhogy a beteg! . . . De talán az isten majd csak tesz
változást, s valami jobb helyre vezérel bennünket. —
Várom tudósításodat. Isten velünk! Szolgabarádod:
S á n d o r.”

Bechtold. Mészáros. A szegedi kórházban.

Betegségem ideje alatt B e c h t o l d tábornok vezéri
tisztét M é s z á r o s hadügyminiszter vette át, a kit biza-
lommal, szeretettel környezett az egész honvédsereg. —
Azonban szeptember 16-dikáig még mindig nem történt
intézkedés Szent-Tamás megostromlására.

R á c z S á n d o r egy hétig maradt még velem,
felejtetlen gondos ápolásában részesítve, mely nélkül
elhagyatottságomban bizonyára elpusztultam volna. —
Szeptember második felében utazott vissza M i s k o l c z r a,

miután engem, — Cserey és atyám jóváhagyása mellett, — mint gyöngé lábadozót, előbb a szegedi kórházban helyezett el külön felügyelet mellett.

Kossuth Szegedre jön atyámmal.

Tíz nap alatt erőmet annyira visszanyertem, hogy már épen készülöben voltam visszamenni a táborba zászlóaljához, midőn hírt veszem, hogy Kossuth october elején Szegedre jön, s atyámat is magával hozza. Bevártam tehát érkezésüket.

Atyám ez utjáról így emlékezik meg naplójában:

„Szeptember végén találkoztam Kossuth-tal a képviselők házában, midőn a népfölkelés szervezésére indulóban volt Pest- és Csongrád-megyéekbe.

Felszólított, hogy csatlakozzam hozzá és legyek vállalatában segítője.

Ugy lőn.

Egy hét múlva harmincezer fölkelt nép állott Sukorónál.

Az ellenség e néphatalom előtt, — melyben istennek fenyegető karját látta feje fölé emelkedni, — leborult és meghódolt.”...

Népgyűlés Szegeden. Kossuth beszéde.

October 4-dikén délután három órakor érkezett Kossuth Szegedre atyámmal, tengernyi nép által üdvözölve. A tolongásban nem közelehettem hozzájuk, annálkevésbbé, mert a hajóról kiszállva, megállapodás nélkül, egyenesen a népgyűlésre mentek.

A térre siettem tehát, hol mintegy tízezer ember várta Kossuthot, ki ideérve, a nép „éljen“-rivalgása közt foglalt helyet a számára készített állványon. Közelemben megpillantottam atyámat is, s így kétszeres örömmel, áhitattal hallgattam végig a tömegbe vegyülve, Kossuth ihlett, magasztos beszédét, csodás hangjának szívet-lelket elbűvölő zenéjét.

Ékesszólásának varázshatalmát, mely őt korunk legnagyobb, utolérhetlen szónokává tette, ezalkalommal ismertem meg közvetlen közléről egész valójában.

Teljes két óra hosszáig beszélt — a permetező eső és csípős őszi legáramlat daczára — folyást üdén, fáradhatlanul, — ezüstharangszóként hullámozó hangjának bensőségteljes, mindvégig tiszta, törhetlen csengésével, ragyogó képleteinek folyékonyan, önkénytelenül áradó rögtönzésével, — s azzal a meggyőző, szívet-lelket lebilincselő érveléssel, melylyel hazaszeretetet, szabadság érzést, s a magyarnép jogát csak ő tudta tolmácsolni.

Az óriás néptömeg igézetten, megbűvölve állt, s feszült figyelemmel, elfojtott lélekzettel hallgatta végig a csodatevő, a messiási küldetéssel bíró lélek és szív megnyilatkozását; s csak akkor mozdult meg, midőn visszatartatlan lelkesedésének és elragadtatásának hangja ki-kitört kebléből.

Kossuthot, beszéde végeztével, az összes nép a legnagyobb rajongással vette körül, s éljenezve kísérte lakására . . . és még azután is — késő éjszakáig — szüntelenül hangzott az utczákon hullámozó tömeg üdvörialgása.

Kossuth a veszélyt ismertette, mely hazánkat fenyegeti, s ennek elhárítására hívta föl Szeged és vidéke lelkes, áldozatkész polgárait.

Mondanom sem kell, hogy e felhívásra az összes magyarság, mint egy test és lélek állt fel, s az utolsó emberig sikra szállt.

Hosszas betegségem után, — a nedves-hűs levegőn, s könnyű nyári öltözetben, — az órákig tartó ácsorgást, súlyos következmények nélkül, nem bírhatta meg reconvalescens szervezetem.

Áthültem, s a gyöngeségtől roskadozva indultam a népgyűlés befejeztével atyám fölkeresésére, kit Kossuth közelében véltem találhatni.

Nagy időbe került, míg a tolongásban Kossuth lakásáig juthattam. Atyám folyvást a Kossuth szobájában volt elfoglalva, hová szakadatlanul özönlött a lá-

togatók serge, s így lehetetlen volt hozzáférnem. — Késő estig ácsorogtam az ajtaja előtt — hiában; míg aztán teljesen kimerülten a szállásomra vánszorogtam, hol azonnal lefeküdtem.

Másnap reggel, bár rosszul éreztem magamat, ellenállhatlan vágy ösztönzött atyámhoz mennem. Egy házban lakott Kossuth-tal. Mire ideértem, már annyira alélt voltam, hogy alig birtam az emeletre jutni atyám szobájáig; — itt a küszöbön összerogytam.

Eszméletlenül vittek be atyámhoz, s azonnal ágyba fektettek.

A legnagyobb foku lázban, élet-halál közt vergődtem tizennégy napig.

Az isteni gondviselés műve volt, hogy e betegségbe való visszaesésem atyám közelében ért; az ő felügyelete nélkül menthetlenül végem van.

Két heti válság után, a leggondosabb ápolás mellett, kissé magamhoz tértem. Ekkor atyám engedélyt kért Kossuth-tól, hogy — engem Pest-re szállítva, — elkísérhessen.

Hordágyban vittek a gőzhajóra, s innen tovább, míg végre Pest-en, anyám ápoló karjai közt találtam föl magamat.

Kevéssel hazaérkezésem után jelent meg a „Közöny“-ben hadnagyi kineveztetésem a 33-dik zászlóaljhoz, mely a B á c s k á b a n volt, K i s s E r n ő hadtestében.

Ez örömhír nagyban elősegítette felgyógyulásomat, mihez valóban sok kellett, mert az átszenvedett typhus után, a szó szoros értelmében csak a bőr maradt esontjaimon.

Isten segedelme, az ifjúkor szivóssága és drága jó anyám éjet-napot egygyétező gondozása mellett, néhány hét alatt talpra álltam. —

Atyám kiküldetése népfölkelés szervezésére. Kossuth sajátkezű levele.
Atyám tizenháromezer önkéntest vezet a ráczok ellen.

Atyámnak még october elején el kellett ismét Pest-ről utaznia, Kossuth bizta meg a következő nyílt rendelete értelmében:

„Nyílt rendelet.

Minélfogva Egressy Gábor nemzetőrségi százados ur, ki, mint segédem, a tiszavidéki népfölkelés rendezésénél már jelen volt: ezennel megbízatik, hogy népfölkelési biztosul Szegedre és Csongrád s Csanád megyékbe lemenvén, az illető hatóságokkal s tisztviselőkkel egyetértőleg, az általános népfölkelést Szegeden, Csongrád megye alsó részében és Csanádban mobilizáltassa, s a Nagykikindát elfoglalt rácz pártütők megsemmisítése végett Kiss Ernő és Éder tábornokok hadimunkálatainak elősegítése végetti kiindulásukat eszközölje.

Mely megbízatásában neki segédkezet nyújtani minden hatóságok és tisztviselők a nemzet nevében ezenel utasíttatnak.

Kelt Pesten, october 15. 1848.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.“

Atyám e küldetéséről így emlékezik anyámhoz írt levelében:

Szeged, october 26. 1848

Kedves Zsuzsikám! Alig juthatok egy kis időhöz és pihenéshez, hogy neked egy pár sort írhaszak. A fejem sincs helyén a tömérdek és sokfelé ágazó munka miatt.... Reggeltől napestig egyik ember a másikat éri szobámban: hatósági s katonai küldöttek, transportok, szállítmányok elintézése.... hát még a tolázkodók és szolgálkúek serege!... Ezenkívül minduntalan utazgatnom kell; -- szónokolnom tanácsstermekben, népgyűléseken, -- lelkesítenem a népet, -- s a hol kell: parancsolnom.... Mindezekről édesem, majd csak otthon beszélhetek neked, most arra sem idő, sem hely nincs. Azonban, állásom nehéz és fáradalmas volta mellett is,

helyemen érzem magamat; s bármi bonyolult körülmények közt: tájékozni tudom magamat, s ha kell: erélyt is kifejteni; hiszen tudod édesem, hogy e tulajdonság jellememből és véralkatomból nem hiányzik; s ez már meg is tette egy párszor hatását némely tisztviselők és hatóságok irányában, mióta itt működöm.

Voltam Beeskerekben, értekeztem Kiss Ernővel személyesen. Tizenháromezer embert vezettem Kikinda és Mokrin alá. E nagy néperő láttára a rácz földreborult, átadta fegyverét, s megesküdött, hogy soha ellenünk nem szövetkezik. Ennek ugyan nem hittünk; de mégsem volt akkor már okom, hogy népet rábocsássam a kikindai kerületre. Hanem embereim oly iszonyu dühösek voltak, hogy, ha akarom, csupán egy szavamba került volna, s az egész rácz tömeget legyilkolják; s ma azt mondhatnám, hogy a kikindai kerület nincs többé. Azonban ily irtó operációra nem érezhettem magamat felhatalmazottnak; mert nem tudhatni, hogy a felbőszült nép hol állott volna meg, s a következményekért felelősséget nem vállalhattam. Így igen nehéz volt őket aztán visszatérítenem. De összeszedtem magamat, s a népet katonai rendben négyszöget képezve, kiállítottam a táborba, magam pedig középen, egy üres kocsira állva, oly sikerrel beszéltem hozzájuk, hogy egy szó ellenmondás nélkül visszamentek. Egy ágyutelepem is volt, ezt a Kiss Ernő táborába küldtem.

Holnap és holnapután Szegedről és a Kis kun ságból indítok Beeskerekre Kiss Ernőhöz négyezer gyalog és ezer lovas nemzetőrt.

Rózsás Sándor csapatját tegnap indítottam meg: száz válogatott pusztai lovas. Gyönyörű nép.

Nem tudom, édesem, mikor szabadulhatok; mert még sok tennivalóm van. De ha sokáig itt kell maradnom: akkor látogass meg Etelkával.

Jókayné öcsese is itt van és igen beteges... segitettem rajta...

Ákos hogy van? Üdvözlöm Zsigát és a nagymamát. Csókollak mindnyájatokat. Szerető férjed:

Egressy Gábor.

Atyám ezidőbeli működéséről így ír naplójában:

„October közepén, 1848. Kossuth kiküldött kormánybiztosul Szeged és Csongrád vidékére, hogy ott népfölkelést szervezzek, s annak élén a Kikindát elfoglalt határőrsapatot verjem ki, semmisítsen meg.

Egy hét múlva tizenháromezer fölkelte lovas és gyalog fegyveres néppel vettem körül Kikindát. — Közeledésünk hírére a határőrök megszöktek; s a pártütő rácz helységek lerakván fegyvereiket, kegyelmet kértek.

November elején állandó kormánybiztosul küldetém ki a honvédelmi bizottmány által Szegedre és a Tisza vidékére. Ez állásomban a ráczok elleni magyar hadsereget, a Bácskában és a Bánáttban, folyvást ötezer mozgó-nemzetőrrel támogatam, köztük ezer lovassal.

Atyám kormánybiztosi kinevezése. Nyári Pál levele. Atyám előleges intézkedése.

Atyám eleget tévén Kossuth megbizásának, szeptember végén ismét hazajött Pestre családjához. De már novemberhó 2-dikán a honvédelmi bizottmány a következő rendelettel utasítja újabb tevékenységre:

„2066. e. Nyílt rendelet.

Budapest, 1848-diki november 2-án.

Az alvidék hadainak ellátása többnyire Szegeden keresztül eszközöltetvén, a küldemények kellő rendét, valamint a vidék ébrentartását, és ha kell, védelmi állapotainak rendezését biztosítani szükséges.

Ennek elérésére Egressy Gábor, ki eddigi biztosi minőségében lélekéberség, hazafiúi buzgalom, erély és tevékenység által magát különösen kitüntette, Szeged városára és vidékére teljhatalmu kormánybiztos gyanánt küldetik ki,

oly megbizással, hogy mindazt, mit a hadiszállitmányok rendezésére, az alkotmány és törvény uralmának fentartására, a tisztviselői kötelességteljesítés és a védelmi buzgalom élénkítésére, szóval: a haza érdekeinek biztosítására és megóvására, czélszerűnek, hasznosnak, szükségesnek ítélend, cselekedhesse és elrendelhesse.

Meghagyatván ezennel Szeged város hatóságának és a vidék előljáróinak, tisztviselőinek, községeknek, nemzetőreinek és minden egyéneinek, hogy jelennek felmutatása, tekintőleg: hirdetése után, nevezett teljhatalmu kormánybiztos minden intézkedéseit és rendeleteit pontosan teljesíteni, felelőség terhe alatt elengedhetlen kötelességének ismerjék.

Az országos honvédelmi bizottmány:

N y á r y P á l, elnök.

E rendelet vétele után atyám rögtön intézkedett elutazásunk felől, s a következő levelet küldte a szegedi polgármesternek:

„Szeged város polgármesterének.

Minél nagyobb a veszély, mely a magyar nemzetet fenyegeti: Szeged városa annál nagyobb fontosságú pontjává válik az országnak. Geographiai fekvésénél fogva Szeged városa központja közlekedési tekintetben majdnem minden alsóvidéki hadügyeinknek. Népeségének számával és erkölcsi súlyával szintén középontja a tiszavidéki tősgyökeres magyarságnak, s ez oldalról legerősebb bástyája Magyarországnak.

Minélfogva az országos honvédelmi bizottmány elrendelte, hogy hazánk e nagyjelentőségű pontján, az itt összpontosuló országos ügyek, a jelen körülmények fejleményei szerint, egy állandó kormánybiztosság által intéztessenek el, fő tekintet alá jövőn e vidéknek védelme, s lehető biztosítása a szükség esetében.

Az országos honvédelmi bizottmány tehát az itt előadott megbizással igénybe vette további működésemet Szeged városában, kezembe tévén le a kellő hatalom

erejét, mely kívántatik a haza megmentése körüli munkásságban a sikerhez.

Teljes bizalommal támaszkodom e nehéz hivatásomban Szeged városa hatóságának közremunkálási készségére, s e hatóság minden egyes tagjának már többször fényesen bebizonyított hazafiúi buzgalmára, honvédelmi ügyeink gyors haladásának eszközzésében.

Siettetvén a körülmények, elfoglalnom rendeltetésem helyét, fölkérem Polgármester urat, hogy számomra állandó szállást rendelni sziveskedjék.

Én kedden, novemberhó 7-dikén érkezem Szegedre.

Pesten, novemberhó 5-én. 1848.

Egressy Gábor,
teljhatalma kormánybiztos."

Ugyane napon atyám még a következő levelet másoltatta velem, mely tájékoztatásáról, s a viszonyok bő ismeretéről tanuskodik:

"A Szeged-, Csongrád- és Vásárhelyi mozgó-Lovasnemzetőrség parancsnokságának.

Mínthogy a nevezett derék lovascsapat önkéntesen ajánlott szolgálatideje rövid idő alatt kitélik, s jelen körülményeink közt a felhasználható erőnek oly sokféle osztása van igénybe véve, hogy a végrehajtó hatalom, rögtöni eltávozások esetében, helyüket semmiesetre ki nem pótolhatja, s ez által a esatarendben igen sokat koczkaztató organieus hiány támadna: ennél fogva teljesen megbizván a nevezett derék lovascsapat áldozatkész hazafias szellemében, s a közérdek ügyében tanusított öntagadásának történeti emlékre méltó, példátlan polgárerényében: arra szólíttatik fel az illető parancsnokság, hogy a nevezett lovascsapatnak még egy hónapi tartó helytmaradását eszélyes n-pi parancs utján, annyival inkább kieszközölje, mínthogy a honvédelmi bizottmány ez idő alatt okvetlen fog gondoskodni, hogy helyök ki-pótoltassék.

Teljesen meg vagyok győződve, hogy e rendelet az ellenhatásnak még árnyékát sem fogja az illetőknél

előidézni, minthogy az érdeklött egyénekben, egytől egyig, a hazafias fáradoalmakban tanusított példátlan kitartás mellett, rendkívüli körülmények igényeit legjobban felfogni tudó józan értelmet is tapasztaltam.

P e s t, novemberhó 5. 1848.

E g r e s s y G á b o r,
teljhatalmu kormánybiztos."

Családunk elköltözése Szegedre. Atyám levelei kormánybiztosi működéséről. Sükey Károly. Damjanics. Kiss Ernő. Nagy Sándor. Rózsa Sándor. Atyám irodájában. Jelentés a honvédelmi bizottmányhoz. Kun-lovasok. Bogdanovics Vilibald, őrnagy. Rakóczy Zsigmond, őrnagy. Kökényessy őrnagy. A 24-dik honvédzászlóalj. Andricsek. Atyám kiáltványa a tiszavidéki magyarsághoz. Nemzetőri csapatok mozgósítása. Atyám felhívása a vásárhelyiekhez. Vukovics Sebők. Török Gábor. Beöthy Ödön. Arad védelme. A tanyai nemzetőrség. A csapatok felszerelése.

November 7-dikén indult családunk Szegedre. Én is szülőimmal mentem, azzal a szándékkal, hogy egészségem teljes helyreálltaig atyám mellett, s lehetőleg segítségére leszek, — egyszersmind közelebb jutok zászlóaljamhoz is.

Szegeden atyám egészen megbízatásának élt; családjától elzárkózva, éjet-napot dolgozószobájában töltött. Titkárul Sükey Károlyt vette magához.

Minden ideje a szabad-esapatok, nemzetőrök, s az új zászlóaljak szervezésével, fölfegyverzésével, ruházati felszerelésével, — az alvidéki táborok élelmezésével, azoknak löporral, ágyukkal, s egyéb szükségességekkel való ellátásával volt igénybe véve.

Anyám és nővérem gyakran panaszkodtak elszigeteltségük miatt; bár a legbensőbb örömmel osztoztak atyám sikereiben.

Engem, mint lábbadozót, másolásra használt fel atyám, irodájában, mely éjjel nappal telve volt a jövőmenők forradalmi zajával. — Ezalkalommal részesültem abban a szerencsében, hogy szabadságharczunk néhány kiválóbb emberével közelebből megismerkedhettem. Itt láttam először Damjanicsot, rugékony, athléta természetével, villanyos hatásu, diadalt sugárzó szemeivel; valamint az előkelő, nyájas modoru Kiss Ernőt; a

legdemokratább magyar katonát Nagy Sándort; s a híres Rózsá Sándort, kinek bámulatos szelid arcza, s rokonszenves szökesége a legélesebb ellentétben állt elvadult jellemével. — Damjanics ágyukat, — Kiss Ernő segély-csapatokat, — Nagy Sándor meleg ruházatot sürgetett önkénteseknek; — Rózsá Sándor, lovasaival, téli felszerelés alatt állt.

Atyám irodájában a következő leveleket másoltatta velem, melyeket, mint becses történelmi emlékeket, máig megőriztem:

„503. szám. Az országos honvédelmi bizottmány nak.

Megbizatásom folytán sietek számot adni három napi eljárásomról.

Minthogy a szégedi és vásárhelyi mozgó lovas csapatnak*) szolgálati határideje november 6-dikán kitelt: megtettem az intézkedéseket, hogy e lovas nemzetőrségi csapatok még egy hónapig a táborban maradjanak.

Intézkedésemnek annyi sikere lőn, hogy a csongrádiak még november 26-dikáig lent maradnak.

Ha netalán a vásárhelyiek már utban volnának hazafelé, minthogy ezek régebben is vannak odalent, ez esetet nem vártam be egész készületlenül. Mert körül nézve a tiszavidéken, még meglehetősen disponibilis erőt találtam, melyet eddigi rendszerem nyomán, részenként és időszakonként mozgásba tehetek

Nevezetesen: a Kiskunságból kétszáz lovas-t rendeltem mobilizáltatni; azonban a legnagyobb erőfeszítéssel sem lehetett száznál többet kiállítani; ezek már utban vannak Nagyszentmiklósrá.

Szentes városából százhusz lovas fog a napokban lejjebb mozdulni.

Csanád megyéből az összes disponibilis nemzetőrség felét rendeltem az altáborokba, kétfelé osztva: Aradon és Becskereken.

*) E jelentékeny két csapat összesen ezer gyönyörű lovasból áll és Verseczen állomásozik.

És így a vásárhelyiek hiánya rövid időn pótolva lesz.

Szegeden is van még kétszáz lovas, kiket 26-dikán fogok Beeskerekre küldeni.

Továbbá: a Csongrád megyei apróbb községek-ből hatszázgyalog mozgó-nemzetőr három nap alatt a torontáli táborban lesz.

Ez egészen új haderő feladata lesz, Bogdanovics Vilibald őrnagy parancsnoksága alatt, a Nagy Sándor és Rákóczy Zsigmond őrnagyok néphadaival egyesülve, Temesmegyét cernirozni, s az illyr-határőrséggeli közlekedhetését a várbeli ellenségnek elvágni.

E feladat legelső teendője lesz: Csákovát visszafoglalni, hol aztán Bogdanovics fogja felütni táborát.

Rákóczy Uj-Pécsét szállaná meg hadával. Nagy Sándor pedig Kisbeeskereket.

Eként a zárvonat felső vége Máriássy táborával érintkeznék.

Most aztán Lugos visszafoglalása következne; s ha Nagy Sándor az ígért öt zászlóalj honvédet megkapja: ez nem nagy munkába kerülend, s a beeskereki tábornak Verseczczeli közlekedése biztossíttatik.

Szeged városa szorgalmazza e város megerősítésének az állodalom általi munkába vételét. Az a tény, hogy Szabadka városa már besáncolta magát, az itteni lakosokat türelmetleníti; s ha még a tervezet, mely, mint tudom, már készen is van, felülről sokáig késnek, a lakosság maga fog munkához kezdeni, nem akarván a még hátralevő néhány őszi napot használatlanul elszalasztani. S én, tervezet készítésére, egy itteni mérnököt már fel is szólítottam.

Szeged városa magát nagy adósságba vevén, a mozgóvá tett nagyszámu nemzetőrség családjainak díjazása miatt: ötvenezer pengő forintnyi kölcsönt kér a kormánytól.

Kökenyessy őrnagy panaszkodik, hogy pénz

hiánya miatt zászlóalja a feloszlás pontján van. Nem lévén e szakban felhatalmazásom pénzt neki nem rendelhettem; hanem közbenjárásom által mégis eszközöltem, B e ő t h y Ö d ö n segítségével.

A 24 - d i k h o n v é d z á s z l ó a l j i t t vesztegel, leginkább azon okból, minthogy egészen fölfegyverezve nincs. Minthogy itt a kórházi raktárban több, mint ezer darab fegyver hever, halottak és nehéz betegek: én e fegyvereket kiosztom közöttük, hogy utjokat rendeltetésök helyére folytathassák. A számukra érkezendő fegyverekből aztán a kórházból elvetteket helyretehetni.

Az itteni t á b o r i k ó r h á z n á l nagy rendetlenséget, s a rendes katonaorvosok között igen rossz s ő t v e s z e d e l m e s s z e l l e m e t találtam. A reformokat megkezdettem. Legelőbb is az egész kórházi ügyvitelt rögtön magyar lábra állíttatni elrendeltem és egy A n d r i e s e k nevű cseh orvost, ki a magyar kormányhatalomnak nyílt és titkos ellensége, s azonkívül hanyag is volt, ezredéhez utasítottam, s helyét becsületesen betölttettem.

Vége: egy p r o c l a m a t i ó t irtam. Nem tudom, nem lesz-e ellene az országos honvédelmi bizottmány-nak észrevétele; mert úgy látom, hogy a stylusban, diplomatikai szerepemből mintha kissé kiestem volna: a magánosnak polgári érzelme kitört belőlem.

Jelenleg összesen h é t - n y o l c z e z e r főből álló m o z g ó - n e m z e t ő r s é g tesz szolgálatot, közöttük e z e r l o v a s. Ezen hétezer, mely kilencz hétig használható, s némileg rendezett erő, bizonyynyal jobb szolgálatot tesz, mint háromannyi rendezetlen és fegyvertelen néperő, mely nyolcz-tiz napig haszonvehető. S ezenfelül mégis mindig fennmarad szükség esetére a hátralevő összes néperőnek alkalmazhatása egy elhatározó csapásra.

S z e g e d, november 12. 1848.

E g r e s s y G á b o r,
kormánybiztos."

„Vásárhely városa hatóságának.

E pillanatban a legnagyobb erőfeszítésre van szüksége a magyarnak, hogy magát megmenthesse.

Ha táboraink néperő által folyvást nem segítettnek: a nemzet el van veszve.

Minthogy általános népfölkelési erővel hónapokig-tartó hadiszolgálatot tenni nem lehet: tehát e helyett az ország kormányának nevében ezen egész vidékről nemzetőrségi csapatok tétettek mozgóvá, az alsó táborokban teendő hadiszolgálatok teljesítése végett.

E rendelkezés könnyebbségére van a népnek; mert így egy része mindig pihen, s békével végezheti munkáját; másrészt pedig nagyobb hasznára van a tábornak, mivel tartós szolgálatot tesz és nem hagyja ott állomását akkor, midőn reá legnagyobb szükség van.

E szerint az általános népfölkelés csupán a legvégső szükség esetében vétetik alkalmazásba, midőn már más mód nem marad hátra ellenségeinktől szabadulni.

Ellenben annál nagyobb szükség van arra most, hogy alsóvidéki táboraink, nemzetőrségi segítség nélkül soha egy pillanatig se maradjanak.

Ugyanezért az ország kormánya nevében rendelem, hogy Vásárhely városa hatósága, — miután nemzetőrsége egy fordulóban már megtevé hadiszolgálatát, — a sort azonnal újra kezdhesse, s a szakaszok felváltása, három hetenként, mindaddig folytattassék, meddig e szolgálat újabb rendelet által meg nem fog szüntetni.

A hazának igaz és hű fia nem lehet oly véleményben, mintha három heti szolgálattal mindörökre lerótta volna tartozását e hazának.

Minden magyarnak kiirtására törnek; tehát minden magyar személy szerint megy, védeni magát, családját és vagyonát, — s midőn magát védi, honát is megmenti.

A hadiszolgálat sanyaruságai nem oly kinosak, mint a megnyúztatás kínait szenvedni, s mint: midőn a magyar apának szemeláttára konczolják fel nejét és gyer-

mekét, miként az oláhok cselekesznek azokkal, kik őket otthon ülve várják, s határaikba törni engedik.

Felhivatik a hatóság, hogy nemzetőr-esapatainak új sor szerinti kimozdítása iránt jóeleve rendelkezzek.

A nemzetőrség összes mennyisége ezuttal négy szakaszra osztandó, azért, hogy a sor későbbben kerülvén, a pihenési időközök meghosszabbíttassanak.

A csapatok nem hagyják el addig állomásaikat, míg az újak meg nem érkezvén, ott helyben föl nem váltatnak.

Minden csapat ellátandó parancsnokkal, ki utközben a rend fenntartását hadifegyelem szerint intézi: s futárt járatván előre, a szükséges ellátásról gondoskodik; s táborba érkezvén, csapatját a hadi főparancsnokság alá helyezi.

Utközben a csapatok maguk látják el magukat; táborban kormánybiztosok által láttatnak el; minélfogva a csapatvezérek magukat a hadparancsnokokkal eziránt jóeleve érintkezésbe tegyék.

Az ellátást Vukovics Sebők és Török Gábor kormánybiztos urak intézik.

Hazafi kötelességévé tétetik egyszersmind a hatóságnak és tisztviselőségnek, hogy alkalmas és a közbizalmat bíró egyéniségek eszélyes megválasztásával oda működjenek, miszerint ilyenek minél nagyobb számban küldessenek a nép közé, kiknek szent feladatuk leendő a néppel a dolog valódi állását megismertetni, a veszélyt egész nagyságában előtűntetvén a nép előtt, — a népet bátorságra, elszántságra buzdítani, s általában az önvédelem ösztönét szakadatlanul ébrentartani; valamint az ellenizgatókat, ijesztgetőket, kedélylehangolókat kinyomozni, s a hatóság rendőri fegyelme alá helyezni.

Ki a népet önvédelemre serkenti, az a népnek szabadítója, a haza megmentője.

A ki pedig a népet önvédelmétől bármi módon viszatartja, az a népnek halálos ellensége, orgyilkosa. szóval: hazaáruló, s mint olyan sujtandó.

Végre: rendeltetik, hogy fegyvertöltéseknek a csapatok hazaérkezése és kiindulása alkalmávali haszontalan kilődözése szigoruan tiltassék. Minélfogva a mozgócsapatoktól minden töltések, mint az állodalom tulajdonai, hazatérés előtt beszedessenek, s az illető haditársaknak visszaadassanak.

Ki az ország tulajdonát, ekép vesztegetni merészkedik: törvényesen rendreutasíttassék, s kártérítésre kényszeríttessék, — minden ellövött, vagy be nem adott töltés nyolcz pengőkrajczárba számíttatván.

S z e g e d, november 20. 1848.

E g r e s s y G á b o r.
tiszavidéki kormánybiztos."

A fentebbi levél nyolcz hatóságnak lett megküldve.

„B e ö t h y Ö d ö n k o r m á n y b i z t o s u r n a k.

Az országos honvédelmi bizottmány, azon nyílt rendeletével, mit tudomás végett ./ alatt idezárok, kezembe tévén a hatalomnak azon teljes erejét, mely a haza megmentésének gyorsítása körüli működésekben a siker biztosításához megkívántatik, s mely hatalomnak, a honvédelmi bizottmány többszörös méltányoló ellsmérése szerint, nem épen sikertelenül tetteleg gyakorlatában vagyok a Tisza vidékén, s különösen az egész Kiskunságban, Csanád- és Csongrád megyékben, Szeged, Makó, Vásárhely, Szentés, Csongrád, Félegyháza, Halas, sat. városokban: kérnem kell kormánybiztos urat, hogy vidékemen netalán szükségesnek találándó intézkedéseiről azon okból sziveskedjék értesíteni, minthogy a kormánybiztosok működéseinek, — nemesak a kellő siker és gyorsaság végett, hanem azon anarchicus hatás eltávolítása végett is, melyet a népre

az egymással ellenkezésben álló rendeletek gyakorolnak, — mulhatlanul öszhangzásban kell lenniök.

Szabadkára nézve én is hasonlóan járván el.
Szeged, november 27. 1848.

Egressy Gábor,
tiszavidéki kormánybiztos.

„A katonai térparancsnokságnak,
Szegeden.

Szükség lévén Ó- és Uj-Arad védelmére nagyobbmenyiségű ágyugolyókra, valamint az aradi vár megtámadása tekintetéből is, e végett utasittatik a katonai térparancsnokság, hogy azon tizennégyezer golyókból, melyek Aradról biztosság végett Szegedre küldettek, — 1000, azaz: egyezer tizenkétfontos ágyuhoz való golyót, szükséges fedezettel, Aradra küldjön Török Gábor kormánybiztos urhoz. — A golyók átadása nyugtatvány mellett történjék.

Szeged, november 30. 1848.

Egressy Gábor,
kormánybiztos.

„Szeged városa hadiválasztmányának.

Minden figyelmeztetést, mely a helybeli viszonyok ismerését, s ennél fogva munkálataimnak tettleges elősegítését czélozza: nemcsak köszönettel veendek mindenkor e város derék polgáraitól, sőt kikérem azt.

De a haza tettleg ostromállapotban van. Rendkívüli állapot rendkívüli szabályokat tesz szükségessé.

A haza megmentésére célzó rendeletek sükkertelenségét, akár szándékos mulasztás okozta, akár erélytelenség, vagy féltett magánérdekek: a vége egyremegy. Az erélytelen vagy önző tisztviselő, mint hasznavehetetlen organuma az álladalomnak, az utból félrevettetik, a szándékos akadályozó pedig megsemmisítettik.

A kormánybiztossági teljes hatalomnak most ez az értelme van.

S z e g e d városa tisztviselősege most ehhez tartsa magát.

A t a n y a i n e m e z t ö r s é g n e k, a végrehajtási kellő buzgalom mellett, már régen az alsótáborban kellene lennie.

Ha most azon pont véletlenül elvész, melyet a szegedi utóbbi mozgó-csapat odahagyott, mielőtt felváltott volna, akkor a veszteség súlya azokat terhelné, kik az új csapatot annak idejében kimozdítani elmulasztották, hogy az helyét azonnal elfoglalja.

Tehát e csapat kimozdítását annakidejében szorgalmazó rendeleteimnek sikertelensége tény.

És hogy e mulasztás felett mindekkorig szigorú vizsgálatot nem rendeltem, azzal épen kiméletemnek adtam tanujelét a választmány irányában.

A népen semmi sem mulik, mert a nép tudja, hogy őt ki akarják irtani, és e nép megesküdött Kossuth Lajosnak, hogy magát és honát védeni minden perczben kész.

Kik a népet akármely módon visszatartják önvédelmüktől, azok a népet meggyilkolják. Jaj nekik, ha a nép őket voltaképen megfogja ismerni.

Kinek tanyai gazdasága van, az nem egyedül van, annak kell lenni cselédjének is, ki tanyáját néhány hétig megőrizze.

Nagy teherviselések, nagy áldozatok gyakori emlegetésének, a jelen perczekben, reactionarius szaga van.

Ki legtöbbet teszen is, csak némi részben teljesíti tartozását a honnak.

Egész tartozását csak az fizeti le, ki meghal a honért, vagy megmenti azt.

Dicsőítésre méltó és példányul állítandó bár az, mely jelenleg Szegednek vagyonosabb része által czéloztatik végrehajtatni; de nem hiszek e hazafiak közt olyat, ki azt képzelné, hogy már ezzel mident lefizetett honának.

A fizetésnek nagy napja még hátra van.

Minden még Szegeden találtató löfegyverek be-

szedetvén, hétfőn délután a berendelt tanyai nemzet-
őrök közt kiosztatnak.

A század kedden indulni fog a nagyszentmik-
lósi táborba.

A szükséges kocsikról tehát jőeleve gondoskodni
kell, hogy a csapat elindulása ne késsék.

Minél nagyobb az, a mi e perczen koczán áll:
annál nagyobb számadás alá jönnek a tettek és mu-
lasztások.

A választmány ne replikázzon, hanem
tegyen.

Szeged, november 30. 1848.

Egressy Gábor,
szegedi és tiszavidéki teljhatalmu kormánybiztos."

„Szeged városa hatóságának.

Az ujonczoknak e hadmegyéből nagy számmal
leendő kiállítása szükségessé tévén a felszerelésre min-
den lehető módot ujabban fölhasználni, — e részben
utasittatik a hatóság:

mindennemű posztót, melynek ára az öt váltóforin-
tot meg nem haladja, ujabban le kell foglalni, s abból
aránylagos mennyiségben köpenyt, nadrágot, dolmányt
és sapkát, a lefoglalástól számított tíz napig folyvást
készíttetni, — megjegyezvén

1. nadrágokat csupán kék posztóból kell készit-
tetni ;

2. a szürke posztóból csupán köpenyt kell var-
ratni ;

3. a hány nadrág eddigelé készíttetett, vagy ezen-
tul készíttetni fog, ugyanannyi nadrágszík szükséges ;

4. a bakancsok készítését folytatni kell még tíz
napig, a lehető nagy mennyiségben és meghatározott
árban ;

5. a hány öltözetruha elkészül, ugyanannyi tokmányt
és szuronytokot, szíjjal együtt kell a helybeli szíjgyár-
tónál készíttetni ;

6. a fehérneműek varrását szorgalmazni kell ;

7. a mely mesterember, magános munkát az orszá-

gosnak elébe tévén, vonakodik e haza számára dolgozni: attól a hatóság minden legényeit foglalja le, s egy ügyes, honfikeblű mestert e legénység élére állítván, valamely közhelyen, hatósági felügyelet mellett kell a munkát vezetni és eszközölni.

Irányadásul idejegyeztetik azon becsár, mely szerint a becslési munkák Pesten az áladallom által egy hónap előtt fizettettek.

Készen előállítva:

köpeny ára	6	frt.	48	kr.	p.	p.
nadrág	3	"	18	"	"	"
bakanes	3	"	—	"	"	"
mellény	1	"	20	"	"	"
attila	7	"	42	"	"	"
két pár fehérruha	2	"	52	"	"	"
csákó	2	"	12	"	"	"
nyakravaló	—	"	12	"	"	"
tábori sapka	—	"	40	"	"	"
tokmány és szuronyok, szijakkal	3	"	40	"	"	"

Ha pedig kelmét kapnak:

köpeny készítés	—	"	50	"	"	"
attila "	1	"	20	"	"	"
mellény "	—	"	19	"	"	"
" " béléssel	—	"	30	"	"	"
vörös zsinórzat egész öltözetre	1	"	—	"	"	"

Nem követeltetik a legszorosabb ragaszkodás az itt megállapított fizetési pontokhoz; azonban a hatósági felügyelők hazafiaságától elvárja a hon, hogy a körülmények szerint e megállapított összegek arányához képest, igyekezni fognak minden lehető módon gazdálkodni e mindenfelől annyira terhelt állodalomnak; s másrésről egyesek nyervágyának, s önzési tulságainak törvényes gátot vetni.

E rendeletem eredményéről mielőbb tudósíttassam, minthogy d e c z e m b e r 24 - d i k é i g minden föl-

szerelési készítménynek hozzám szállítva, együtt kell lennie, hogy ruhátlan honvédek az idő sanyarúságától még e hónap végéig mentve legyenek.

S z e g e d, december 1. 1848.

E g r e s s y G á b o r,
kormánybiztos.“

Elmenetelem a táborba. Pethő őrnagy. Becskereken. Éjjeli táborozásunk. Dispositiók Tomasováczt megtámadására. Hadállásunk Tomasováczt előtt. Visszavonulásunk. Damjanics megérkezése és diadala Jarkovácznál. Tomasováczt elfoglalása. A rácz pap leánya. Szentpétery főhadnagy. Egyesülésünk Damjanicscsal. Zászlóaljам Pest védelmére rendeltetik.

A szülői hajlékban teljesen visszanyervén erőmet, aggodalom nélkül és teljes elszántsággal vállalkozhattam ismét a tábori életre.

December 1-sőjén indultam S z e g e d r ő l — hadnagyi minőségben — B e c s k e r e k r e, hol zászlóaljам, a 33-dik, P e t h ő őrnagy parancsnoksága alatt állomásozott, a K i s s E r n ő hadtestében, — mely ekkor mintegy t i z e n ö t z e r e m b e r b ő l állt.

B e c s k e r e k e n kitűnő ellátásban részesültünk: a polgárok, kiknél szállva voltunk, páratlan vendégszeretettel tanusították ügyünk iránti lelkesedésüket.

E jóllétre valóban szükségünk volt, hogy a következő hadjárat sanyarúságait kibírjuk.

Minden nap, zászlóaljanként jártunk ki a városból tábori szolgálatra, — előőrseket állítván, s őrzárakat küldvén T o m a s o v á c z felé. Mig végre december 4-dikén egész hadtestünk megindult — K i s s E r n ő vezetése alatt — a veszedelmes ráczfészek elfoglalására.

É c s k a és Z s i g m o n d f a l v a érintésével érkezünk estére L á z á r f ö l d r e, hol táborba szálltunk, s az éjet szabadég alatt töltöttük. Ekkor már oly rendkívül nagy hideg volt, hogy örtüzek nélkül nem maradhattunk volna a szabadban. Az őrzőket minden félóránál föl kellett váltanunk; őrzáratainkat pedig gyors menetben végeznünk; — egy-egy őrcsapat legfeljebb háromnegyed óráig tartózkodhatott a táboron kívül.

Az egész hadtest tábori tüzek mellett virasztott, melyeket nagy csoportokban állott körül. Egy ily tűzrakás mellett húztam meg én is magamat, az őrzáratról fagyosan visszatérve; s mialatt az álom elnyomott: csizmam szára a közeltüztől megpörkölődött s levált a lábamról; — másnap a lábbelim megmaradt részét szíjjal kellett a bokámhoz erősítenem; így végeztem pár hétig a sanyaru tábori szolgálatot, míg ismét jó lábbelihez juthattam.

Hajnalban K i s s E r n ő hadtestünk egyharmadát O r l o v á t felé küldte, hogy ott a T e m e s e n átkelve, reggelre hátban támadja meg T o m a s o v á c z o t, míg mi egyidőben előlről fogjuk azt megrohanni.

Deczember 5-dikén reggeli nyolcz órára érkezünk — a K i s s E r n ő v e l hátramaradt kétharmadrész hadtest — T o m a s o v á c z elé, melyet a ráczok rendkívül megerősítettek: védsánczokkal, torlaszokkal vettek körül; míg előttünk a T e m e s vize alkotott széles természeti gátot.

Az innenső partot híd kötötte össze T o m a s o v á c z c z a l, melynek mindkét vége ágyukkal volt megrakva.

Jövetelünk láttára az egész r á c z h e l y ö r s é g kivonult a T e m e s partjára; de biztos fészket odahagyni, s ráunktámadni nem mert; hanem várta közeledésünket.

Farkasszemet nézve álltunk tétlenül szemben egymással majdnem egy óra hosszáig, midőn O r l o v á t felé küldött honvédeinktől azt az értesítést vesszük, hogy a szükséges készletek hiányában nem tudnak átkelni a T e m e s f o l y ó n.

K i s s E r n ő kockáztatottnak vélvén az egyoldalú támadást saját erejével: visszavonulást parancsolt.

A ráczok erre vérszemet kapva, utánunk nyomulnak, s kartácsolvéseikkel nagy pusztítást visznek véghez hátráló csapatainkban, melyek csak egy-egy pillanatra állhattak meg, hogy sortüzet adjanak az üldözőkre. A ráczok azonban eseltől tartva, csak félórányira követ-

tek bennünket, aztán visszahúzódtak sánczaikba. Mi pedig siettünk O r l o v á t felé egyesülni honvédeinkkel.

Mindenesetre a K i s s E r n ő helytelen intézkedésének, elővigyázatlanságának kell tulajdonítanunk a kudarcot, melynek következtében T o m a s o v á c z n á l ez alkalommal mintegy kétszáz holtat-sebesültet veszítettünk, kik gyors visszavonulásunk miatt a helyszínén maradtak.

Miután K i s s E r n ő úgy tapasztalta, hogy hadtestünk elégtelen a tomasováci nagy helyőrség elűzésére: a kormánytól segítséget sürgetett. Míg erre várunk: a ráczok kitörésétől tartva, nem szállásolhattuk el magunkat, hanem folyvást a becskerekai ut mentén, vagy ennek közelében: É c s k a és Z s i g m o n d f a l v a körül táboroztunk. E közben a folytonos havazások, s a szokatlan nagy hideg miatt igen sokat szenvedtünk. — A zord, fagyos éjszakák megtizedelték hadtestünket, s könnyebb öltözetű, gyöngébb szervezettel bíró honvédeinket megbénították, betegekké tették.

Hatodnapra érkezett hozzánk D a m j a n i c s, a 3-dik zászlóalj hőseivel. Ez époly vitéz, mint vállalkozó szellemű bajnoka szabadságharcunknak, a helyzetet rögtön felismervén, abban egyezett meg K i s s E r n ő v e l, hogy ő J a r k o v á c z felé fogja megkerülni a tomasováczikat, s mi, vele egyidőben, szemben fogjuk megtámadni.

Deczember 13-dikán indult D a m j a n i c s J a r k o v á c z r a, mi pedig K i s s E r n ő v e l B o t o s r a.

Deczember 14-dike éjjelén D a m j a n i c s fényes diadalt vívott ki a ráczok fölött J a r k o v á c z o n, melyet háromszor ismételt rohammal foglalt el tőlük, s aznap megszállva is tartott.

Deczember 15-dikén reggel a meghatározott órában K i s s E r n ő T o m a s o v á c z előtt állt hadtestével; de ostromra már nem volt szükség, mert a ráczok, D a m j a n i c s győzelmének hírére, néhány órával előbb megugrottak T o m a s o v á c z r ó l, a hol

sátraikat, s néhány házat fölgyújtva, sietségükben két ágyujokat is visszahagyták.

A Teme s megrongált hidját gyorsan helyreállítottuk, s akadálytalanul vonultunk be Tomasováczra. Itt a visszamaradt vadrác lakosok eszeveszetten lövöldöztek reánk házaikból. Honvédeink e konok ellenállás miatt felbőszülve, irgalmatlanul bántak el velük. A többi közt a rácz paplakot is nagy csoport ellenszegülő tartotta megszállva, melyet valóságos ostrom alá kellett vennünk. A bennlevők nagy része golyóinktól hullott el, köztük maga a pap is, fegyverrel kezében. Midőn végre a házba benyomultunk: már csak néhány sebesültet találtunk élve, s a kályha mellé rejtőzött en a p a p n a k f i a t a l, k e l e t i s z é p s é g ű l e á n y á t, kit honvédeink sértetlenül vonszoltak elő. A bájos, remegő leányt S z e n t p é t e r y főhadnagy, — a B u d á n hozzánk szegődött gránátos, — azonnal oltalma alá vette, s mindjárt ott nyomban meg is kérte feleségül. Erre az előbb még halálos félelemtől szorongatott leány arca kiderült, bizalmasan vetette föl nagy fekete szemeit, s menedéket találva, vitéz kérőjének rokonszenves deli alakjához simult.

S z e n t p é t e r y néhány nap mulva megtartotta az esküvőt, s a papleány önként, minden kényszer nélkül adta hozzá beléegyezését, szívbeli őszinte vonzalmát.

A bajtársak szerencsekivánataikkal, s nem ok nélkül irigykedve csatlakoztak e sajátságos nászünnepléhoz.

A gyönyörű rácz nő, ki elfogatásakor még alig értette nyelvünket, mint Szentpéteryné, a hadjárat folyamán teljesen megtanult magyarul, s férjének hű, önfeláldozó kísérője lett. — Még a forradalom után is, midőn Szentpétery külföldre menekült: neje, mint odaadó élettárs osztotta meg vele a száműzetés keserű kenyerét, s a nyomor és elhagyatottságuk nehéz napjaiban, kézimunkájával könnyített férje sorsán.

Honvédeink tömérdek zsákmánynyal tértek vissza Tomasováczról: nagymennyiségű finom törökdohány, ér-

tékes csibukok, kitűnő fegyverek: handzsárok, pisztolyok estek birtokukba; — s igen szép és becses szőnyegekkel örvendeztették meg az egész tábort, mely ezekre most ugyancsak ráfázott.

Másnap, december 16-dikán, Szárcsára mentünk, s itt egyesültünk Damjanics vitéz honvédeivel, kiket szívből fakadt éljenekkel üdvözöltünk.

Ezentul már csak gyors előnyomulásunktól függött a megrémült ráczfölkelők teljes szétverése, s az alvidék pacifikálása! De a hydra most másutt ütötte föl fejét...

Egyesült seregünk épen utban volt a ráczok üldözésére, midőn a kormány rendeletét vesszük, melyben Kiss Ernő utasittatik, hogy hadtestéből négy zászlóaljat azonnal küldjön Pestre, az odaközeledő Windischgrätz feltartóztatására.

A bánáti és bácskai többi hadtestekhez is hasonló rendelet küldetett egyidejűleg.

Ezzel az alvidéki hadjárat sorsa függőben maradt, — vagyinkább: el lett döntve... mert a megkevesbedett magyar csapatok ezentul inkább csak defenzív hadviselésre voltak utalva, s a fedettebb pontokon telepedtek le, — így kénytelenítettén bevárni a maguk, — valamint az ellenség újabb gyarapodását...

Szülőimnél Szegeden. Kossuth levele atyámhoz. Atyám 600 főnyi csapatot szervez Pest védelmére. Windischgrätz elfoglalja Pestet. Földváry Sándor. Perczel Mór.

Kiss Ernő Becskerekre vonult vissza hadtestével. Innen küldte el a kívánt négy zászlóaljat, köztük a miénket: a 33-dikat, Pest felé.

December 23-dikán érkezünk Szegedre. Itt egy napi pihenőt tartottunk, míg előfogatokat rendeltek számunkra, hogy gyorsabban érhessünk a fővárosba. — Boldog voltam, hogy ez egy napot szülőim körében tölthettem.

Atyám kormánybiztosi teendői néhány nap óta megszűntek; erre vonatkozólag Kossuth ezt írja:

„4945. e. A honvédelmi bizottmány elnöke, Egressy Gábor kormánybiztos urnak.

Alsóvidéki ügyeinknek az ottani táborok ellátását illető menete a rendes kerékvágásba térvén vissza, a honvédelmi bizottmány által rendkívüli intézkedésekre többé ottan szükség nincsen: mihez képeest a honvédelmi bizottmány kormánybiztos urnak eddigi fáradozásaiért, s munkálkodásáért köszönetet szavazva, további működése alól fölmenti, ezzel a nemzeti gyűlésnek a kormánybiztosok nagy számára adott biztosítását is tetteleg igazolván: miszerint a kormánybiztosok száma, a szerint, mint azt a rendkívüli körülmények megszűnése engedni fogja, naponként kevesbítettetni fog.

Kelt a honvédelmi bizottmány deczember 14-én tartott üléséből.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos

Most atyám egész odaadással abban fáradozott, hogy egy nagy önkéntes csapatot szervezzen Szegeden és vidékén, melylyel Pest védelmére siethessen.

E vállalkozásáról ezt jegyezte föl naplójában:

„Deczemberben hatszáz főből álló szabadesapatot toborzottam, s jól fegyverezve Pest védelmére siettem velük; de már későn... Ceglédén vettem a le-sújtó hirt, hogy Pest minden védelem nélkül feladott Windischgrätznek, s a képviselőház s a kormány onnan Debreczenbe futott, — tömérdek kincset hagyva hátra zsákmányul az osztrákoknak.

A benyomás, mit e hír tett reám, kimondhatlanul leverő, megsemmisítő volt...

Csapatomat visszavezettem Szegedre.

Fel voltam hatalmazva a kormánytól: csapatomnak állandó vezérletére, őrnagyi ranggal. Én azonban nem érezvén magamat eléggé szakképesnek e nagy felelősséggel járó tisztii állás betöltésére: átadtam e helyet egy derék katonának, az oly vitéz, mint szakértő Föld-váry Sándornak, ki később e csapattal első vette

be a híres szenttamási sánczokat, Perczel tábornok vezérlete alatt.”

Megérkezésünk szekereken Pestre. Elszállásoltatásunk. Táborozásunk a „vérmezőn.” Orvosoltatásunk a fagy ellen. Utunk Bia felé. Visszavonulásunk Vácra. Guyon. Görgei proclamatiója.

Atyámtól azzal búcsuztam el Szegeden, hogy csapatával Pestre jön és hozzánk fog csatlakozni a főváros megvédelmezésében Windischgrätz ellen.

December 24-dikén hajnalban indultunk, mind a négy zászlóalj, szekereken Pestre, hová december 27-dikén érkeztünk meg.

Az egyhuzomban tett hosszú ut, szellős szekerein, a muszka-hidegben, annyira megviselt mindnyájunkat, hogy Pestre érkezve, képtelenek voltunk dermedtségünk miatt azonnal táborba szállni. Ez okból egy napra a polgársághoz szállásolták el zászlóaljainkat; nekünk tiszteknek pedig a vendéglőkben rendelkeztek lakást. Én, a 33-dik zászlóalj tisztjeivel, a „Magyar király”-hoz címzett vendéglőben helyeztettem el.

A jótékony üdülés után, december 29-dikén Budára mentek át zászlóaljaink, s a „vérmezőn” ütöttek tábort. Itt napestig fegyverben állva hallgattuk Perczel ágyuinak dörgését Moór felől.

A rendkívüli fagy, mely ez évben uralkodott, talán e napon érte el főfokát, mely miatt estére honvédeink nagy része béna lett. Kénytelenek voltunk éjszakára a közelben levő házakba vonulni, hogy megmerevült tagjainkat jeges borongatással orvosoljuk.

Önfeláldozó házigazdáinknak köszönhetjük, kik családtagjaikkal együtt egész éjen át virasztva ápoltak bennünket, hogy másnapra ismét fegyverbe állhattunk. De az átélt fagyaló idő utóhatását bajtársaim nagy része bizonyynyal egész életére sinyli, miként én ma is lábamon viselem emlékeztető jelét. —

A „vérmezőn” egész nap ismét fegyverben álltunk. A mily kellemetlen, époly boszantó volt, a folyto-

nos ágyuzás hallatára, ez egy helyben való vesztelésünk.

Másnap, az általános zúgolódásra, utnak indítottak bennünket Bia felé. Alig hogy ide értünk, félóra múlva ismét visszarendelték zászlóaljainkat, a nélkül, hogy Perczelt, vagy seregét láttuk volna, holott a csatazajt egészen közelről hallottuk.

Budára visszajöven, ismét a „vérmezőn” ácsorogtunk reggelig.

Január 4-dikén — Görgei parancsára — átkelünk a Dunán, s Pestet is odahagyva, még aznap Vácra mentünk.

Görgei serege ekkor mintegy tizenhatezer emberből állt. Én, a 33-dik zászlóaljjal, a Guyon hadtestéhez voltam beosztva, mely Görgeinek hátvédül szolgált. —

Kossuth, s a magyar kormány minden buzgalma, a csapatok összpontosítása, s Budapest megvédelmezése körül, hajótörést szenvedett a Görgei machinatióin, melyek ügyünket már akkor a legnagyobb mértékben veszélyeztették. — Csupán a pusztá véletlen adott más irányt — kedvezőbb fordulatot — hadjáratunk folytatására, mit leginkább elleneink léhasága, tájékozatlansága, s különösen a Windischgrätz ügyetlensége segített elő —

Vácson kiűtött a szeg a zsákból: a Görgei „proclamatiója,” mely mindnyájunkat felháborított; mert abból nemcsak Görgei önkényeskedését, dictatori feltolakodását, s a kormánytól való elpártolási szándékát ismertük meg, hanem az okokat, melyek őt visszatartották attól, hogy a főváros védelmére Windischgrätzczel megverekedjék!

Ez időtől kezdve, minden mélyebb belátásu hazafi keblét bizalmatlanság töltötte el Görgei iránt s az nem is szűnt meg többé, sőt a hadjárat folyamán mindinkább fokozódott.

Csatározásunk az osztrákokkal. Csórics. Szántón elérjük Görgeit. Selmezen. Zászlóaljam Szélaknára küldetik. Előőrségen. Gosztöny József, százados.

Január 10-dikén érkeztünk I p o l y s á g r a; itt érte el utócsapatunkat Csóris, mintegy húszezernyi osztrákhaddal.

Guyon vitézül tartotta fel hadtestével az ellenséget; s folyvást csatázva vonultunk Szántóig Görgei után.

Itt az osztrákok megállapodtak, s nem üldöztek tovább; mi pedig háborítlanul folytattuk utunkat Varsányig, hol Görgeit január 11-dikén beértük.

Néhány órai pihenés után, gyors menetben haladtunk innen tovább, — csekély megszakításokkal, — Selmezig, hová január 14-dikén érkeztünk meg.

Itt Görgei négyfelé osztotta seregét: Aulichot egy hadosztálylyal Kőrmöcz felé, Kmettit Beszterczebányára, s Pillert Zólyomfelé küldve; Guyon hadosztálya Selmezen maradt.

Görgei Aulichchal ment.

Zászlóaljam csak egy napig volt Selmezen hadosztályunkkal elszállásolva, hol a hazafias érzelmű lakosság a legszívélyesebben látott el bennünket. Guyon mindjárt ideérkezésünk napján, ujdona-*uzst* pénzben adatta ki fizetéseinket.

Másnap, jófélórányira Selmeztől, Szélaknára (Windschacht) küldte Guyon oldalvédül zászlóaljunkat. — Itt is a polgároknál voltunk elszállásolva, kik szintén a legnagyobb készséggel osztották meg velünk szerény lakásaikat és élelmiszereiket. Én egy szegény, de jólelkű tanítónál kaptam helyet és ellátást, s nem feledhetem el a végtelen szives gondoskodást, melyben ő és családjának minden tagja részesített pár napi ottlétem ideje alatt.

Január 21-dikén előőrségre mentem félszázaddal: nem sorrend szerint, hanem szivességből, egyik hadnagy társam helyett, ki ép' e napokban lévén tisztté ki-nevezve, hátralevő őrmesteri számadásai elkészítésé-

vel volt elfoglalva, hogy azokkal Gosztonyi József kapitányunknak beszámoljon.

A félszázadhoz két huszárt is adtak rendelkezésemre futárokul.

Az előőrségi állomás mintegy másfélórányi távolságra volt Szélaknától egy vadásztanyánál, hová tekervényes utakon, hegyes-völgyes erdőségek közt jutottam el.

Zászlóalj-parancsnokom elővigyázatlansága volt, hogy az előőrséget ily nagy távolságra exponálta, s az odavezető hosszú utra összekötő őrszemeket nem állíttatott fel. — Csakis így történhetett, hogy zászlóaljam még azon éjjel meglepetett Szélaknán az ellenség által; majd néhány órai véres harc után Selmeczig üzetett, s itt a Guyon allarmirozott hadtestével egyesülten, csaknem egész nap csatázott az osztrákokkal, a nélkül, hogy mi, a távolőrségen, az egész idő alatt csatazajt, vagy bár egy lövést is hallhattunk volna.

Bolyongásom az erdőségben. Áruló kalauzom. Elfogatásom. Börtönünk Szélaknán. Ötszáz fogolytársammal a selmeczi piacon.

Miután a kiszabott előőrségi szolgálatidő leteltével, január 22-dikén, a felváltásra hiában vártunk: az elmaradás okát megtudandó, egyik huszáromat gyors üggetésben Szélaknára küldtem. Ez félóra múlva azzal a jelentéssel jött vissza, hogy Szélakna előtt osztrákkatonaság táborozik; tüstént a másik huszárt is kiküldtem hasonló utasítással méggyorsabb menetben, ki rövid idő alatt az előbbivel egyező hirt hozott.

Rögtön összevontam embereimet őrállásaikról, s kerülő uton igyekeztem velük Selmeczre jutni, hadtestünk főállomáshelyére.

Erdők közt, hóval borított járatlan utakon keresztül törtettem csapatommal oldalt kerülve Selmecz felé. Alkonyattájában egy völgykatlanba érek, a hol egy átvonuló hadosztályra bukkanok. Szerencsére, még észrevétlenül húzódhattam vissza az esthomályban cse-

kély erőmmel az erdőségbe. A nehéz uttól eltörődve, éhségtől, hidegtől gyötörve, érkeztem éjfélkor előbbi őrhelyemre a v a d á s z t a n y á h o z. Itt némi élelmiszert requiráltam embereimnek, aztán pihenni dőltünk, — a mennyiben kétséges helyzetünk, s az izgatottság nyugtot engedhetének.

Másnap viradóra mind talpon voltunk. A vadásztanya felügyelőjét kényszerítettem, hogy ismét kerülő uton, de a tegnapival ellenkező irányban vezessen bennünket Selmeczig, — értésére adván, hogy ha törbe ejt: életével lakol.

Tüskön-bokron keresztül, uttalan utakon mentünk a hegyek közt térdigérő hóban mintegy háromóra hosszúság, midőn egyszerre egy fensíkra érünk, közvetlen Szélakna fölött, honnan az egész ellentáborot magunk előtt láttuk elterülni, tőlünk mintegy ötven lépésnyire. Az osztrákok minket — természetesen — azonnal észrevettek, s egész táboruk aliarmirozva lett. Meglepetésünkben alig eszmélhattunk a menekülésre, midőn egyszerre kétszázad osztrákvadász fogott körül bennünket. Hirtelen egy közellevő bányauregbe akarunk menekülni, miközben a vadászok sortüzet adnak reánk. Csapatom nagyobb része a golyózáporban elhullt, a többi megsebesült, — csupán szakaszkáplárom és én maradtunk állva, sértetlenül . . . és az osztrákok foglyaiul.

Kalauzunk büntudatában jőeleve megugrott az erdőszélről.

Két huszárom pedig úgy eltűnt a fensíkről odaérkezésünk pillanatában, hogy hírüket sem hallottam többé.

Kettőnket a vadászok Szélaknára kísérték, s itt egy nagy iskolaszobába zártak, hol már akkor mitegy száz honvédfogoly volt együtt hadtestünkből.

Az iskola bejáratánál volt-házigazdám egyik eszládtagja fölismert. Ennek köszönhettem, hogy másnap egy kis melegételhez jutottam; míg szegény fogolytársaim csak negyedrészt prófontot kaptak fejenként egész napra.

A hideg iskolaszoba kemény padlatán töltöttünk

két keserves éjszakát. A második éjjelen szakaszkapláromnak sikerült megszöknie, s mint később megtudtam: visszakerült a 33-dik zászlóaljhoz Branyiczó alá, hogy boszútálljon elfogatásáért. —

Harmadnap, január 25-dikén, hajnalban átkisértek bennünket Selmecz piacára, hol már akkor négyszáz fogolyhonvéd volt kettős sorban felállítva, közöttük tizenegy honvédtiszt. Az osztrák hadtestparancsnok szemlét tartott felettünk, megkérdezve minden egyestől rangját, polgári állását: Ennek végeztével azonnal utnak indított mindnyájunkat erős lovasfedezettel Pest felé.

Éjjeli csata Szélnán. Guyon oroszláni küzdelme. Görgey megjelenése.

Zászlóaljamtól. — illetve: a Guyon hadtestétől való elszakíttatásom, az előrség czélszerűtlen elhelyezésén kívül, a miatt történt, hogy Szélnán 21. január 21-dikén éjjel, tulnyomó osztrákhaderő két oldalról rohanta meg. Az alvásközben meglepett zászlóaljabbeliek, a későbbi híres branyiczói hősök, rendkívüli elszántsággal védelmezték magukat, s öldöklő utcai harcban kétszer szorították ki a helységből az osztrákokat. De ezek újabb csapatokkal erősödve rontottak ismételve rájuk, s így zászlóaljam kénytelen volt — számos halottal és sebesülttel gyöngülve — a tulerőnek engedni: folyton csatázva vonult vissza hajnalra Selmeczig, hol már ekkor a Guyon hadtestét is, — mely épen zászlóaljunk segítségére akart menni, — két különböző oldalról támadta meg egy-egy osztrák-dandár.

Eként három felől kellett magát hadtestünknek védenie. Egész nap folyt az elkeseredett harc, s honvédeink a legnagyobb elszántsággal, végerőfeszítéssel küzdöttek a háromszorta nagyobb számú ellenséggel. Csupán a Guyon rettenhetetlen bátorsága és bámulatos lélekjelenléte mellett szabadulhatott ki hadtestünk alkonyatkor veszedelmes helyzetéből.

Mintegy hatszáz honvédet s négy ágyút veszítve vonult el Guyon seregével, folytonos harc között, s az esthomálytól fedve, Zólyom felé.

A csata végén — Goethe Mephistójaként — Görgéi is megjelent a Guyon oldalán, s a fővegét ez alkalommal átfurt golyóra vonatkozólag tette azt a megjegyzést, hogy „miért nem hatolt az lejjebb a fővegénél?!!!!....

Van-e e feketevérű, s bizonyára az ellenség tudomására szánt hangos nyilatkozatában Görgéinek: egy szemernyi ügyszeretet, — vágy a küzdelemre, — a haza megmentésére, a szabadság diadalára, — s az osztrákok legyőzésére?!!!!....

Hiszen ha bármelyik közellelvő hadosztályával az orosz lánbátorságu, de egészen magára hagyott Guyonnak segítségére siet, — mire az egész napon át folyt harc alatt elégséges ideje lehetett, — úgy az osztrákokat már itt csúfosan megverheté vala! Bár erre nem lett volna apropos: frázissal vezeklenie!....

Zaklatott utunk Selmeztől Pestig. A beteg főváros. Füredy Mihály. Szentpétery Zsigmond. Az „új-épület“-ben. Kivégzések. Botozások.

Fagylaló északi szélről hajtva, fülíg gombolkozótan didergett végig a főváros néptelen „váczi“-utján, január 29-dike alkonyatán, egy osztrák lovasosztály, kettős soraik közt terelvén az akkori magyar — „bastille“, — a „nájgebáj“ felé a Selmeznél foglyulesett ötszáz honvédet.

A komor menetet mintegy harmincz parasztszekér követte, megrakva a sorból kidőlt, beteg honvédekkel. — Ezek közt kuporogtam, a hidegtől, láztól gyötörve, én is.

A hosszú terhes utat, Selmeztől Pestig, csak a legdurvább kényszernek engedve tehattuk meg öt nap alatt — január 25-dikétől 29-dikéig. — Naponként felváltott lovaskiséretünk gyorsított lépésben

hajtott bennünket reggeltől estig, — az elmaradozókat brutalitással, kardjaikkal űzve maguk előtt.

Elindulás előtt minden reggel negyedrészt prófontot kaptunk fejenként. Ezzel kellett beérnünk egész nap.

Éjjeli szállásra egy-egy csűrbe, vagy pajtába szoritottak bennünket, hová néhány zsúp szalmát vetettek lefekvésre.

Csak megérkezésünk után: esteli tíz-tizenegy órakor kezdtek főzni számunkra valamely levesfélést, mihez aztán éjfélutánban fanyalodhattunk, ha addig az álom, a kimerültség el nem nyomott bennünket.

Az egyhuzomban tett nagy és gyors menetekben, a rossz utakon és fagyos göröngyökön, lábbelink teljesen elrongyosodott, lábunk feltörött, kivérzett, megfagyott. Már a harmadik — negyedik napon, fogolytársaim nagy része csak szekereken volt tovább szállítható. Ekép jutottam én is a betegek közé.

Megérkezésünkkor a főváros utcái puszták, zajtalanok voltak. Rajtunk kívül alig volt ember látható; s a temetői csendben megható gyászmenetet képezett a némán görnyedező fogolysereg bevonulása.

Itt-ott tűnt elő a házakból egy-egy halvány, kísérteties alak, megannyi beteg lélek, kik aggodalomteljes kíváncsiságtól űzve, égő, sovár szemekkel rémesen meredtek reánk.

Csupán az „új épület“ előtt verődött össze, jövetelünk hírére, néhány vállalkozóbb polgár. Ezek közt volt szerencsémre F ü r e d i a nemzeti színháztól, ki meglepetten, ijedve tántorodott vissza, midőn rámismert. Ő értesítette nagybátyámat S z e n t p é t e r y Z s i g m o n d o t balsorsomról, ki aztán fogságom ideje alatt lehetőleg gondoskodhatott felőlem.

Két hétig voltam az „új épület“ egyik börtönszobájában elzárva, négy honvédtisztársammal együtt.

Megengedték, hogy nagybátyám némi fehérneműt, s olykor élelmiszert juttathasson börtönömbé, mit testvériesen megosztottam bajtársaimmal.

Szűk börtönlakunkat naponta kétszer szellőztették; de elhagynunk nem volt szabad egy perczre sem.

Korareggel, s az esti órákban majd mindennap felriasztott bennünket a külső udvarról behangzó öt-hat puskalövés, mely kivégzést jelentett, s gyakran többször ismétlődött egymásután. Néma csöndben, visszafojtott lélekzettel kísértük égi utjokra az elszálló lelkeket s még ma is kérdezzük — az eltűnt családtagok keresőivel: — vajjon kik lehettek?! . . .

De legkínosabb, legszönyörűbb volt átelnünk némely napon a botütések hangjai után feltörő női „jaj”-okat. megannyi honleányi kebel golgotai kinszenvedését Ilyenkor gyötrő lázban égtünk tehetetlenségünk bilincsei közt s még ma is sajgó szívvel kérdezzük, hogy az önérzetükben dicsőült, a meggyaláztatásukat soha nem panasszolt szenvedők vajjon kik lehettek?! . . .

Fogságunk Budavárban. Vallatásunk. Hadbíráim. A transport-házban. Huszárfoglyok tekintélye. Menekülésem. Vacsoránk Szentpétery Zsigmondnál. Szigeti József. Fancsi Lajos. Kiszabadulásom. A nemzetőrök közt Félégházán.

Január 20-dikán átszállítottak bennünket Budavár egyik katonai börtönébe. Itt különkamrákba zártak; s naponként egy hadbíró elé kellett állanunk, ki sorbavette kihallgatásunkat.

Vallatónk hozzáillő durvasággal faggatott, bár gambrinuszi arczkifejezése némileg enyhíteni látszott szigorúságát; ezért csakhamar kifogtam rajta: folyvást azt hangoztattam előtte, hogy én mint ifjúember rajongok a katonaéletért, hogy e pályát bárhol követni kész vagyok, s hogy csupán más alkalom hiányában lettem honvéddé. — Már ekkor tudtam, hogy a foglyok nagy részét az olaszthoni osztrákseregbe sorozzák, s hogy e révén kiszabadulhatnak börtönömből.

Hadbírómnak megtetszettem, s utolsó kihallgatásomkor engesztelő mosolylyal bocsátott el magától, — bár e mosoly előidézésére leginkább a Szentpétery áldozatkész közbenjárása birt döntő befolyással.

Egy hét alatt ki lett mondva ítéletem, mely szerint az Olaszthonban táborozó osztráksereghez lettem beosztva.

Elszállíttatásom végett egy „Krisztina“-városi transportházba kísérték, hol már mintegy hatvan különféle fegyvernemhez tartozó fogolytársam volt együtt. Az utczára mennünk tiltva volt ugyan, de az udvaron, s a szobákban szabadon érintkezhettünk egymással; — rendes katonai ellátásban részesültünk és nyugalmas laktanyai ágyunk is volt.

Néhány napig a még besorozandó foglyok érkezésére kellett várakoznunk.

Volt köztünk nyolcz-tíz marczona kinézésű vén huszár is; ezek hatalmasan kifent bajszukkal, elszánt, nyers modorukkal, s régi sárgafekete zsinóros dolmányaikkal annyira impónáltak az utczai kijáratot őrző osztrákbakáknak, hogy ezek szabadon engedték őket a közel-boltba, vagy koresmába menni napközben; tapasztalván, hogy a „takarodó“ idejére minden huszár rendszeren visszatér.

Ezt látva, rávettem egy vén huszárt, hogy jöjjön át velem Pestre a nagybátyámhoz egy jó vacsorára. A jóvérű bajtárs kapvakapott az alkalmon, s terve azonnal készen volt: rámadta a dolmányát, hogy hozzátartozónak láttassam, aztán átkarolta a nyakamat, s hetykén füttyörészve vitt ki magával az örök közt az utczára.

Az esthomályt felhasználva, pár percz alatt a Dunához értünk, itt a járó-kelők közé vegyülve, csakhamar Pesten voltunk.

A galambkedélyű Szentpétery alig birt szólni meglepetésében, örömeiben, midőn este hozzá betopantunk.

Nagybátyám fölséges vacsorával látott el bennünket, s huszár-„apám“ csapot-papot, mindent felejtve, gyöngykedvében érezte magát; — nálunk maradt egész éjjelig. Ekkor nagybátyám egy csomó huszast nyomott a markába, s azzal bocsátotta el, hogy menjen egyedül a merre akar, de ha épen a transportházba térne vissza, mondja hogy: engem nem ismer, hogy soha sem

is látott. — Huszárunk alig akarta a pénzt elfogadni, s távozásakor csak abban találta örömét, hogy: rászedhetette a németet.

Én nagybátyámmal maradtam, a házbeliek nemese-kély ijedelmére, kik azonban sokkal jobb barátaink voltak, semhogy fölfedeztetéstől tarthattam volna, — sőt egyideig hol egyik, hol másik rejtegetett a szobájában, leghuzamosabban Szigeti József, ki közvetlenül a Szentpétery szomszédságában lakott.

A véletlen úgy akarta, hogy a házban lakó Fán-csy Lajoshoz nővére épen látogatóba jött a dánosi pusztáról. Ez époly bátor, mint nemeskeblű nő önként vállalkozott arra, hogy engem kisnabadit, s a kocsiján magával visz.

Másnap polgári ruhába öltöztetett a Fán-csy, Szigeti és Szentpétery garderobjából, az államot kendővel felkötötte, s mint „beteg fivérét“ maga mellé ültetett kocsijába; aztán a legnagyobb vakmerőséggel, s bámulatos lélekjelenléttel hajtatott keresztül velem a Pestet és határát övező osztrák őrvonalakon.

Pár óra alatt Dánoson voltunk. Ellenség itt nem mutatkozott. Megtudtuk, hogy Félegyháza felé szabad az ut. Gyorsan kocsit fogadtunk tehát, s én megmentőmtől búcsút véve, azonnal tovább utaztam.

Kimondhatlan örömemre Félegyházán már nemzetőröket találtam. Rögtön a városházára siettem, bejelenteni kilétemet és utam célját.

A polgármester szíves készséggel intézkedett, hogy előfogatokon mehessek Debreczenig, hol szülőimét föltalálni reméltem.

Megérkezésem Debreczenbe. Mészárosnál. Osztrák-tan. Jókai. Küldetésem Kiss Ernőhöz. Szülőimnél Miskolczon.

Hideget, álmatlanságot tűrve, utaztam éjjel nappal, s harmadnapra Debreczenbe érkeztem.

Késedelem nélkül jelentkeztem a hadügyminisztériumnál. Itt Mészáros szobájába hivatott, szolgálati

ridegséggel hallgatta végig a velemtörténeteket. Majd így szólt: „Szavát adta ön, hogy meg nem szökik!“ — Követelték, tehát adnom kellett, — felelém. — „Akkor ön jó hazafi ugyan, de rossz tiszt; önnek nem lett volna szabad visszaszöknie,“ — mondá, — s ezzel elbocsátott.

A dermesztő tél hidegét, utam fáradalmait, s a kiállott sanyaruságokat egyszerre mind átéreztem e pillanatban.

Benső borzongással indultam atyám fölkeresésére. Utközben találkoztam J ó k a i v a l, a ki megvigasztalt, s lelkem nyugalmaát visszaadta; sőt másnap a hadügy-miniszter czopfós nyilatkozatát éles megrovással hozta nyilvánosságra lapjában. —

Ez hát az a hamis tan, melynek morálja — a Mészáros theoriája szerint — az, hogy: apáinkra, testvéreinkre uszítson bennünket a zsarnokhatalom!... E „szó“-vétele volt az a bizonyos csapda, melybe tizenhárom vértanunktól kezdve, annyi jeles hazánkfia belékerült!...

Vagy talán jó magyar „katoná“-hoz illett volna, hogy a reactio szolgálatába juttassam magamat: O l a s z h o n szabadságharczosainak a legyilkolására, — az osztrákhadsereg és M é s z á r o s „elvé“-nek nagyobb dicsőségére?!...

Avagy jóérzésű magyar ember: — polgár, vagy katona, — helyeselheti-e, hogy tábornokaink s a többi mátyrjaink „szó“-fogással bakóik kezébe jutottak!...

E reflexiók nyomán fölmerül bennem a gondolat: vajjon nem kísértette-e a megcsontosodott volt-osztrákkatonát hamis „elvé“ harcztéereinken is, hol az osztrákok ellen mindenütt csatát vesztett!?...

Ugyde Mészároset annyira feszélyezte esőkönyös theoriája, hogy még a kormány által fölszerelésekre engedélyezett százforintnyi segélynek is csak a felét engedte kiadatni. — „Jó hazafinak“ épen elég volt az egy jó kardra, — s ennél több nekem most nem kellett!

Ugyanesak Jókaitól tudtam meg, hogy atyám családjával együtt Miskolcra költözött, s hogy ott borsodiakból szabadesapatot alakít, melynek élén a felsőmagyarországi véderőhöz fog csatlakozni.

Legfőbb vágyam volt: megnyugtató sorsom felől szülőimet, s alkalmilag atyám vállalatához szegődni. Erre nézve engedélyt is kaptam a minisztériumtól. Hanem előbb ugyanettől egy hivatalos levelet kellett vinnem Kiss Ernőhöz, ki hadtestével a tiszavonalon táborozott.

Készséggel siettem eljárni megbízatásomban, hogy aztán mielőbb atyámhoz mehessek.

A Tokaj melletti táborban találtam fel Kiss Ernőt sátorában. — Midőn hozzá beléptem: csaknem az a sors ért, mint ama török követet, kinek száján elállt a szó ámulatában, midőn a magyar király vise-grádi pompáját megpillantotta . . .

Magyar nábobunk, a dúsgazdag Kiss Ernő sátora valóban szemkápráztató fényűzéssel volt berendezve. — Eddig csak keleti regékből lehetett fogalmam ilyenmű pompáról és kényelemről.

A terem-nagyságu sátor belseje egy magas ívezetű bejárat nyílásán nyerte a világosságot, melyet gobbelin-szőnyegek szegélyeztek. Belső oldalait sűrű redőkbe vont színdús keleti drapperiák borították. Egy felől csillogó hadiszerek: kardok, puskák, pisztolyok; másik oldalon: székek, tábori asztalok, értékes vázakkal, girandókkal, írószerekkel. A háttérben széles kerevet, mely, mint az egész sátor földszintje, nehéz szőnyeggel volt leborítva, legfelül drága vadbőrökkel. — A kerevettől jobbra és balra ölnyi hosszú, karyastagságu csibukszarak voltak feltámasztva, melyeken óriási borostyánkővek s drágaköves aranykarikák tündököltek. E csibukok magukban is ezerekre menő értéket képviseltek; az összes berendezés pedig egy egész nagy vagyont ért.

Beléptemkor Kiss Ernő a kerevetről fölkelve, csibukját félretette, s elém jött; átvette levelemet, s az átolvastván, kikérdezett. Feszült figyelemmel hallgatta elfogatásom és kiszabadulásom történetét; ő már

ez utóbbi ellen nem tett kifogást, pedig époly régi katoná volt, mint Mészáros; de bizonyára felvilágosultabb és hazafiasabb szellemű. Őszinte megelégedéssel veregette meg vállamat, — az átvett levélre néhány sor választ adott, s szívélyes kézsorítással bocsátott el. — A téves osztráktan nem fészkelhette be magát a szabadgondolkozásu magyar főur nemes jellemébe.

Kiss Ernő választát Debreczenben átadván a hadügyminiszternek: még aznap elindultam szülőimhez. Az egész éjszakát utban töltve, másnap délben érkeztem Miskolcra, áthülten, kimerülve, betegen.

Rendkívüli köhögés, mellfájás fogott el, — hangomat teljesen elvesztettem, — ágyba kellett feküdnöm. Napokig csak suttogva bírtam beszélni. Atyám kétségbeesve mondogatta, hogy: hangomnak örökre vége van. De hála égnek, a legszeretőbb anyai szív melegen három hét alatt szerencsésen felgyógyultam.

Toborzásunk atyámmal Borsodmegyében. Szemere Bertalan. Atyám guerillaival megindul Kassa felé. A guerilla-esapat tisztjei. Táborunk Abosnán. Portyázásaink. Konez, önkéntes. Hurbán-drótárok.

Együtt jártam atyámmal verbuválni Miskolczon és vidékén; — faluról falura utaztunk; — a helységekben a népet összehíván, atyám a szekerén állva tartott hozzá beszédet: önvédelemre, a haza megmentésére lelkesítve az egybegyülteket — és pedig mindenütt a kívánt eredménnyel.

Március végén atyám már ötszáz önkéntessel jelentkezett Szemere Bertalannál, Felsőmagyarország kormánybiztosánál.

Kétszázat közülök azonnal elláttak a szükséges fegyverekkel; s addig is, míg a többiek fegyvert kaphattak, atyám elindult velük guerilla-szolgálatra, a felvidéket zsaroló osztrák és tót csapatok ellen, Kassa felé.

Anyám és nővérem Miskolczon maradtak; némi vigasztalásukra most már Árpádöcsém is velük volt, hinek nagy keserűségére, szemgyuladása miatt, vesztég kellett maradnia. Szemét a szegedi katonai iskolában

sértette meg, szuronyvívás alkalmával, nekirohanván egyik társa szuronyhegyének Gyógyítása igen nehezen ment, s csaknem egy évig tartott.

Engem atyám segédtisztül vett magához; de fizetést az államtól nem engedett elfogadnom. —

Csapatunkban a következő tisztek vállaltak szolgálatot: Major József másodkapitány; Barczikay János, Endre Sándor, Fodor Ferencz, Serfőző József főhadnagyk; Augusztin Imre, Ágoston N. Márton Sándor és Visnyay Károly hadnagyk.

Első táborhelyünk a Kassa melletti erdőségekben volt, a Máriássy-család birtokán, Abos mellett. Innen jártunk kémszemlére a közelhelységekbe, s a Kassát és Eperjest összekötő utvonala, melyen ellenséges szállítmányokat kellett feltartóztatnunk, esetleg zsákmányul ejtenünk.

Éjelenként egész csapatunk mozgósítva volt, s az erdőségekben Kassáig, Eperjesig felvonultunk, hogy az itt tanyázó tulnyomó erejű ellenséges csapatokat sorlövéseinkkel zaklassuk, s nyugtot nem engedve, őket ezzel is fárasztjuk.

Reggelre ismét visszatértünk erdei táborunkba. Itt őrszemeket állítottunk ki, s felváltva küldtünk őrzárakat az ellenség mozdulatainak szemmel tartására és élelmezésünk beszerzésére. Ez utóbbira nézve rendkívül hasznos szolgálatokat tett csapatunknak Konecz nevű polgártársunk, atyámnak régi jó barátja, ki függetlenül, önkéntesen csatlakozott hozzánk Aboson, s mint a felvidék alapos ismerője, kalauzunk, tolmácsunk volt.

Legtöbb dolgot adott mindnyájunknak a környékünket elárasztott éhes és rongyos tótokból összeszedett, fanatizált Hurbánféle esőcselekhad, mely kisebb-nagyobb csoportokban szüntelen zsarolta, fosztogatta a védtelen magyar lakosokat. S csak ritkán sikerült őket meglephetnünk, mert már jövetelünk hírére vadfutásnak eredtek a szélrózsa minden irányában; míg a rablásvágy máshelyen ismét összehozta őket.

Csatánk Somos mellett. Atyám megsebesülése. A szabolcsi lovasok. Beniczky őrnagy. Vállalkozásunk Eperjes bevételére. Atyám följegyzései Eperjes elfoglalásáról. Blondek. Ungmegyei nemzetőrök.

Ápril 6-dikán reggel értesítettek portyázóink, hogy Kassa felől mintegy kétszázad osztrák katonaság közeledik Somos felé.

Atyám azonnal utnak indított bennünket; s a Somos melletti halmok mögé rejtőzve vártuk be jövőfelüket. A mint közelünkbe értek: sortűzet adtunk reájuk, s megrohantuk. Meglepetésükben örült futással menekültek visszafelé, eleinte az országuton, majd a szántóföldeken keresztül a közelerdőségbe.

Mintegy tíz halottat, s ugyanannyi sebesültet szedtünk fel utánuk, kiket Somosra szállítottunk. Közülünk egy önkéntes esett el, kettő megsebesült. Atyámat egy golyó karján találta.

Csataközben érkezett egy század szabolcsi lovascsapat. M. kapitánynyal; de ezek atyám többszöri felszólítására sem vettek részt az osztrákok üldözésében, — kiket mi nem birtunk gyalog utólni; — pedig a lovasok elfoghatták volna valamennyit.

Estére Lemesánba vonultunk, hol minden előfogatot lefoglaltunk; az éjet pedig e helység közelében, az út mellett töltöttük.

A kassai osztrák-tót helyőrség értesülvén támadásunk felől: Eperjesre vonult vissza.

Az éj folyamán érkezett hozzánk Beniczky őrnagy, hatszáz főnyi guerilla-csapatával és két ágyuval.

Vezéreink még azon éjjel elhatározták, hogy a megfutamodott ellenséget másnap, azaz: 7-dikén korán reggel megtámadják Eperjesen; még pedig két oldalról: az országut mentén atyám guerillái és M. lovasai, jobb oldalról pedig a Beniczky csapata. A támadásra a jelt ágyulövessel fogja Beniczky tudtunkra adni.

E közösen megállapított terv szerint helyezkedett el mindenik vezér a csapatjával még az éj folyamán.

Atyám guerilláival szekereken sietett állást foglalni Eperjes közelében.

A történetekről így emlékezik meg atyám naplójában:

„1849 márcziusban ismét egy ötszáz főből álló szabadcsapatot alakíték, s Szemere Bertalan felhívására elvállaltam annak vezetését kapitányi ranggal, függetlenül minden katonai paranesnokságtól.

Mihelyt e csapatból kétszáz fölszerelve és fegyverezve lőn: elindultam e kétszáz gyakorlatlan emberrel Kassa és Eperjes felé, hol Blöndek osztrák csapatvezér Gallicziából magával hozott mintegy ezer drotárjával és ötszáz rendes gyalogságával kénye kedve szerint dúlt, rabolt, garázdálkodott...

Tervem az volt, hogy husvét szombatján reggel, egyesülve, Beniczky őrnagy védseregével, mely Nógrádból közeledett és az ungmezei nemzetőr-séggel, mely Hámosfalva felől kellett hogy érkezék és végre a szabolesi lovascsapattal, mely Tokajból váratott: három oldalról támadunk az ellenségre.

Somosnál azonban két század rendes gyalogsággal kellett szembeszállnom. Két órai heves harc után, csapatom, mely most először volt csatában, megszalasztotta az ellenséget. Ez alkalommal nekem is szerencsém volt a jobb karomon sebet kapnom.

Épen csatánk végére érkeztek meg a szabolesi lovascsapatok, kik azonban az ellenséget üldözni nem akarták, holott bekeríthették és valamennyit elfoghatták volna.

Hajnalban Beniczky is megérkezett védjeivel, s reggel egyesült erővel támadtunk az ellenségre, mely előlünk futva menekült Bártfa felé... És a szabolesi lovasok ismét nem merték azt üldözni.”

Atyám levele Szemeréhez. Luzsénszky bárónő ajándoka. Szemere levele atyámhoz. Komáromy, kormánybiztos.

Eperjes elfoglalása napján atyám a következő levelet írta Szemerének:

„Felsőmagyarországi védserég: borsódi osztály.

Szemere Bertalan t. h. országos biztos urnak.

Tegnapi levelemben tett ígéretem szerint a visszafoglalt Eperjesről írom e sorokat.

De igen nagy panaszom van. A szabolesi lovasok csaknem a legnagyobb zavarba hoztak, — nemesak engemet, hanem az ügyet is.

En alárendelvén magamat a főhaderő vezényletének, ápril 6-dikán hajnalban Somosra mentem, s egy kedvező ponton tábort ütöttem. A csatáról, mely két óra múlva odaérkezésünk után következett, már írtam. A németeket visszavervén, újra elfoglaltam állásomat egy dombon, mely az egész vidék fölött uralkodni látszott.

Ápril 7-dikére viradó egy órakor csapatomat kocsikon Eperjes felé mozdítám; de nem az országúton, hanem Dubrava felé vettem utamat, azért, hogy Eperjes előtti megjelenésemben feltartóztatva ne legyek.

Felszólítottam a szabolesi lovasok kapitányát, hogy lenne csapatomnak fedezője, s mennénk egy úton. Hosszas habozás után végre megegyezett benne, hogy együtt haladjunk előre.

Midőn a Beniczky által meghatározott órában, Eperjestől háromnegyed órányira, a sóvári oldalról csapatomat rendezném a támadásra, várván a lovasok érkezését, akkor veszem a hirt, hogy ők feleutról visszatértek Somosra, minthogy — ugymond — ez oldalon a lovasságnak rossz posztíója van, s így ők az országúton akarnak előnyomulni.

Ha ágyuszó által a Beniczky jöveteléről értesítve vagyok: még a magam kis erejével is támadást rendezek. Azonban hasztalan várom az ágyuszt. Balra fordulék tehát az országot felé, hogy egyesüljek a lovasokkal, vagy visszatérjek Kassára. — Végre délután két óra felé meghallom az első ágyuszt, s kis csapatommal „éljen”-rivalgások közt rohanunk Eperjesnek. E közben meglátom hátul lovasságunkat is,

s felszólítom parancsnokukat, hogy alkalmazza magát hozzám, s csapatom két szárnyára küldjön fedezetet. Teljesíté. Így folytattuk két oldalról előnyomulásunkat. De ellentállásra — fájdalom — már nem találtunk, minthogy lovasaink késedelmezése miatt az ellenség időt nyert benyomulásunk előtt elillanhatni. Ekkor is nemhogy üldöznék a városon túl futó ellenséget, hanem parádésan rendbe állva, az utcza hosszában várják Beniczky csapatainak bevonulását. —

Sárosmegye tehát ismét a miénk. Most majd a politikai hajtóvadászat következik.

A hadnagyokat szívesen veszem; de velük együtt igen óhajtottam volna hátralevő háromszáz emberemet, — mindamellett, hogy eddig magam voltam tizedes, őrmester, hadnagy, kapitány. —

Holnap itt fogom magamat kipihenni embereimmel a nagyheti hadmenetnek valóban bibliai fáradoalmaitól.

Azután mit leszünk teendők: Beniczkyvel majd elvégezzük, — ha különben orsz. biztos urtól más utasítást nem veszünk.

A haditörvények példányaait kérem elküldeni.

Más kérésem nincs, mint háromszáz derék borsodi ember, néhány ló és minél több munitió, melyből teljesen kifogytunk.

Ha Kassáról kenyeret nem fogok kapni, úgy védserégem éhen pusztul el; mert e nép itt nemcsak szegény, hanem malitiosus is csapatom élelmezésében. — Minő kenyeret kaptak embereim a Kassa és Eperjes közti helységekből: az égbekiáltó!... az nem kenyér, hanem sár.

Németi és Koncsék urak, kik tőlem jelenleg búcsut vőnek, kötelességüknek híven megfeleltek.

Eperjes, ápril hó 7-dikén, 1849, délután hatodfél órakor.

Egressy Gábor,
vezérkapitány.

Eperjesről éjjel-nappal jártak portyázó csapataink Bártfa felé, honnan mégtovább futott előlünk a megriasztott ellenség.

Mily könnyű lett volna most párezer honvéddel egészen megsemmisíteni a Blondek csapatát, mely a hurbanisták kétségbeesett futásán megrémülve, eszeveszetten menekült a határ felé.

Felejthetlen kellemes napot töltöttünk Eperjesen április 8-dikán. Embereinket a hazafias polgárság tisztjeinkkel együtt megvendégelte.

Leglelkesebb honleányaink egyike: a bájos Lúzsénszky báróné selyemből szőtt, széles nemzeti-szin-táboriövet ajándékozott atyámnak és nekem, midőn csapatunk élén Eperjes főterén megjelentünk. Szent kegyelettel őrzöm ez övnek egy kis darabját, mennyit belőle a következő viszontagságos évek alatt az ellenséges szemek elől el birtam rejteni. —

Eperjesen vette atyám Szemere következő levelét:

„Egressy Gábor vezérkapitány urnak.

Önt üdvözlöm e téren. A harmadik pályát is fussa díszszel. Bátorság, akarat, eszély keresztül viszi minden veszedelmeken.

De tartson fegyelmet mindenki irányában. Legyen igazságos, részrehajlatlan, mint az örökigazság, kedvezés és félelem nélkül.

A haditörvényeket olvastassa fel a védsereg előtt, és ha kell többször.

Önhöz megy Fodor Ferencz főhadnagy, Márton Sándor, Augusztin Imre hadnagy urak. Sebes fogaton küldöm őket.

Felesleges nem lehet sem őrmester, sem tizedes.

A második kapitány Major József ur, ki holnap Lősoncz felé indul, mert az egészen fedezetlen.

Öt nap múlva ismét készen leendő százötven.

Küldök a felhívásból tíz, a tervből pedig három példányt.

Gyutacsot Debreczenből várok.

Csizmákat Komáromy kormánybiztos ur utalványozhat.

Hadseregünk Gödöllőn van. Elvettek három ágyut a mieink. Tegnap csata volt, eredményét nem tudom.

Isten önnel.

S z e m e r e B e r t a l a n .”

A pauszláv fészkek föl kutatása. Koncezt elfogják. Szemere „Felhívása” és „Terve.”

Ápril 9-dikén hagytuk el Eperjest, miután előbb az osztrákok volt-raktárából ruha- és fehérneműeket, két láda töltényt és egy halmaz szuronyos fegyvert magunkhoz vettünk.

Bártfától Miskolczig most már az egész utvonalt felszabadítottuk. Ezentúl folyvást a félrébb eső pánszláv fészkeket kerestük föl, — faluról falura járva, — a bujtogatók, kémek, az elrejtett fegyverek, sat. felkutatására, — egyszersmind a nép felvilágosítása, s ügyünkhöz térítése érdekében.

Egy ily expeditiónk alkalmával veszítettük el — végtelen fájdalomunkra — a lelkes, ügybuzgó K o n c z o t . . . Egy napon, bátran, gyanutlanul ment a közeliünkben levő tót helységbe, hogy szokása szerint élelmiszer után tudakozódjék csapatunk számára: — azonban nem tért vissza többé . . . Az ott lappangó hurbanisták által törbe esalva, elfogatott, s megkötözve az elenség táborába hurezoltatott.

Hasztalan volt minden keresésünk, az egész falut és környékét felkutattuk: nem akadhattunk nyomába. — Ügyünknek egyik legtevékenyebb, legönfeláldozóbb embere tűnt el vele a cselekvés teréről. — Csak később tudtuk meg, hogy elhurezoltatásakor mennyit szenvedett, s hogy aztán elítélték . . .

Még folyvást a K o n c z keresésével voltunk elfoglalva, midőn arról tudósítottak, hogy a M i s k o l c z o n visszamaradt embereink föl vannak fegyverezve, s már utban vannak Kassa felé. Eléljük mentünk tehát, s

harmadnapra Kassán egyesültünk velük. Ugyanekkor vet-
tük Szemere lélekemelő, s époly böles, mint hazafias
„felhívását” és „tervét.” Mindkettő örökbeesű
okmány szabadságharcunk történetében; — ime hű
másolatjuk:

„Felhívás a Felsőmagyarországi véd-
seregre nézve.

Ügyünk igazságának szentsége és hű kitartás el-
végre is megszerzik a fényes diadalt. Eljött a tavasz, a
szabadságnak fényes korszaka, s ellenkezőre változik
azoknak sorsa, kik a zsarnokság mellett, — és azoknak
sorsa, kik a szabadság mellett harcolnak.

A kápolnai két napi ütközet nagyszerű volt. Az
ellen maga megismeri pesti hirdetményeiben, hogy erős-
bek valánk. Ha tízezer emberünk *) a csatára későn nem
érkezik, azóta Pesten volnánk.

Szíhalomnál négy lovagágyuját vettük el.

Szolnoknál 11 ágyuit, — 17 lőszeres kocsiját, 100
lóval, 400 emberét fogtuk el, halottainak száma 600-at
halad.

Bács megyében az ellenség három nagy ágyut
vesztett. Fegyvertárunk e hetekben 1500 puskával sza-
porodott, s a foglyok száma összesen kétezere halad.

Erdélyben Bem győzelemről győzelemre megy.
A hegyek fái Erdélyben azért zöldelnek majd, hogy
neki koszorút teremjenek.

Isten, a mindenható, engedi szenvedni az igazakat,
de eltiporni nem engedi soha. Kivezetett minket Ázsiá-
ból e hazába, — egyezer éven által itt fenntartott, —
ugyanő megengedi, hogy e nemzet e földön a szabadság
fényében fel is virágozzék.

De a nép bús gerjedezéssel keljen föl. Keljen föl
és röviditse meg szenvedéseit. Ne tűrje, hogy házait
felgyujtsák, hogy élelmiszereit elrabolják, hogy elhajt-
sák s leöljék barmait, s hogy magát rablánczra fűz-
zék; — mint egy gyötrő álom tűnik el az ellenség, ha
a nép tömegestül fölkél.

*) Görgei, hadtestével.

A népnek, hogy fölkeljen, némi katonai támaszra van szüksége. A hadsereget azonban eldarabolni nem lehet. Tehát Felsőmagyarország biztosítására egy védsereget (guerilla) kívánok felállítani, mely szám szerint négyszerig szaporíttathatik, a szabolcsi száguldó lovascsapattal együtt.

Célja: akkor is biztosítani Felsőmagyarországot, különösen Gyöngyöstől kezdve, Egeren, Putnokon, Rozsnyón keresztül Lőcséig és innen kezdve Eperjesen, Homonnán, Ungváron, Nyíregyházán, a Hegyalján keresztül Miskolczig, midőn hadseregünk jelen nincs. Célja, hogy egypárezer ellenséges katona, mint eddig történt, ne uralkodjék egész vidékek felett. Célja: hogy a néppel egyesülve, apróbb ellenséges táboroknak ellenállhasson, és hogy reátámaszkodva, általa biztosítva, a polgári törvényes hatóság a nép érdekében folyvást tehesse intézkedéseit. Ékképen Felsőmagyarország nekünk bátorságos hely leend, de félelmes az ellenségnek. Egy bátor, ügyes, vállalkozó védsereg, a néppel szövetkezve, képes megvédeni életünket, vagyonunkat, családunkat, egyes apróbb hadsereg ellen.

Ennélfogva ünnepiesen meghivok mindent, hogy a védseregbe soroztassa be magát. Míg egyrésről hadseregünk az ellenséget legyőzi, ez vérté és paizsa lesz Felsőmagyarországnak.

A szabályok főbb pontjai a következők:

1. Minden ötszáz véd egy osztályt képez. Minden osztályban leend egy vezérkapitány, egy kapitány, öt fő-, öt alhadnagy, ezenkívül őrmesterek és tizedesek.

2. Minden főtiszt hadseregbeli fizetést és rangot kap, kineveztetése napjától kezdve, de át csak akkor tétethetik, ha a védseregnél pályáját bevégezte.

3. Minden érdem és vitéztett úgy tekintetik s jutalmaztatik, mint hadseregbeli, s a védseregi szolgálat az előléptetésnél épugy figyelembe vétetik, mintha a hadseregben szolgált volna.

4. A védseregbeli közvitéz napidíja 12 krajezár pengőpénzben. Az ellenségtől elvett martalék a védsereg tulajdona, ha százezrekre megy is.

Kap az álladalomtól szürfélét, s csizmát és fegyvert. Egyenruha itt czélszerűtlen volna.

Kap minden évre öt pengőforintot, apró szükségletei bevásárlására.

5. Vállalkozási legrövidebb idő egy év, leghosszabb négy év. Vadászok, s hegyközi lövészemberek mennél nagyobb számmal igen kívánatosak.

6. Katonai fegyelem és törvény alatt állanak.

7. A vezérkapitány a községi előjárókra nézve különös felhatalmazással láttatik el, mi a védsereg hadjárását biztosítandja.

Midőn nincs harezra alkalom: népgyűléseket tartandanak.

8. A ki elesik, annak családjára, a ki dolgozhatetlenné válik, annak személyére nézve biztosításképen kimondatik a kormány nevében,

hogy vagy rangjához képest holtig becsületesen elláttatik;

vagy tíz hold földbirtokot, —

vagy ezer pengőforintot kap; megjegyezvén, hogy rendkívüli szolgálatok, s vitézségek rendkívüli jutalmazásokkal viszonztatnak. Édes hazánk elég gazdag, kincsekkel halmozni el azt, a ki megmentése körül sikeresen fáradozik.

Ezek a főbb szabályok.

Részletes utasítással a vezérkapitányok általam fognak elláttatni.

A besorozással és toborzással a megyék szerint, (beleértetvén az illető királyi városok is,) megbizatnak:

Ungban: Horváth G. e. alispán,

Zemplénben: Boronkay A. kormánybiztos,

Abaujban és Sárosban: Komáromy I. e. alispán,

Szepesben és a XVI szepesi városok kerületében: Csáky László gróf, főispán,

Gömörben: Szentmiklóssy A. e. alispán,

Tornában: Ragályi M. kormánybiztos,

Borsodban: Ragályi K. m. alispán,
 Hevesben: Repeczky F. t. h. kormánybiztos,
 Szabolcsban: Bónis S. t. h. kormánybiztos,
 kik velem az átalakításra nézve, folytonos összeköttetésben leendenek.

Minden, ki honát, nemzetét és a szabadságot szívéből szereti, vessen számot lelkiismeretével, és befogja látni, hogy a magyarra nézve eljött ama végidőpont: most, vagy soha.

El akarják darabolni édes hazánkat. Nemzetiségünket ki akarják törölni a föld színéről. A szabadság örömnapjai után szolgaságba akarnak letiporni. Hallatlan árulás követtetett el ellenünk.

De hallatlan erőt fejtsünk ki mi is.

Ha veszni kell: haljuk a hősök dicső, becsületes halálát.

Ha győznünk kell: siessünk vele. Hadseregünk menjen az ellenség ellen, mi pedig itt biztosítsuk Felsőmagyarországot, s meg fogjuk érni, hogy most ugyan vérrel ázott földet szántunk, -- de a mit a magyar kikeletkor sirva vetett, örömmel és békével fogja a közelgő nyárban learatni.

Miskolcz, márczius 16, -- azaz: az új szabadság kivívásának évi napján.

Szemeré Bertalan,

felsőmagyarországi teljes hatalmu országos biztos és az országos honvédelmi bizottmány tagja.

„Terve a felsőmagyarországi védsergnek.

A pesti guerilla-csapat sokáig nem felelt meg hivatásának. De legujabban mutathat fel érdemeket. Ugy látszik, már feltalálta a vitézség ösvényét, tesz és teend hasznokat a hazának, ámbár számának csekélysége miatt azt nem eszközölheti, a mit tőle különben megvárnánk és a mire szükségünk van.

Sajnálatos dolog, hogy a mint valamely vidékről, vagy városból hadseregünk kivonul, az bármily csekély számú ellenség martalékává válik. A jó nép irtózatosszenvedései után még nincs annyira elkeseredve,

hogy ha valamit tenni kész is, támaszt ne keressen, de el van annyira, hogy pár száz fegyveres sereghez ez er-
re k csatlakozandnak. Ezt kell eszközölnünk.

Sajnálatos dolog, hogy a nép magától nem rohanja meg mindenütt az ellenség apróbb csapatjait, előőrseit, hullongóit, fegyvereket vívó betegeit, hogy nem foglalja el podgyászait, s a miket az ellenség a néptől rabolt el, magától még ezt ritka helyen teszi; azonban csak 10–12 fegyveressel is szövetkezve, csodákat tenne. Ezt kell eszközölnünk.

A nép magában véve, bár lelkében elszánt, nem mer tenni; de fegyveres erő által segítve, buzdítva, némileg kényszerítve, minden község, minden város egy hadsereggé válik, mely csatarendbe talán nem fog állani, de a maga módja szerint gyengíti, pusztítja, háborgatja az ellenséget.

Az lehetetlen, hogy minden várost, vidéket hadsereggel őrizgessünk; e rendszer követése miatt alsó magyar országon majd a hazát veszítők el. Azonban némely városra, vidékre szükségünk van hadviselési tekintetben is, hogy hadseregünk háta fedezve legyen; s egyéb tekintetben is, hogy legyen biztos kutforrásunk, melyből folyvást és szakadatlanul merithessük mindazt, mi az élelmezésre, felszerelésre megkívántatik. Az ujonczozás sínes bevégezve sehol.

De a diadalt kétféleképen lehet kivívni és könnyíteni. Egyik mód: a népet felvilágosítani, lelkébe meggyőződést teremteni, hogy az ügy szentsége szívében kiszakgathatlan gyökeret verjen, — e mód mellett a hadsereget legyőzhetik; de a nép ott álland örökké, mint a sziklaszál, melyen a zsarnokhatalom árja megtörik.

Ezért a politikai intézkedés, izgatás, a népnek felvilágosítása, érzelmeinek s meggyőződésének vezetése, igazi alapja a győzelemnek. E nélkül mulékony minden diadal; ezzel késheetik bár, de nem lehet kétes. A hadsereg győzhet egyszer-másszor, de a győzedelmet végképen csak a politikai előkészítő és megalapító eljárás biztosíthatja.

Azonban seregünk, s az ellenség sűrűn változó megjelenése ugyanazon vidéken, minden következetes, minden tartósságra számított eljárást és működést lehetetlenné tesz.

Mind e hasznokat elérjük Felsőmagyarországra nézve, egy erősb védsereg felállítása által, mely Hatvan, Eger, Miskolcz, Putnok, Rozsnyó, Torna, Kassa, Eperjes, Lőcse, Ujhely és Tokaj közt, ezeknek hegyvölgyes, rengetegberkes vidékein fog örködni a nép felett, fog munkálkodni az ellenség ellen.

Három hónap óta élek a nép közt; annak minden osztályával érintkezvén, ismerem azt; három hónap óta élek, járok, szenvedek a hadsereggel, ismerem azt is; én ismerem Felsőmagyarországot, s annak mind jó, mind rossz elemeit.

Következők az alapgondolatok mik szerint a felsőmagyarországi védsereget felállítani ohajtom.

1. A védseregnek, hogy ezeljének megfeleljen, legalább harmincezerre kell szaporíttatnia. — A tér, melyet meg kell védenie, nagy; de oly csoportokra lehet e sereget felosztani, hogy a hegyi utakon keresztül, az ellenség szeme előtt is, két-három nap alatt, bárhol összpontosíthatja magát e nagy téren. — Evégből szükséges, hogy minden osztályban, minden illető megyebeli legyen, kik ismerjék a rejtett ösvényeket.

2. Egy osztály áll ötszázból, önálló vezérkapitány alatt. Mindenik osztálynak saját vidék jelöltetik ki. A szomszéd vezérek folytonos összeköttetésben és érintkezésben lesznek egymással, velem, s az illető tábori fővezérrel. — Az osztályok feloszolnak apróbb-nagyobb csapatokra. — ezért mindenik osztályban még egy kapitány, és összesen öt fő- és öt alhadnagy leendő, hogy minden ötven emberre egy főtiszt jusson.

3. A főtiszteket kinevezi az alkotó országos biztos, mint a nemzeti kormány tagja. Hadseregbeli rangot kap mindenik, azon naptól ugyan, midőn kineveztetik; de csak a pálya végeztével tétetheti át magát. Fizeté-

sők is ugyanannyi. — A védseregbeli vitéztettek, mint a hadseregbeliek tekintendők, s épen a szerint fognak jutalmaztatni, s az előléptetésre nézve is egyenlő figyelembe vétetnek.

4. A mennyiben a védseregbeliek ellátása már maga a védseregi működés sajátosága miatt nem oly rendes, mint a hadseregé, minden egyebeké maradván a szabály szerint, a közvitéznek dija, a kenyéren kívül 12 krjczár pengőpénz leend.

5. A védseregbeli legalább egy, s legfőlebb négy évre tartozik vállalkozni, egy évre, apró szükségeseik bevásárlására 5 pengőforintot kap. Ezenkívül szűrfélét és csizmát. Az egyenruha czélszerűtlen volna; de eltehető jellel mindenik el fog láttatni.

Ellenben az ellenségtől elvett mindenféle zsákmány a védseregé. Ez iránt külön szabály fog szerkesztetni. Fegyvert, s a mire az álladalomnak, a haza megmentésére, szüksége van, az álladalom magához változtat; de készpénzzel és igazi árában.

6. Mindenik osztály részére adatik ötven, — száz közönséges ló, melyet több hadviselésben igen czélszerűen alkalmaztak, részint a gyors megrohanásra, részint a gyors csatlakozásra, részint az ellenség elámtására. Egy szalmazsákot kötnek reá kötélszövetekkel; mint közönséges ló kevéssel beéri, hol beteget, hol podgyászt hord, hol csapatot, mely a kívánt helyen fáradhatlanul és gyorsan érkezik meg.

7. Ezen védseregbe olvadnak fel minden eddigi guerilla-csapatok. Felsőm a gyorsan, és így a szabócsi lovas portyázók is, megtartván jelen szerkezetöket.

8. Az országos biztostul függenek, s annak tartoznak számolni és felelni, kinek kötelessége őket az ellenség, sőt a mi hadseregünk mozgulatairól is kellő ovatossággal értesíteni.

9. Minden ötszáznak fizetése havonként kerül mintegy négyezer pengőforintba; a foglalópénz, a csizma, szűr, egy évre tesz 8500 pengőforintot. — Azt látnám igazságosnak, hogy miután a védsereg munkálkodása,

bár a haza megmentésére van irányozva, mint általános szent célra, a mellett különösen a kijelölt megyék és városok megoltalmazására szorítkozik; ezen szempontból kiindulva, az álladalom adná meg most a felállítására és felszerelésére szükséges költséget; ennek azonban egy része rovatnék fel terhül Szepes, Gömör, Sáros, Abauj, Torna, Borsod, Heves, Pest, Szabolcs, Zemplén, Ung megyéknek és az ezeken fekvő királyi városoknak, mit a most nevezett hatóságok, mint már tudom, a legszivesebben elvállalnak, sőt némileg már magok megajánlák.

10. Megemliteni csaknem fölösleges, hogy a védsereg katonai fegyelem és hadi törvények alá van helyezve

11. A szabályok és utasítások részletesen fognak kidolgoztatni, s a vezérkapitányoknak általam átadatni. Ezeknek illető pontjai, párban, minden főtisztnek kiadatnak.

A községekre nézve pedig felhatalmaztatik a védsereg:

1. A betegnek szekeret és menhelyet, a csapatnak pedig kalauzt adni minden község tartozik.

2. A községek birái, a vezérlő utasításához képest, az ellenség számáról és mozdulatairól köteleztetnek a védsereget tudósítani. — A kik ezt nem teszik, vagy a kik a védsereget nem kalauzolják, vagy az ellenséget annak nyomába vezetnék, mint hazaárulók halállal lakolnak.

3. A vezérlők felhatalmaztatnak a községben, midőn az katonai kötelességök mulasztása nélkül történhetik, népgyűléseket tartani; a vezérkapitány, a megyei főszolgabíró, alispán, vagy a kormánybiztos utasítása szerint, — kiket a törvény, s a kormány rendeletei hazaárulóknak bélyegeznek, azokat egy főtiszt rendeltére elfoghatják, de köteleztetnek bántatlanul az illető felsőbb helyre átküldeni. — A törvényes hatóságok rendeleteinek foganatot szerezni, a midőn arra felhivatnak, egyik feladatuk leend.

4. Midőn a védsereg az ellenséget fogolylyá tenni, vagy podgyászát és vagyonát elzsákmányolni magában elégtelen, segedelemadásra erővel is kötelezheti a népet, s a vonakodókat elfoghatja, sőt büntetés végett az összes községet is a kormánynak följelentendi. --

12. Ezen védseregbeliekre kiterjesztetik az országos honvédelmi bizottmány mult évi deczember hó 22-dikén kelt rendeletének azon jótékonysága, miszerint: a ki elesik, vagy kenyérkeresetre alkalmatlan lenne, annak és családjának, rangja szerint, vagy holtiglani becsületes ellátást, vagy tíz hold földbirtokot, vagy ezer pengőforintot biztosítand.

Ezek azon alapnézetek, mik szerint a védsereget felállítani óhajtom.

Vannak több tekintetek is a védsereg mind kiállítására, mind munkáltatására nézve, mik azonban a közvetlen utasítás pontjai közé valók és a nyilvánosságra hozatal épen erejüktől hasznoktól fosztaná meg.

Eképen elérhetni remélem:

hogy egy pár száz ellenséges katona nem fog egész megyén uralkodhatni, mint eddig történt; hanem a táboron túl, egy órányira, minden földet, s minden hatóságot a mieinknek mondhatunk;

hogy a törvényes hatóság gyakorolhatása nem fog az ellenség közeledtével azonnal megakadni, és eltávozása után is húzamosan megakadva maradni, hanem lesz a tisztviselőknek mihez támaszkodniok, a véletlen és tartaléktalan meglepetéseknek kitéve nem leendvén, miglen most, a tisztviselőknek mind hatásuk, mind tekintélyök, mind bátorságuk elveszett;

hogy a felsőbbség rendeletei általok foganatosíthatni fognak;

hogy a felsőbb megyékben a népfajok titkos és nyilvános lázításának és lázongásának sükeresen elejét lehet venni;

hogy a népgyüléseket ünnepiesen, bá-

ra n, s ü k e r r e l meg lehet tartani, melyek sokkal szükségesebbek, semhogy még tovább el lehetne hasztani.

Elérhetni reménylem továbbá:

hogy hadseregünk az ellenséges haderő legyőzésére annál teljesebben fog fordíttathatni, ha egyes vidékek őrzése feladatai közé nem soroztatik;

hogy veszteni fog az ellenség foglyot, fegyvert, löszert, s mindez minket fog erősíteni;

hogy a harcziás szellem terjedni fog a népben, s a védsereg összegyűlvén a néppel, azzá lesz a nép, a mivé lennie kell, t. i. maga menti magát az irtóztatos szenvedések és tűrések után.

De ha egy ellenséget meg nem ölne, egy fegyvert el nem venne, egy vidéket az ellen táborától meg nem oltalmazna is a védsereg: ha a politikai hatóság munkálkodását tartóssá, s biztossá, s lehető folytonossá teszi, már ez kiszámíthatlan hasznok kútforrása.

De kell, hogy a védsereg t e v é k e n y, b á t o r és v á l l a l k o z ó legyen. Én elfogadom, nekem tartozzék számolni. — én semmi eszköznek alkalmazásától nem irtózom, hogy megfeleljen céljának, vagy veszen el gyalázatosan. sírját lelven a földön, melyet meg kellett volna szabadítania.

Miskolcz, márczius 16. 1849.

S z e m e r e B e r t a l a n.

felsőmagyarországi teljes hatalmu országos biztos és az országos honvédelmi bizottmány tagja."

Vogel betörése Gallicziából. Dembinszky. Atyám sebe gyógyítása végeft Miskolczra megy. Atyám levele Szemeréhez.

Legfőbb ideje volt, hogy védseregünk magát kiégésztse, s az ujabban fölszerelték számával megerősödjék; mert folyvást más-más ellenséges csapatok betörésének híre érkezett Galliczia felől: s most épen egy nagyobb osztrák haderő közeledését vártuk Vogel tábornok vezérlete alatt.

Ennek méltó fogadására a magyar kormány tízezer főnyi rendes honvédsereget indított Kassára Dembinszky vezérlete alatt. Ezek előhadaként vezette atyám védseregét Eperjesre, hogy ennek környékén a betörő hadak ellen portyázzon, s a megszálló magyar sereg számára a falvakból élelmiszereket requiráljon.

Ez időtől fogva egész csapatunk éjjel-nappal mozgósítva volt; s megnyugvás nélkül jártuk be a legrejtettebb helyeket, a legtávolabb eső helységeket.

Ez izgalmak és folytonos zaklatottság közepett atyám sebesült karja veszedelmesen dagadni kezdett. Nem gondolhatván kellőleg sebét, ez annyira elmérgesedett, hogy üszkösödésbe ment át. Atyám tehát Kassára sietett gyógyíttatása végett: de mivel ez, az orvos véleménye szerint, húzamosabb időt kívánt: arra határozta magát, hogy a védsereg vezetését átruházza, s Miskolcra megy családjához. Ez okból a következő levelet intézte Szemeréhez:

„Felsőmagyarországi védsereg: borsodi oszt.
Szemere Bertalan orsz. biztos urnak.

Egészségi állapotom, de más körülmények is, kényszerítenek a hadipályáról lelépnem.

Méltóztassék orsz. biztos urnak intézkedni tiszti helyem betöltése iránt, fölmentvén engem a további szolgálat alul.

Szakképesebbet óhajtok helyemre; mert érzem azt is, hogy bátorság, buzgalom, s az értelmi képzettségnek azon neme, melylyel én birok, ide még nem elegendő tulajdonok.

Számadásomat egy pár nap alatt befogom végezni, s akkor a csapat vezényletét ideiglenesen Fodor főhadnagynak általadni, meddig orsz. biztos ur másképp nem rendelkezik.

Barczikay fő- s Márton alhadnagy urak roszul érzik magukat és öt napi szabadságot kértek.

Védseregem előcsapatát képezte az Eperjesre legközelebb bevonult hadtestnek. Onnan 27-dikén, hadvezéri parancs folytán, a Hernád völgyén Kassa felé

vonultam a bélai vonalat fedezendő, honnan Vogel Kassát fenyegetni látszott.

Tegnap reggel Ágoston hadnagyomat Kavocsánból elküldtem Béla és Margittfalva felé, a végett, hogy az ellenség mozgulatairól, ki akkor még Szegedváralján lenni mondatott, gyors tudomást szerezzen.

Ma hajnalban vettem tőle tudósítást, miszerint tegnapelőtt Vogel, a Benedek seregének egyrészével, a nyileczi uton egyesült és Iglón át Rozsnyó felé tart.

Erre rögtön kimozdultam Kavocsánból, s még ma Kisidára megyek, honnan Igló felé irányzom utamat, hogy a tornai passzusra, s onnan mindenfelé működhessem, a körülmények szerint. A vezényletet Jászón adom át Fodor főhadnagy urnak, ki ezt az egész vidéket jól ismeri.

Eperjesen Podhorányitól tizennyolcz darab marhát requiráltam, ott találtunk husz darab jó gránátos fegyvert, több tölténytartót, borjut és főveget.

Főtiszteim kérik, hogy azon pótlékilletményeket, mik a honvédtiszteknek járnak, többféle jogczimek alatt, méltóztatnék számukra is elrendelni.

A csapat pénze elfogyott. Májushóra négyszázötvenhat főre szükséges 4002 pforint, a főtisztek díján kívül. Azaz: zsold 2862 forint, kenyérpénz: 1140 pft. Ezenkívül kell általános összegül és a lovak tartásául, ezek számához képest. Lovat még nem vettem, mert a kormánybiztosoknak nincs pénzük.

Vannak nehányan tisztjeim közt, kik a tisztí rangot egyedül jogaiért és kényelmesebb oldala miatt szeretik.

Endre hadnagy derék, becsületes katona, valóságos nyeresége a csapatnak.

Ágoston hadnagy vállalkozó jó katona és szolgálatkész.

Visnyai hadnagyot hasonlónak nézem.

Az őrmesterek közül méltánylattel kell kiemelnem

Serkey Lászlót, serény, ügyes, furfangos katonai tulajdonai miatt.

Tóth Menyhért szintén igen derék ember.

Egressy Ákos hadnagy, zászlóaljához tér vissza, a 33-dikhoz. Méltóztassék őt zászlóparancsnokánál mellettem töltött dijnélküli szolgálata iránt, írásban igazolni, s utlevéllel elláttatni.

Számadásomat magam kézbesitendem orsz. biztos urnak, mihelyt e futár, ki leveletem viszi, visszaérkezik, midőn majd hazaindulandok.

Némethi, ki otthon csavarog, két szép rezes pisztolyt vitt innen el, a mi Kohntól requiráltatott. Méltassék ezt tőle visszakivánni.

Kassán, májushó 1-én, délután 2½ órakor.

Egressy Gábor,
vezérkapitány.“

Atyám családjával Pestre költözik. Besoroztatásom a 47-dik honvédszászlóaljhoz.

Május 3-dikán atyám a védsereg vezérletét — Szemeré beléegyeztetésével — Fodor főhadnagyra bízta, s még aznap velem együtt Miskolcra utazott.

Csak két napot töltöttünk Miskolczon; harmadnap atyám egész családjával Pestre költözött, hol aztán sebe két hét alatt teljesen begyógyult.

Én a Szemerétől kapott igazoló levéllel azonnal a budai táborba mentem Görgeihez, kinek parancsára a „kis svábhegyen“ táborozó 47-dik zászlóaljhoz osztattam be hadnagynul.

Szabadságharcunk évfordulója. A budai táborban. Klapka. Hentzi. Püspöki, zászlótartó. Inkey őrnagy. Sárközi zenekara. Első kiindulásunk Buda bevételére. Létra hiánya. A zsák-utca.

Az összes honvédsereg szabadságharcunk évfordulóját ünnepelte, s győzelmet győzelemre tetéztve haladt előre országszerzte.

Bém Erdélyben, Perczel a Bánátban, Damjanich, a Földváryak, Guyon, Máriássy, Klapka, Bátori, Asbóth, s a többi hős vezérek, a Tisza és Duna vidékein, napról-napra, folyton-folyvást üzték az ellenséget. — Különösen a Nagysarlónál és Izsaszegnél megvert osztrákhadak nem mertek többé honvédeinkkel szemben harcot állni; — elég volt az első két huszárt megpillantaniok az utánuknyomuló honvédsereg elővédeiből, hogy azonnal főszedjék sátorfaikat, s élelmiszert, málhát, legtöbbször löpor-készleteiket, — sőt ágyúikat is odahagyva, eszeveszetten meneküljenek a határ felé.

Utunk egészen szabad volt, s egy kardcsapás nélkül foglalhattuk volna el Bécset, melynek polgárai napról-napra, óráról-órára epedve várták, hirdették jövetelünket. — Uristen! minő fordulatot ad ügyünknek, ha mi akkor Bécsbe mehetünk! . . .

E diadalaink közepett kellett Budavárnál megállapodnunk!

Nem egyedül a Kossuth kívánsága volt ez, hanem az egész nemzetgyűlés, minden jó hazafi leghőbb óhajtása.

Ámde koránsem azzal a hiedelemmel, vagy épen megegyezéssel, hogy hadseregünk győzelmi előhaladásában itt hetekig, sőt egy egész hónapig feltartva lesz. Mert a Buda alatti késedelmezést se Kossuth, se az országgyűlés, se egyetlen jó hazafi nem kívánta; ellenkezőleg: mindannyi perhorreskálta. — Többször sürgetvén Görgeit a hosszadalmas ostrom abbahagyására, s a Bécs felé hátráló ellenség üldözésére. Így ajánlotta ezt Görgeinek időközben Klapka, így tábornokaink nagy része.

Föl kellett szabaditanunk a lidércnyomás alól az ország „szívét,” hogy szabad dobbanása az egész nemzettestbe új életet öntsön, s központi erejének lüktetését minden tagjával egyenlően éreztesse.

Csupán e concentrált vérkeringés ellenzője lehetett más nézetek. Innen a habozás,

az idővesztegetés, a szándékos késedelmezés, a vár bevételeivel, s győzelmeink gyors befejezésével!

Pedig fényesen bebizonyult tény, hogy a Budát ostromló diadalittas magyar sereg rendkívüli hősiessége, példátlan önfeláldozása mellett, — midőn halálmegvetéssel tárták föl keblüket honvédeink az ellenséges golyók záporának, hogy saját holttesteikkel emeljenek hidat, utánuk nyomuló bajtársaik diadalutjára, — a vár bevételehez néhány órai idő teljesen elég volt.

Miért kellett hát e biztos sikerű rohamra a legjobb, legnagyobb magyar haderőnek egy egész hónapig tétlenül várakoznia?! . . . Miközben a megtépett, a rogyásig paskolt ellenség a nyitvahagyott róka-lyukon bántatlanul elmenekült, s a muszkacsapatok véd-szárnyai alá bujva, időt nyert a megtollasodással?! . . .

Hiszen elejétől fogva tudhattuk, hogy az esküszegő, a renegát Hentzi nem meri, s nem fogja magát megadni, a mint ezt az első felhívásunkra ő maga kijelentette.

Az ostromágyuk lehozatala Komáromból, azok kicserélgetése, hosszas elhelyezése, a résnek hetekig tartó haszonátalan lövetése: mind csak az időt húzó-halasztó, veszteglésünket leplező „vakulj magyar“-komédia volt, mely — ügyünk kockáztatása mellett — a főváros bombáztatásával lett megtorolva; — a mi egyébiránt a szorongatott, a kétségbeesett nemtelen védekezőtől bizton előre föltehető volt.

Szintoly bizonyosra vehettük azt is, hogy az ellenség a rés mögött fogja magát leginkább megerősíteni, s a legelkeseredettebben védeni.

Avagy nem emelte az ellenség az omladékok fölét mindennap, szemünk láttára új és újabb sáncokat, melyeknek mély árkait előbb holtakkal kellett betemetnünk, hogy a várba juthassunk!?

És nem vártak-e a résen az ellenállás minden eszközeivel reánk?! . . . Vajjon a vár eme legveszélyesebb pontja a tősgyökeres zalamegyeiek hősiességének, s parancsnokuk: Inkey Kázmér dicsőségének, vagy

épen a hadtest vezére: Nagy Sándor népszerűségének volt-e fentartva?!... kik, — közbe legyen mondva, — Kossuthnak föltétlen hívei, s a Görgei osztrákszellemű törzskarának mind ellenesei voltak!

Annyi bizonyos, hogy a vár bevételehez egy csapat sem járult oly nagy áldozattal, mint épen a rést ostromló 47-dik zászlóalj, mely közel háromszáz holtat és sebesültet hagyott a meredek- s alig mászható omladékokon.

Mégis, midőn zászlótartónk Püspöki a vár fokára tűzte lobogónkat: már akkor a tulsó oldalon előbb behatolt honvédek nagy csoportja állott a lánczhid-téren, mintegy 35—40 osztráktisztet őrizve foglyokul; s egyidőben — egy-két percznyi különbséggel — a vár minden részén megmázták honvédeink a bástyákat rés nélkül is!

A résre tehát semmi szükség sem volt, s annak birtokába, — mint tapasztaltuk, — csak oktalán vér-áldozattal s a főváros összelövetése árán juthattunk.

A várfalakhoz alkalmazott létrák elkészítéséhez pedig, — a vállalkozási szellem mellett, mely akkor minden polgárt áthatott, — egy-két napi munka teljesen elég leendett.

Az egy hónapi időre tehát, mennyit a Buda melletti várakozással töltöttünk: egyedül Görgeinek volt szüksége, hogy ez idő alatt Debreczenbe járhasson korteskedni, megszerzendő magának a hadügyministerséget, illetve: az összes hadsereg fölötti teljhatalmat, s ez úton előkészíthesse döntő befolyását az ügyek további menetére. — Célja elérhetése végett, ugyanekkor Debreczenben, még a haza „függetlenségére“ is esküvel kötelezte magát, a mit pedig a váci proclamatiójával előbb már megtagadott, sőt nyíltan megsemmisíteni törekedett. — Mindemellett szükségesnek tartotta, hogy az ostrom előkészítésével palástolt időpazarlás ódiúmat, — a főváros végveszedelmének földözésével a közvéleményre akarván hatni, —

egyenesen Kossuthra, s közvetve a nemzetgyűlésre hárítsa, melynek rendeleteivel már akkor gonosz játékot űzött.

Zászlóaljам egy ágyuüteg fedezésére volt a kis svábhegyre rendelve, hol a telep mögötti fedett helyünkön kezdetben vig tábori életet folytattunk. A budapesti hazafias polgárság csoportosan látogatott el hozzánk naponként, enni- és innivalót hozván honvédeinknek. Viszonzásul: őrnagyunk, a lovagias Inkey Kázmér, a Sárközi lelkes zenekarával kedveskedett vendégeinknek, s napestig húzatta a legszebb, legnépszerűbb magyar dalokat; — míg a tábori zene teljes harmóniáját az előttünk felállított ágyuk durrogása adta meg: ifjú tüzeink fokozott harczy kedvvel, s a legjobb sikerrel lövöldözvén naphosszant a várbeliekre.

De napok, s hetek multával, végre szakadozni kezdtek béketűrésünk szálai, s a hosszas várakozás kínos érzésével alábbhagyott vigasságunk is. Majd zúgolódtunk a veszteglés miatt, s mindenek fölött az bosszantott, hogy időt engedünk az ellenségnek fővárosunk rombolására.

Az ostrom halogatásának okaiul: naponként más-más mentséggel kellett beérnünk. Majd ez, majd az hiányzott: egyszer ostromágyuk, másszor létrák, sat. holott mindezek beszerzése mellett is, a vár bevétele épenannyi, vagy még több emberáldozatba került, mint ha mindjárt az első napokban megostromoltuk volna!

Az általános háborgás lecsillapítása végett május 15-dikére volt az ostrom először kitűzve. Zászlóaljunk már május 14-dikén este tizenegy órakor megindult táborhelyéről a vár felé. Lassan, zajtalanul kellett közelednünk, nehogy szándékunkat eláruljuk; — holott az ellenségnek annyi kéme volt, hogy ezektől mindenről előre értesült.

Hajnali két órakor értünk a vár alá. Itt a réshez legközelebb eső házak mögé rejtőzve, mély csöndben és feszült idegzettel vártunk a roham-jelre.

Már egészen világos volt, midőn a várva várt jel helyett azt adják tudtunkra, hogy az ostrom elmarad; mert a várfalak megmászásához nincs elegendő létránk, s a mennyi van, az is mind rövid....

Önkénytelenül is hangosan tört ki elégtelenségünk, bosszúságunk.... Ámulva tépelődtünk mindannyian: lehetséges-e az, hogy egy nagy város összes lakossága és harminczhatezernyi honvédség ne készíthetett volna három hét alatt megfelelő mennyiségű és nagyságú létrákat?!. ha ezek föltétlenül szükségesek, s ha elkészíttetésükről a Görgei vezérkar a idejekorán gondoskodik!... S miért kellett e hiányokat — oly nagy idő múltán — csak az utolsó perczben fölfedezni?!

Elborult kedélylyel fordultunk vissza, hogy ismét a táborba menjünk, midőn észrevesszük, hogy kelep-czébe jutottunk, mit eddig az éj lepe takart szemeink elől, s a melylyet — a támadás reményében — tudva sem méltattunk eddig figyelemre. Ugyanis: zászlóaljunk a sötétben egy ház mögött foglalt állást, közvetlen a várfal alatt; e háztól pedig jobbra és balra a kijáró ut mintegy 50—60 lépésnyire fedetlen volt a várbeliek előtt, kik tömegesen leskelődtek ránk, s várták elvonulásunkat.

Estig várakoznunk étlen-szomjan e reteszben époly gyötrő, mint nevetséges lett volna: elhatároztuk tehát, hogy a nyílt vonalon keresztül egyenként szaladunk át 10—15 lépésnyire egymástól. Ily módon jutott ki zászlóaljunk a zsákutczából, s csodálkozásunkra minden sebesülés nélkül, bár valóságos hajsztát kellett kiállanunk a várfalán sorakozott osztrákkatonák puska-tüzében.

Hat napig emésztette szivünket-lelkünket e csúfos kudarcz; míg végre elérkezett a megtorlás ideje; Budavár bevételének emlékeztetés napja, hogy hát.... a létráknak is elég legyen téve.....

Buda ostroma. A vasgyűrű. Általános támadás. Rohamunk a résen. Az első halott. Ellentállás a résnél. Első honvédek a várban. Az olaszok megadják magukat. Az első nemzeti zászló a vár fokán. A fővárosiak öröme.

1849. május 21-dikén vívtuk szabadságharcunk utolsó, legfényesebb diadalát.

A legihlettebb költői lélek sem álmodhatta szebbnek e győzelmet.

Oly rajongó lelkesedésű ostromlósereg soha sem környezte Budavárát.... s oly elkeseredett ellenség alig védte azt.... Minden tisztelet a hősiek makacsságnak: megfelelő becsülettel bántunk el vele. —

További hadviselésünk már a folytonos késszelmezés deprimáló hatása alatt: laza, csüggeteg, inkább elkeseredett, mint lelkes, s a szétforgácsolt haderők kétségbeesett önvédelme volt. —

Május 21-dike hajnalán a Budát környező összes magyar sereg mozgósítva volt. Lehetőleg észrevétlenül és zajtalanul közeledtünk a vár bástyáihoz. Beszélgetnünk nem volt szabad, s a néma csöndet csupán egy-egy világító röppentyű harsanása szakította meg, melyet csapataink kikémlésére bocsátottak fel a várbeliék, kik, minden óvintézkedésünk daczára, tudták, készen várták jövetelünket.

A legelszántabb honvédek, kik minden csapatból önkéntesen jelentkeztek elsőkül a rohamra, a biztos halálra: sűrűnzárkozott sorokban — vasgyűrűként övezték a vár falát.

A csapatok létrákkal, csákányokkal voltak ellátva a fölkapaszkodásra. — Zászlóaljunk nélkülözhetette e segédeszközöket, a mennyiben nekünk a „Krisztinaváros“ felőli rés törmelékein kellett felhatolnunk. — Ámde, a mennyit ostromágyuink naponként leromboltak a vár falából: az ellenség ugyanannyi tömeg földszanczot emelt a rés mögött, s kétszeres erővel védelmezte azt.

Alig helyezkedtünk el a falak közelében, várva a hajnal pirkadását: a várból magas ívekben bocsátották reánk a legnagyobbfajta robbanó golyókat, melyeknek szikrázó fénye szemkápráztatón világította meg fejünk

fölött az ég boltozatát. S a mig mi, Tóth Kálmánként, „oly ártatlanul nézegettük azokat, mint „három király“ napján a forgó papíresillagokat,“ — addig egy tűzérbarátom, ki önkéntesen csatlakozott hozzám, hogy résztvehessen az ostromban, — nem mulasztotta el suttogva, némataglejtésekkel magyaráztatni nekünk a fellőtt golyók téves irányát, a mint azok csakugyan vagy tulrajtunk robbantak szét, vagy oly egyenesen voltak fellöve, hogy magukra a várbeliekre hullottak vissza.

Egy öröklétnek tetsző óranegyedet töltöttünk így a legfeszültebb várakozásban. Én épen történyeimet osztottam meg tűzérbajtársammal, ki csupán a pusztaszuronyos fegyvert hozta magával, — jól sejtván, hogy töltésre alig lesz szüksége, — midőn vezéreink jeladására az összes csapatok megmozdulásának halk moraja támad, mely mindzajosabbá válva, csakhamar egy orkánszerű „rajta“-kiáltásban tört ki; s a hajnal biborfényében, mely a közelgő reggel dicsőségét üdvözölte, minden oldalról kezdetét vette az ostrom.

Mint korlátot nem ismerő áradat, versenyző lelkesedéssel rontott a falakra az egész ostromló sereg! . . . legelől az önkéntesek . . . „a halál halhatatlanság nekik!“ . . . Pár pillanat, s az elsőeknek, a legdicsőbbeknek vére borította mindenütt a bástyák ormaít . . . Föl kellett magukat áldozniok, hogy dicsőült lelkeik megbátorítóbban szálljanak reánk, utánuk nyomuló bajtársaikra! . . .

Zászlóaljunk a kijelölt helyen rohant a résnek, melynek aljában egy félőlnyi magas, kőfallal támasztott partesésen kellett előbb — egymást tolva és vonszolva — felhatolnunk. Én tűzérbarátom vállain kapaszkodtam fel, viszont őt, a partról lehajolva, kezénél fogva akarom épen fölsegíteni, midőn egy golyó, mely csákómat lesodorja, mellén találja; visszahanyatló teste engemet is magával ránt, s kezemet még mindig göresösen szorítva, jaj nélkül, egyetlen mély sóhajjal, s ajkain egy üdvezült mosolylyal adta ki lelkét . . . E dicsőült arcot nem felejtetem soha!

Ez a pár percnyi késcdelem életemet mentette meg, mert eközben előrehaladt bajtársaimat az első, legsűrűbb golyózápor csaknem mind leterítette.

Csodás végzetszerűség!... Hadjáratunk folyamán ez már a harmadik eset, hogy nemtőm a biztos haláltól visszatart. Branyiezkónál az én zászlóaljam, a 33-dik, rohant legelő, mely alkalommal tisztársaim nagy része, s a közlegénység fele odaveszett... s én e csata előtt pár héttel estem foglyul Selmecz mellett, hol negyven társam közül csupán nekem szolgált a „szerencse,” egy káplárommal, hogy az osztrák vadászok sortűzében sértetlen maradtam.

De hát szerencse-e valóban oly dicsteljes halálban nem részesülni?... Még bizonynyal nem mondhatom, mert egy jósnőm reményt adott, hogy mint „ezredes” fogok meghalni!... Persze, akkor még ifju hadnagyocska voltam, s jó Sybillám hihetőleg az ezredesi rangban vélte fölhalálni vágyaim netovábbját!... Készpénzül vehetem-e hizelgő jóslatát a tömérdek veszély után, mennyit azóta átéltem?... Ha igen, ugy: állok elébe!

A rést védelmezők előbb sortűzzel, aztán kézből dobott robbanó golyókkal, majd kövekkel és ránkhengetett gerendákkal fogadtak bennünket. Az időközben előttem fölhatolt kétszázadból alig jutott élve negyven honvéd a várba; de ezek aztán méltó boszut is álltak elhullott bajtársaikért, mert az ellenszegülők közül egyiknek sem kegyelmeztek. A vár falai közt ők voltak az elsők, örökdicőségére a 47-dik zászlóaljnak!

A várban csak az olasz katonaság adta meg magát, s ez a „Ceccopierri“-ezred egy zászlóalja volt, melynek tisztjei a legbarátságosabban jöttek elénk; ezek egyike, látván, hogy fedetlen fővel vagyok, a csákóját ajánlotta fel, melyhez ő maga tűzött egy keblén rejtegetett nemzeti kokárdát. A többiek, jobbára horvátok, a házakba rejtőzve, ezek ablakaiból folytatták a harcot.

Házról-házra, ablakról-ablakra kellett tért hódítanunk; s egy jó órába telt, míg a váron keresztül, a lánczhid fölötti bástyáig hatoltunk; hol P ü s p ö k i zászlótartónk tűzte ki az első nemzeti lobogót; a miért őt a fővárosi polgárság jelentékeny pénzösszeggel ajándékozta meg, s a vezérlet hadnagyi ranggal tüntette ki.

Nemzeti zászlónk feltűzésekor a p e s t i oldalon oly látvány tárult elém, minőt nagyszerűségében csupán e győzelem napja adhatott.

A közös, mint a legbensőbb családi érdekek, a gyötrő aggodalom, mint a győzelem biztos reménye, s mindehez a nagyvárosiak veszélyt nem ismerő kíváncsisága, már hajnal óta a Dunapartra vonzották P e s t összes lakóit.

Minden rendű és rangú nők, férfiak, aggok és gyermekek, zajongva, tolongva, itt-ott egymás hátán, sőt a Duna sekélyebb helyein egymást derékig a part vizébe szorítva, lepték el az egész pesti oldalt.

A mint zászlónkat kitűzve látták: kendőiket lobogtatva, kalapjaikat fölhajigálva, a Rákóczy-„induló“ hangjai mellett, egetharsogtató „éljen“-kiáltásokban tört ki lelkesedésük. Ez örömrivalgásnak végehossza nem volt a vár teljes bevételeig, az egész part mentén, mennyire csak a szem láthatott... Így lelkesedni csak akkor lehetett, s oly szabadságszeretettel, melytől ma legalább is a letelt évek hosszú sorával állunk távolabb!...

A főváros ez impozáns tüntetése még az ellenséget is megrendíteni látszott; mert pár pillanatra az egész várban egyszerre minden lecsöndesült.

Találkozásom atyámmal. A granicsárok megrohanása. A löporakna felrobbantása. Allnoch teteme. A fogoly-osztráktisztek. Görgei. Hentzi. Hertelendy, százados.

Nem tudom, meddig lehetett szívem-lelkem rabja a főséges jelenetnek, melynek szemléletébe elmerültem, csak arra eszméltem föl, midőn egy egész lényemet átható „Ákos“-kiáltásban atyám hangjára ismerek... Körülnézek, s a „György“-tér felől csakugyan apámat

látom örömsugárzó arczczal felém sietni... Hozzárohantam... „Élsz?!“ suttogá, — többet nem birt szólni elfogultságában... Egymás keblére borultunk...

Mintha sejtettem volna, hogy itt találkozni fogunk, ismervé atyám rajongó lelkesedését, vállalkozó szellemét... De ily meghatottnak még soha sem láttam. Talán győzelmünk fölötti öröme, talán a sok halott látása, vagy az, hogy engem — mint mondá — régóta keres, vagy előérzete, hogy ez utolsó találkozásunk a szabadságharcban, vagy talán mindez együttvéve tették ily elfogulttá!?... Annyi bizonyos, hogy ő, ki mindig tudott uralkodni érzelmei fölött, ma nem birt erőt venni megindulásán...

„Már az elesettek közt is kerestelek,“ — szólt nagy szünet után... S midőn egymás karjaiból kibontakoztunk: akkor vettem észre, hogy néhány ház ablakaiból még mindig veszély fenyeget bennünket, s a golyók sűrűbben kezdenek süvölteni körülöttünk... Szerezzünk egy puskát, édes apám, mert a saját fegyverzetével itt nem boldogulunk, — mondtam, — s gyorsan a rés felé vezettem, hol az elesettek fegyverei heverték.

Apám két pisztolylyal övében; s egy karddal oldalán mászott át Pestről a lánczhyd vaspántjain Sikor barátjával, ki azonban a féluton kimerülve maradt el tőle. —

Miután atyám a résnél szuronyos puskával és tölénnyel látta el magát, a hozzánk hatott élénk zaj után, a főut felé vezető mellékutczába tértünk, hol a zászlóaljambeliek épen egy házat ostromoltak, melyet granicsárok tartottak megszállva, kik rendkívüli ellenállást fejtettek ki. Néhány percznyi kölcsönös tüzelés után, melyben egy átelleni utcza szögletéről apámmal együtt résztvettem, végreis rohammal kellett velük elbánnunk. A kaput és ajtókat betörve, a szobákba rontottunk; de csak alig néhány adta meg magát, nagy részük a végsőig ellenállt.

Foglyainkat a „György“-térre kísértük, hol már akkor a többiek is erős őrizet alatt állottak.

E közben a lövöldözés mindenfelé szünni kezdett, s a beözönlött honvédség győzelmi zaja és „éljen“-kiáltásai a vár teljes bevételét hirdették.

Néhányan a vár lejtőjén, a mostani „sikló“ melletti gyaloguton, a lánczhidhoz siettünk, ottlevő bajtársaink üdvözlésére.

Alig értünk a hegy tövébe, midőn Allnoch ezredes, fogolytársai közül hirtelen kiválva, a lánczhidra rohant, s merényletét végrehajtotta, mely azonban csak reánézve vált végzetessé, míg a hatalmas hidlánczot alig bírta némi ingásba hozni.

A Buda felőli hidoszloptól mintegy harmicz lépésnyire robbantotta föl Allnoch a híd megrontására készített aknát, mely őt mintegy nyolecz-tíz ölnyire vetette a magasba. A lánczszemeken végigfutó s felénk közeledő füstgomoly láttára, azt hittük, hogy a vár is alá van aknázva, s megdöbbenve álltunk meg néhány pillanatra, de pár kinos percz után, a füst eloszlásával, aggodalmunk teljesen megszűnt.

Megtekintettük a hidon Allnoch visszahullott tetemét: arczát a lőpor feketére perzselte, egyik karját tövéből elszakította, s testét az egyik oldalán foszlányokra tépte . . . Irtózáttal fordultunk vissza ez undorító látványtól.

Az osztrák katonák általában azt hitték, vagyis inkább: — a makacsabb ellenállásra ösztönözve őket — azt hitették el velük, hogy a magyarok barbármódra bánnak el foglyaikkal. Ez tükrözőtt a lánczhidtéren örzött osztráktisztek arczáról is, kiknek rémületét még inkább fokozta az Allnoch önfeláldozó merénylete, melyet ez, — nézetem szerint, — legyőzetésük fölötti kétségbeesésében, s a képzelt brutális bánásmód miatti rettegésében követett el inkább, semmint boszúból, mihez egy hid megrontása egyedüli komoly czélul alig szolgálhat vala.

Mily nagy volt azonban a fogoly tisztek meglepetése, midőn honvédeink meghagyván kardjaikat, becsületszóra szabadon bocsátották őket; sőt a vezérlet ké-

sőbb rangjaiknak megfelelő fizetésben is részesítette, — a melylyel aztán nagyrészüik szépen odábbállott . . .

Vajjon érte-e őket megszökésükért olyanfajta szemrehányás föllebvalóik részéről, mint a minőben Mészáros engem részesített? . . . Kötve hiszem. Olyasmi csak minket feszélyezhetett! . . .

Már hiába! . . . a határt nem ismerő nagylelkűség és lovagiasérzet volt a magyarnak mindenha legfőbb virtusa, — egyszersmind a legsebezhetőbb gyöngéje! . . .

Falrengető éljenzés kíséretében ment fel Görgei az immár birtokunkban levő várba, hová mi is követük őt. A „György“-téren állapodott meg, hol a honvédtiszteket magaköré állítá. A 47-dik zászlóalj érdemül kell fölemlítenem, hogy Görgei ennek a tiszteit halmozta el legtöbb dicsérettel, s zászlónkra egy nála volt érdemjelt tűzve, kijelentette, hogy „ez mindnyájunkat megillet, addig is, míg minden egyes tiszte hasonlóval diszithet.“ — Nagy Sándor fölterjesztésére, vitéz őrnagyunk Inkey Kázmér ez alkalomból alezredesi rangot nyert.

„Helyet! helyet!“ — hangzott egyszerre a bástya felől, s a honvédek nagy csoportban hozták vállaikon, egy ajtóra fektetve, a halálosan megsebzett Hentzi tábornokot, s a tisztkör közepén álló Görgei előtt a földre helyezték, épen azon a helyen, hol most emlékszobra áll, mely gúnyos jelvényei daczára is, minidenidőkre a honvéddicsőség hirdetője marad.

Hentzi, midőn a földre tették, szorongó tekintettel emelkedett föl, karjával a feje alá helyezett párnára támaszkodva. Görgei azonban, — kit Hentzinek ez önkénytelen meghódoltatása látszólag kellemetlenül érintett, — tüstént megnyugtatta őt azzal, hogy egy pohár bort adatott neki, melyet az elfogadott, s félig kiüritett. Hentzi a nemremélt szivesség által meglepetten, szemlesütve ereszkedett vissza párnájára, hosszú, mély lélekzettel adván jelét megnyugvásának, — avagy talán: lelkiismerete megmozdulásának! . . .

Görgei ápolás végett azonnal elvitette őt; aztán a honvédek éljenzése közt maga is távozott. —

Igen valószínű, hogy Hentzit, miután a rés közelében esett el, a 47-dik zászlóaljbeliek golyója találta, de hogy melyik honvédé, ezt, az ostromló tömeg golyózáporában, s az első perczek zürzavarában megjelölni alig lehetett; bár többen tulajdonították maguknak e dicsőséget, köztük Hertelendy százados is, ki az első rohanók közt volt és szintén puskával látta el magát, mint a 47-dik zászlóalj valamennyi tisztje. Hertelendy bizonyára jogosan tarthatott igényt ez alkalomból a legnagyobb kitüntetésre, miután — rendkívül bátor, elszánt katona léte, ő volt az első tiszt zászlóaljunkból, ki az ostromlókkal a várba hatolt. —

A honvédsereg dinomdánoma. Balsejtelmek. Áldomás és búcsu. Utolsó családi vacsoránk. Petőfi. Sükei. Szentpétery. Sikor. A fejedelmi ital. Bém.

Görgei távozta után minden tiszt igyekezett összehozni embereit, hogy őket táborhelyükre vezesse; csak-hogy azok ma mind a polgárság vendégei voltak, s nem ismertek subordinatiót. Így aztán megtörtént, hogy a házigazda szivességéből tiszturaimék is ott felejtették magukat, a hová embereikért mentek. — Maga a fővezérség is kényére és szabadjára engedte e napon az egész ostromló sereget. — A vállalkozóbb szellemű honvédek egy része a dústartalmu nádori pinczét foglalta le, s azt tisztességesen ki is ürítette, — a legfinomabb és legdrágább borral telt palaczkokkal árasztván el a várost és táborát.

Pestről csolnakokon jöttek át a polgárok honvédfogdosásra, s napestig szállitgatták őket házaikhoz vendégekül, az utczákat ellepett nép örömrivalgása, éljenzése közt.

Én szintén fölhasználtam a nyert szabadnapot, s atyámmal mentem. — Csolnakon eveztünk át a pesti oldalra a lánczhidfőhöz, hol ezernyi szorongattatások közt várt reánk sápadtan, az izgatottságtól kimerülten szegény jó anyám, a Szentpétery és Füredi tár-

saságában, kikkel aztán együtt indultunk lakásunkra. A Dunapart még ekkor is annyira tömve volt polgárokkal, hogy csak honvédruhám és tisztiesákóm előtt nyílt utunk átvergődhetésre. —

Balsejtelmekről meglepetten szemlélték jobbaink Görgei hosszas időzését, pótolhatatlan mulasztásait, miket ideig-óráig a Buda bevételének fényes glóriája oszlatott el némileg. Mihelyt e fénykörből kiléptünk: mindnyájunk előtt láthatók voltak a határaikon feltűnt vészjelek — a muszkahadak beözönlésével. Ezek azonban honvédeinknek — győzelmi mámorukban — inkább serkentésül szolgáltak újabb diadalok kivívására. — És valóban, még mindig volt időnk ahhoz, hogy a szer te levő muszkacsapatokat gyors előmenetellel sor ban legyőzhessük.

Amde Görgei, a mindinkább tornyosuló veszélyek közepett is, még egy egész hétig várakoztatott bennünket, a főváros felszabadítása után, a budai táborban.

Pedig ez a hét már életkérdés volt ügyünkre nézve! —

Jutott időnk, hogy a főváros polgáraival fenékgig ürítsük az öröm- és lelkesedés poharát, — bár nem minden utóize nélkül a hosszabb időre, s talán örökre való elválás keserű érzetének... Mintha sejtettük volna, hogy ez az utolsó győzelmi áldomásunk, s egyszersmind végbúcsunk a függet len magyar haza fővárosától.

Atyám is adott egy búcsuvacsorát „kerepesi“-uti lakásán, melyben családunk tagjain kívül, meghittebb barátjai: Petőfi, Sükei, Szentpétery, Sikor vettek részt. Ez utóbbi adott szülőimnek barátságos, biztos menhelyet Pest bombáztatásakor, a kerepesi vámon túl levő házánál, melynek nagy udvarán és kertjében még számos pesti lakos talált oltalmat a Hentzi vandalismusa előtt.

Jó nagyanyám: özvegy Szentpétery né, híres magyar ételeinek ízével nekem és atyámnak csak-

ugyan é v e k r e kellett beérnünk ; míg P e t ő f i — fájdalom — u t o l j á r a élvezte azt.

A csemegehez én szolgáltam néhány üveg borral, miket csekély összegért vettem egy élelmes közhonvéd-től, ki azokat a n á d o r i pinczéből aquirálta.

Atyám, vágyván tudni, hogy minő nektárt élveznek a „földi istenek“ : még vacsora előtt elment egy nagykereskedőhöz a palaczkok vignettjével, hogy a bor fajta után tudakozódjék, s jól emlékszem, hogy egy-egy üveg tartalmának ára — a forradalom előtti értéke szerint — h é t p e n g ő f o r i n t b a n lett megállapítva, a mennyi akkor valóban csak f e j e d e l m i bőkezűségtől telhetett.

A rendkívüli minőségű csemegebor, a megfelelő vacsora után, „fönség érzetével“ fogyasztották lelkes vendégeink, kik élénk társalgás mellett, a közelgő válságos napok tudatában is, elszántan, csüggedetlen reménynyel néztek a jövő elé.

P e t ő f i és atyám már akkor megegyeztek abban, hogy B é m h e z mennek, kiben legtöbb bizalmuk volt, s kinek ügyszeretetét, lángeszét, bátorságát mindketten dicsőítették, csodálták. Nem szolgált egészen megnyugvásukra, hogy engem a Görgei seregében kellett hagyniok . . .

P e t ő f i másnap elutazott P e s t r ő l, egyelőre — mint mondá — a beteg D a m j a n i c s látogatására . . . onnan aztán a B é m táborába . . . Itt, a szent harcz fellegében, mely S e g e s v á r terére borult : örökre eltakarták őt az égiek szemeink elől, hogy h a l h a t a t l a n u l magukhoz emeljék, mint s é r t e t l e n hozzájuk tartozót . . .

Atyám elkisért táborhelyemre, a kis svábhegyre, hol az utolsó napot velem töltötte. — Innen őt E r d é l y b e, majd T ö r ö k h o n b a vezette sorsa, — engem pedig — G ö r g e i v e l — a muszka hódolt-ság elé ! . . .

Távozásunk Budáról. Nagy Sándor. Diadalmenetünk. Megérkezésünk Mocsonokra. Csatánk az osztrákokkal. Wohlgenuth. Asbóth. Benedek. Táncvígalmaink a püspöki kastélyban. Inkey, alezredes. Inkey bárónő. Sárközi zenekara. Egressy Béni. A „Kossuth-nóta“. Hymen lánczai.

Görgei, az általános sürgetésnek engedve, türelmetlenkedő, s mind nyugtalanabb seregét május 28-dikán indította utnak Budáról. — Ő maga, a nagyobb részszel, Komárom alá ment... minket pedig, az első hadtestben, Nagy Sándorral, — távol magától — a Nyitravölgybe küldött.

Valóságos diadalmenete volt ez hadtestünknek a falvakon és városokon keresztül, a merre elhaladtunk. A polgárság, s a nép mindenütt határtalan lelkesedéssel fogadott bennünket, abban az erős hitben, hogy mögöttünk az állandó béke, s előttünk a hazát teljesen szabaddá tevő biztos győzelem áll.

Különösen emlékezetes ez utamból az esztérgomi a rajongása, vérmes reménykedése, s a lucullusi ellátás, melyben hadtestünket részesítették.

Lélekemelő tüntetések és szakadatlan ünnepeltetés között tartó nyolcz napi menet után érkezünk Nagy Sándorral Mocsonokra.

Feladatunk volt, Görgei utasítása szerint,¹ a Vágfolyó mentén portyázó osztrák csapatokat fel tartóztatni, elűzni.

Nagy Sándor exponált helyzetében is elszántan, egész odaadással teljesítette feladatát. Kissé megpihenve hadtestével, június 8-án már támadást intézett a semptei erdőségekben megbujt osztrákok ellen, s ezeket jelentékeny veszteséggel a Vág tulsó partjára kergette.

Hadtestünk magára hagyottan, s a főszeregtől elszigetelve, a Görgei támogatása nélkül előbbre nem mehetett, s így — az összeköttetés fentartása végett — hadi működésünk központjául folyvást Mocsonokot kellett megszállva tartanunk. Innen támadtunk mindannyiszor az itt-ott jelentkező ellenségre, mely megállapodásunkat bátortalanságnak véve, mindsűrűb-

ben, s a muszkahadak közeledésével növekedő vakmerőséggel lépett föl ellenünk.

Június 16-án már jelentékeny csatánk volt az osztrákokkal a Vág és Nyitra közötti területen. Előbb az Asbóth hadosztályát támadták meg, mintegy tizenkétezeren a Wohlgemuth vezérlete alatt, tőlünk másfél órányira. Az ágyuzás hallatára Nagy Sándor azonnal a csatatérre sietett hadtestével, s a vitéz Asbóthtal egyesülten, — ki addig emberfölötti küzdelemmel tartotta fel a négyszerte számosabb ellenséget, — rohammal szorították ki Wohlgemuthot erős hadállásából. Ezzel oly előnyt nyertünk, hogy az osztrákok nem mertek többé velünk szembeállni; hanem megállapodás nélkül menekültek tova, számtalan holtat, sebesültet hagyva a csatatéren. — Mi csaknem egy mért földnyire üztük őket e napon Galgócz irányában a határ felé. A derék Asbóth győzelemittasan kiáltotta ekkor a csata hevében Nagy Sándornak: „hej, ha most Görgei akarná: meg sem állnánk Bécsig!...

E diadal után hadtestünk ismét Mocsonokra vonult. Itt és környékén hasonló sikerrel csatáztunk utóbb még több ízben Benedekkel, ki az oroszok védelme alatt mindjobban berzenkedett és sűrűn kezdett háborgatni bennünket hadosztályával Szered felől. De a hónapozat hűtelen osztrákmagyart, honfitársaival szemben, már akkor üldözte az a bizonyos „kőd“, mely szívét-lelkét elborította, s melynek — az idők kérlelhetlenül visszaható során végre áldozata lett. — Benedeket — érdeme szerint — mindig megvertük.

Mocsonokon egy egész hónapot vártunk, a nélkül, hogy a még mindig Komáromnál veszteglő Görgei közös actióra határozta volna magát, s előnyomulásunkat egyesült erővel megkezdhattuk volna.

Szabad napjainkban, a csüggedetlen közérzet, s az általános jóhangulat fentartására, — a végveszedelemnek még sejtelmétől is távol állván, — tánczvigal-

makat rendeztünk a gazdátlanul maradt püspöki kastély diszes termeiben; még pedig a vidék összes szépeinek a részvételével, kik kész örömmel fogadták meghívásainkat.

A főrendező Inkey Kázmér alezredes volt, a bálánya tisztét pedig neje: az époly előkelő, mint eszményi szép Inkey bárónő vállalta el, ki férjét az egész hadjárat alatt híven, elszántan kísérte, — s olykor csatáink színhelyén is megjelent lóháton a férje oldalán.

A zenét a Sárközi zenekara szolgáltatta, melyet a gavallér Inkey az egész hadjárat tartamára zászlóaljunkhoz szerződtetett. Dúsgazdag alezredesünk a sajátjából fizetett Sárközi nék századosi, zenészeinek pedig hadnagyi díjat. Ezenkívül gyönyörű egyenruhát készíttetett számukra: vörös sapkát, fehér nadrágot és zöldszinű attilát, ezüstbeszőtt veres zsinórzattal.

Sárközi deli termetű, szép arczu ifju volt, zenészei hasonlóképen: meggyerő külsejű, edzett férfiak. Fényes egyenruháikban általános feltűnést keltettek mindenütt megjelenésükkel, valamint kitűnő játékukkal.

E zenészeket évek előtt, még mint suhanczokat, Egressy Béni válogatta össze a haza különböző tájairól; a saját költségén ruházta és élelmezte őket; maga tanította be hangszereik használatára, majd a legszébb magyar dalok eljátszására. Most, hogy Béni is honvéd lett, a gazdátlan zenekart Inkey vette pártfogásába.

Sárközi ék ritka kitartással, s ügyünk iránti hazafias elszántsággal osztottak fáradaimainkban, minden viszontagságok és veszélyek között, miket szabadságharcunk folyamán átéltünk. — Velünk gyalogoltak legnehezebb utainkon, s gyújtó zenéjük mindig felvillanyozó hatással volt reánk.

Tőlük hallottam először a Selmecz melletti hegyek közt a „Kossuth Lajos az tüzente“ kezdetű dalt, — s az „el kell menni“ refrainje megkönnyítette hadviselésünk ama legzordabb, legválságosabb időszakának terheit... És mi e dallal kitartóan,

lankadatlanul „mentünk“ hóban-fagyban, étlen-szomjan, élet- és véráldozatok közepett is megtörhetlenül, — a branyiczközi magaslatokra felható lelkesedéssel!

E népszerű dal szövegét a 47-dik zászlóalj honvédei szerzték 1849-januárban, s a dallamra, — mely régiebb eredetű, — maga S á r k ö z i alkalmazta.

Mocsonoki tánczvigalmainkon nem egy bájos honleány gyúlt lángra ifju harczosaink örömtüzénél, s e lángokat utóbb Hymen oltáránál örökítették meg többen a hadjárat után.

S á r k ö z i zenekara még a fegyverletétel után is sokáig együtt maradt, s a besoroztatás elől külföldre menekülvén, fényes eredményyel utazta be Európa nagyobb városait.

Évek multán, midőn sorsom engem is távol vitt hazántól, édesbús visszaemlékezéssel szemléltem Páris egyik előkelő kirakatában a S á r k ö z i zenekarának honvédegyenruhás képcsoportozatát, mely ott még akkor is kelendő volt.

Visszavonulásunk Komáromhoz. Egressy Béni „Klapka-induló“-ja. A komáromi táborban. Fonderlatok. Bém, a fővezér. Görgei, a dictator-aspirans. Nagy Sándor. Kossuth morális győzelme. Csata-manoever Komáromnál. Nagy Sándor hadtestével odahagyja Görgeit.

Végre parancsot kaptunk július 27-dikén G ö r g e i t ő l a visszavonulásra K o m á r o m a l á .

Ezért kellett hát Mocsonokon ismét egy egész h ó n a p i g várakoznunk, hogy utóljára is ne előre, hanem v i s s z a menjünk!?. . .

Ötödnapra érkeztünk — július 2-dikán K o m á r o m b a . Nehány órát a városban töltvén élelmiszerek beszerzése végett, a véletlen összehozott B é n i b á t y á m m a l , ki, mint főhadnagy, egy ház udvarán tanyázott századával.

B é n i , a k á p o l n a i csatában kapott lábsebe miatt még mindig szenvedőn, bebólyált lábbal feküdt egy zsup szalmán az udvaron, s odaérkezésemkor épen a

„Klapka-induló“ hangjegyeit másolta, melyet pár nap múlva el is játszatott egy zenekarral a Klapka lakása előtt. — E szerzeménye a „Fel-fel csatára“-kezdetű szöveggel csakhamar népszerűvé lett a táborban, s majd általánossá az egész országban. —

Alkonyatkor ment át hadtestünk a Dunán, s a sánczerődítések előtt táborba szállt. — Ez alkalommal negyvennyolcezer nyi magyar sereg volt együtt Komárom alatt.

Öröm és lelkesedés hatott át mindnyájunkat, hogy egyesültünk, hogy nagy haderőnkkel immár megkezdhetjük előnyomulásunkat, s feltarthatlanul mehetünk Bécsig, a hol békét szabhatunk elleneinknek.

Ily remények közt, harczvágytól égve, perczről perczre kínosabb volt türtetnünk magunkat; — meg nem foghattuk, hogy miért kell ismét napokig, sőt hetekig várakoznunk?!...

Végre kiszült, hogy e contumatiára a tábori kamarillának volt szüksége, mely Görgei érdekében a magyar kormány megbuktatására, különösen pedig Kossuth ellen szötte fondorlatait.

Megtudtuk e közben, hogy Görgei megtagadta kormányzónknak az engedelmességet, a Pesten tartott haditanács ama rendeletével szemben, mely a növekedett veszély következtében, a magyar hadak gyors egyesítését akarta, s Görgeinek megparancsolta, hogy siessen seregével a főváros közelében táborozó magyar csapatokkal egyesülni a Bém vezérlete alá, a kit nemcsak Kossuth és az ország nagyjai, de az egész nemzet bizalma jelölt ki ez állásra.

Éjjel-nappal folyt táborunkban a korteskedés, a bujtoztatás oly czélból, hogy — Kossuth és a Pesten tartott haditanács ellenére — a komáromi honvédsereg Görgeit kiáltsa ki dictátorul.

Majd vakmerőleg, nyíltan fölvetették a kérdést: Kossuth, vagy Görgei legyen-e a nemzet vezére?!...

Az első hadtest a „Kossuth-nótával“ felelt;

parancsnoka: Nagy Sándor pedig határozottan ki mondta, hogy: „a ki a katonai dictatura után merne kacsintani, az benne „Brutus“-át fogja találni!”

Nap-nap után kiderült, hogy Görgei ezéjének csupán a saját kamarillája hódol, mely nagyobb részt volt-osztráktisztekből állt. Míg az egész táborban mindhangosabban nyilvánult a határtalan lelkesedés Kossuth személye iránt. S már-már oly hangulat kezdett uralkodni, mely a fölvetett kérdésben Görgei egyéniségét mindellenszenvesebbé tette, sőt itt-ott „hazaáruló“ czímmel bélyegezte. E véleményt pecsételte meg a Görgei fejére mért ama kardvágás, melyet a komáromi csatában egy honvédhuszártól kapott.

Görgeit mindenki elismerte szabadságharczunk jeles stratégiájának, a sereg vitéz, erélyes tábornokának; ánde a vitézséget, hősi elszántságot, hazaszeretetet önmagában fokozottabb mértékben föltalált, önérzetes honvédség, Kossuthot a rajongásig szerette, bálványozta, istenítette... és inkább elejthetének száz Görgeit, mint Kossuthnak csak egy hajszálát is sérülni engedjék!

Elementáris erővel tört ki tehát a nagy többség — votuma, mely föltétlenül és határozottan Kossuth mellett döntött.

E demonstrációknak a Komáromhoz érkezett hatvanezernyi orosz-osztrák-sereg támadása vetett véget július 11-dikén.

Bár nem jelentéktelen, de koránsem oly haderő volt ez, melylyel a harczszomjas, a győzelemhez szokott negyvennyolcezernyi lelkes komáromi honvédsereg, — szabadsághőseink színe-java, — diadallal meg ne küzdhetett volna!

Azonban a leszavazott Görgey beérte néhány bravúros rohammal, a saját hiúságának eleget teendő; — s a csatát, — melyben seregének nagy része, így az első hadtest is inkább csak pusztá szemlélő maradt, — eldöntetlenül hagyta.

Görgeinek a magyar kormányval szemben tanúsított engedetlensége, gyanutkeltő viselkedése, Nagy Sándort már kezdetben annyira fölháborította, hogy július 7-dikén — Görgei rendelete nélkül — önhatalmulag odahagyta Komáromot, s hadtestével a Duna balpartján megindult, hogy a főváros közelében levő magyarhadakkal egyesüljön, s magát — a kormány bölcs előrelátása szerint — a Béme vezérlete alá helyezze.

Csaknem két mértföldnyire haladtunk már Komáromtól, midőn Klappka utánunk küldött; s azzal a biztosítással, hogy a közeledő ellenséggel előbb csatát vivünk, s azután rögtön egyesülni sietünk: visszatérített bennünket.

Nagy Sándor ez önkényű tettéért, — mely rendes körülmények között súlyos beszámítás alá esik vala, — Görgei, az adott viszonyok folytán, nem merte felelősségre vonni; azonban más módon mindvégig éreztette vele boszúját.

Görgei megindul seregével Vác felé. A fúriák. Újabb manoeuvre Vác előtt. Perczel. Visoczký. Görgei feltűnő öltözködése az oroszok előtt.

A július 11-diki csata után Görgei csakugyan megindult mintegy harminczötezernyi seregével Vác felé; míg legbizalmasabb barátját Klappkát — kellő fedezettel — a komáromi várban hagyta vissza.

Görgeit ez útjában már a legsötétebb gondolatok foglalkoztatták... a sértett hiuság, a boszú, s az osztrák iskolai szellem fúriái nyomták el szívében honfui kötelességérzetét, s ügyünk iránti igaz érdeklődését.

Minket a lelkesítő erős hit vezérelt, hogy: egyesülni megyünk!

Július 15-dikén érkeztünk Vácra.

Mit tervezett, mire várt itt Görgei egész nap, s miért nem sietett seregével Pest alá? ... ennek — egyebek mellett — Perczel, Béme, Dembinszky

és K o s s u t h a megmondhatóí, kiket nem szenvedhetett, s a kikkel egyesülni teljességgel nem akart!... És szerethette-e hazája ügyét az, ki ezeket a haza megmentése körüli törekvéseikben támogatni nem akarta?!

Az éjet V á c z o n töltöttük. — Másnap, július 16-dikán reggel, már néhány ezer főnyi muszka csapat jelentkezett a V á c z előtti magaslatokon, kiket S a s s tábornok vezényelt. — Ezeket csakugyan könnyűszerrel elűzhettük volna majdnem háromszorta nagyobb erőnkkel, sőt a P e r c z e l n e k és V i s o c z k y n a k tulajtuk levő seregével két tűz közé szorítva, egészen megsemmisíthettük volna!

Az oroszok megjelenésére fegyverbe álltunk a város elé. G ö r g e i egész nap nem mozdított innen bennünket, bár az oroszok szüntelenül ágyuztak reánk. Mintha kedve telt volna benne: Nagy S á n d o r t az első harcvezonalba állította hadtestével, mintegy ezéltáblájául az orosz ágyusoknak; de a kik roszul czélozva, vagy épen sz á n d é k o s kimélettel, alig tettek kárt embereinkben.

G ö r g e i ez alkalomra bíborvörös attilába öltözött, s óriási fehér strucz tollat tűzött a kalapja mellé. E parádében lovagolt közöttünk egész nap felszálló, magas pejlován. R í k í t ó öltözetében és passzív viselkedésével úgy tűnt fel nekünk, mintha önmagát akarná felismertetni békét jelző fehér tollas hajlamaival az oroszok előtt. Legálább ezelőtt soha sem mutatta magát e toilettjében.

Visszavonulásunk. A muszka-lovasok orvtámadása. A 9-dik honvédszászlóalj. Nagy Sándor. Chruleff ezredes. Ejjeli táborunk Szakállnál. Az első muszka-parlamentair. Perczel. Visoczky. Mészáros. Dembinszky.

Alkonyatkor parancsot adott G ö r g e i a visszavonulásra R é t s á g felé, s ezt a málhás és társzeke-
rek elindításával azonnal meg is kezdette.

A szekeresek lármája, a kocsik folytonos zakatolása az éj csüdjét zavarya, elárulta szándékunkat az

oroszek előtt. Ennek következtében Sass tábornok zsákmányolásra küldte ránk a B e b u t o w herczeg lovasezredét, — melyről egy osztráktiszt akép nyilatkozott a muszkák előtt, hogy rohamának a magyarok nem képesek ellentállni.

Talán csak nem akarta őket felültetni a „jó barát“ ?!...

Viradatra a muszkalovasok nagy kerülővel a hátunk mögé lopóztak, s szekereink előtt a rétsági utat elállották.

Kezdetben nem kis zavart okoztak váratlan megjelenésükkel a szűk uton tüzéreink közt, kik néhány ágyujokat sietségükben fel is döntöttek. De a közelben levő 9-ik h o n v é d z á s z l ó a l j vitézei az oroszok elbizakodott vakmerőségén fölháborodva, parancsszó nélkül, mint megannyi felbőszült oroszán, rohantak a Bebutow lovasaira, s a szó szoros értelmében agybfőbe verték valamennyit. Nagy részük holtan-sebesülten a helyszínén maradt, míg a kisebb rész a D u n á n a k menekült; ez utóbbiakból jutott aztán néhány jobb úszó hirmondónak a Sass táborába, iszonyt és rémületet keltve a muszkák közt

Ilyen világraszóló vereséget lovaság még nem szenvedett nyílt harcban negyedrésznyi gyalogságtól, mióta a hadviselés fel van találva! — De nem is feledte azt soha életében a csodásan megmenekült Bebutow herczeg sem. —

Ehez hasonló fényes sikerek tették a vörössapkás 9-dik zászlóaljat, — melynek tulnyomó része intelligens, pályavégzett borsodiakból állt, — oly híressé és köztiszteletűvé az összes honvédség, az egész nemzet előtt. — Csodálattal és kegyelettel csüggött rajtuk mindenki; — a hadsereg tisztjei előre megemelték előttük fővegeiket; — nem volt jutalom, kitüntetés, a miért a 9-dik zászlóaljbeli vörössapkáját, zászlóját odahagyta volna; a más csapatokhoz felajánlott tisztirangot egytől egyig visszautasították, s inkább maradtak valamennyien mindvégig közhonvédekül a szabad-

ságharcz legdicsebb zászlóaljának fölke-
jeiként! — A forradalom végeztével sebhelyekkel bo-
rítva díszelgett csaknem valamennyi. —

A Bebutow ezredének csúfos kudarca jó leczke
volt az oroszoknak, mely után háborítlanul hagytak ben-
nünkét Vác alól elvonulni. —

Nagy Sándor, ki Vácznál az első vonalban
állt az oroszok előtt hadtestével, most utóvédül volt
kirendelve Görgei által, ki „Brutusát“ mindig a ve-
szélyezettebb helyeken szerette látni.

Sass tábornok — a vett ízelítő után — tisztelet-
teljes távolságban maradt tőlünk seregével. — Csupán
Chruleff ezredet küldte nyomunkba három lovas-
századdal. Ezek folyvást zaklatták ugyan leghátul jövő
honvédeinket, de tartózkodtak a támadástól, s inkább
csak utunk irányát látszották kémlelni.

Néhány ágyu is volt kiküldve utánunk, Chruleff
vezetése alatt; de azok a kedvezőtlen terepviszonyok
miatt alig voltak használhatók, s csak kezdetben te-
hettek azokból reánk néhány sikertelen lövést.

Mig főserögünk Losoncz felé haladt, mi az est
beálltával Szakáll mellett ütöttünk táborn az első
hadtesttel.

Éjjeli megnyugvásunk közben a huszárok lovai el-
szabadultak, s vadfutással nyargaltak keresztül-kasul
táborhelyünkön. — A sötétségben nem tájékozhatván
magunkat, eleintén azt hittük, hogy az ellenség támadt
reánk; ezért mindnyájan fegyvert ragadva, készenlétben
vártuk be a reggelt. Ekkor tudtuk meg, hogy lovaink
czölöpjeik körül legelészve, valamely mérges fűtől bom-
lottak meg, s egymást megriasztva szaggatták el kötő-
fékeiket. Ámbár nem ok nélkül támadt a gyanu
köztünk, hogy felzaklatásunk szándékos volt, s
fáradt honvédeink kimerítésére céloztatott.

Julius 18-dika reggelén össze fogdosva lovainkat,
tovább mentünk; s az éjjeli incidens legkevésbé sem
nyomasztotta testben lélekben edzett csapatainkat; el-
lenkezőleg, vigan, lelkesen folytattuk utunkat, az édes

reményben, hogy a reánk várakozó magyar hadakkal mielőbb egyesülni fogunk.

Vadkerten, Losonczon keresztül haladtunk Rimaszombatig, hova július 20-dikán érkeztünk. Itt jelent meg — holló szárnyait suhogtatva — az első muszka parlamentair.

Állítólag „fegyverszünetet” jött ajánlani. Ez anynyival különösebben hangzott, mert hiszen arra elfogadható ok egyáltalában nem volt, miután mi folyvást hátráltunk, a muszka pedig nem mert, nem akart bennünket megtámadni.

Azonban a Görgei híresztelt „elutasító válasza” daczára e naptól kezdve, mindsűrűbben látogattak hozzánk az orosz küldöttek; s mi több: ezen túl a ChrulEFF lovasai sem kísérték többé.

Közbe-közbe egyremásra érkeztek Görgeihez a magyar kormány sürgetései az egyesülésre, — hogy: Perczel és Visoczký huszonötezer emberrel, Mészáros és Dembinszky ötvenezer főnyi fegyveres erővel várakoznak reánk...

Veszteglésünk Zsolczánál. A 7-dik hadtest csatája. Görgei iránya Világos felé. Szemere nyilatkozata. Nagy Sándor az oroszok útjába tereltetik.

Görgei czéltudatosan folytatta útját... s Putnokot, Szentpétert érintve, július 23-dikán ért a Zsolcza melletti magaslatokra, hol seregével táborba szállt.

Még két nap múlva, július 25-dikén is itt tanyáztunk, — midőn a Zsolcza és Miskolcz között megjelent oroszok ellen Görgei a 7-dik hadtestet küldte.

Mi, az első és harmadik hadtest, magas táborhelyünkről tétlenül néztük a csata folyását, — a part szélén heverészve.

Ha Görgei ekkor a 7-dik hadtest segítségére küld bennünket: a csekélyebb számú muszka hadnak még hirmondója sem marad.

De azért a 7-dik hadtest magára hagyottan is vi-

tézül harczott, s — két órai küzdelem után — a muszkákat viaszszoritotta.

Görgei ez alkalommal megint fényes diadallal nyithatott volna utat magának a csatlakozásra... Ez azonban eszé ágában sem volt!...

Az ő delejtűje már ekkor határozott irányt jelölt... Világos felé.

A 7-dik hadtesttel produkált színjáték: a muszkákkal való kaczerkodás, önfítogtatás, s honvédeink áltatása volt!!

Ez időben mondta az ép oly böles, mint langeszü államférfi: Szemere Bertalan — hazánk sorsa fölött aggódva — a jellemző, s örökké emlékezetes szavakat, hogy: a Görgei eljárásában oly politikát lát, melynek következtében a hadsereg elveszhet a nélkül, hogy a vezér maga vereséget szenvedne!

Görgei a muszkákat nem akarta megverni sehol, — legfeljebb utjából elhárítani. Ez utóbbi célra használta fel visszavonulásunk alatt több alkalommal előcsapatát a 7-dik hadtestet, mely intiójának legjobban meg is felelt.

Zsolczáról Görgei, seregének nagyobb részével, — a 3-dik és 7-dik hadtesttel, — eltérő, biztosabb uton haladt Arad felé. Odáig már nem akart találkozni sem osztrákokkal, sem oroszszal.

Jobb szárnyul, arra az oldalra, honnan a muszkákat várta, Nagy Sándort küldte ki az első hadtesttel.

Görgei Vámospires felé haladt két hadtestével, néhány órányi távolságban Nagy Sándortól. Míg ennek párhuzamos irányban kellett mennie Debreczen érintésével.

Közös találkozási helyül Arad volt kijelölve.

Nagy Sándor ekkor már biztosan tudta, hogy Görgei őt az ellenség martalékaul akarja kitenni; de azért nagy lélekkel, honfiúi elszántsággal ment

végzete elé, — s az útjában megjelent ötszörte számosabb muszka csapatoknak — nem csekély meglepetésükre — megmutatta, hogy a Görgeiétől messze eltérő szándék vezérli!...

Különböző utaikon nem is találkozhattak többé.

Görgei vakszenvedélyétől üzetve, feltarthatlanul rohant alá a lejtőn, — Démona ölébe hullatva ékességeit!...

Nagy Sándor öntudatosan, lángoló kebellet tört a magasba, a honfiérdem legragyozóbb koronájáért!...

Czélját egyik sem tévesztette el... „Brutusunk“ kivont karddal, s fennlobogtatott szabadságzászlójával áll rendeltetése helyén: a halhatatlanság, az örök világosság égi fényében!... hová sötétlelkű ellenfele, sivár éjjeléből, az önvád rettentő súlya alatt, nem emelkedhetik fel soha!...

A homok-tengerben. Muszka-hullás. A debreczeni ebéd. Paskiewitz. Csátánk az oroszokkal. Ejje! menetünk alvás közben Nagyváradra.

„... Föllengve röpdésénk az ég felé,
Szárnyunk dícsőbb táj légét szegdelé!

S az eszme, melyért égve lángolánk,
Lőn hervadatlan mátyr-koronánk!... “
Léva József.

Zord telünk után izzó nyár heve lüktet az alföldi rónán. E nagy ellentét ismétli magát az életben: lelkesedés és gyász, élet és halál váltakoznak, egyenlítik ki egymást.

Termékenyítő napjainknak meghódol minden, a mi létjoggal bír a teljes kifejlődésre, a végcélra, — az aratásra...

Kápráztató szinpompával, mámorító illattal tárja föl keblét a virág... hálátadón hajlong megaranyozott fejével a duzzadó kalász... és mi, virág és kalász között, aczélozott izmokkal, edzett erővel láboljuk a boáiig érő homok-tengert Debreczen felé.

Utunkban lépten-nyomon szerteheverő muszka-

holtakra bukkanunk, kiket a járvány döntött ki soraikból, s a kiket most — feloszlásuk miatt — még nekünk kell homokkal betakargatnunk . . .

Csodás játéka a sorsnak: nemtőnk úgy akarjat, hogy mi temessük azokat, kik bennünket jöttek eltemetni..

Uton-utfélén kimerülve, alétan dől ki a hazánkat előzőnlőtt muszka had, mely — a merre elhalad — falvakat és városokat megtölt betegjeivel, halottjaival . . . Hiában, a magyar ég nem sziveli őket! — Maguk az okai, — no meg azok, a kik idehívták őket.

Elhanyagolt, rossz ételmezésük miatt, s még inkább telhetetlen természetüknél fogva, sáskamódra pusztítják a veteményes kerteket: nyersen, éretlenül eszik az ugorkát, babot, tököt, kukoriczát; s isznak rá tejet, lőrét, eczetet, stb. a szerint, a mint éhszomjuk, kapzsiságuk, hozzá fér. — E mellett: sarkigérő daróczköpenyben czepelek napestig nehéz fölszereléseiket, fülledt testüket. —

Köztudomás szerint, már mintegy harmincz ezer muszka hullott el országszerte, a nélkül, hogy csak egy honvédet is láttak volna.

Ha ez így tart: csata nélkül pusztul el rövid időn az egész orosz invázió.

Bizony bevárhattuk volna!....

Augusztus 1-sőjén érkeztünk Debreczenbe; a hol tárt karokkal fogadtak bennünket. Éreztük, hogy a hon szívében vagyunk. A rokonvér ily felbuzdulását még nem látta a világ! . . . Szülők nem ölelhetik gyermekeiket rajongóbb szeretettel kebleikre.

Alig hogy táborba szálltunk: az egész város előnkbe jött üdvözlésünkre. Tisztjeinket a polgárság gazdag lakomára hívta meg a városba; míg a táborban maradt tízezer főnyi hadtest minden egyes katonájának maga a nép hozta ki a jobbnál-jobb enni- és innivalót, — még pedig oly nagy mennyiségben, hogy két más hadtest is jóllakhatott volna! — Talán várták is azokat, kiket Görgei magával más utra terelt, — s a kik most tőlünk pár órányira Vámospircsen táboroznak.

Augusztus 2-dikán volt az emlékezetes nagy ebéd.

Míg tisztjeink délre a városba mentek vendégektől, addig a táborban minden csapatnál maradt egy-egy felügyelő tiszt. Ezek közt voltam, mint legifjabb, én is. Így elejétől szemtanúja lehettem a lefolyt eseményeknek.

A déli harangszóra megnyílt a híres alföldi metropolis bőségszaruja oly speciális „menü“-vel, minőt csak Isten áldásával elhalmozott tősgyökeres magyar vendégszeretet és magyar izlés képes nyújtani — kedveltjeinek.

A debreczeni összes polgárok, nejeikkel, gyermekeikkel, cselédjeikkel együtt hozták a táborba szekereken, talyigákon és gyalog a tömérdek enni- és innivalót. Óriási üstök, bográcsok, fazekak, eserép- és fatálak, sőt teknők: tetőzve kolbászszal, füstölthussal, marha- és disznópecsenyével, sült szárnyasokkal, pörkölttel, rétes-sel, túrós és lekváros béléssel, tolófánkkal, vajjas percczel, fonatossal, stb. Egy-egy családtag karján-vállán: borraltelt kulaes, lopótök, pinczetok; a talyigákon és szekereken boros hordók; s mindehez a megfelelő kenyér és evőeszköz.

A polgárok honvédeink közé telepedtek, s maguk szolgálták ki őket.

Épen javában folyt a lakmározás, midőn a muszkák, Paskievitz vezérlete alatt, mintegy ötvenezeren, fergeteg módjára Debreczen előtt termettek, s nyomban erős ágyutűzzel riasztottak föl bennünket.

A legénység fegyvert ragadt ugyan, de az evést nem hagyta abba. — A polgárok egyrésze elmenekült; de a bátrabbak helytálltak, köztük néhány kardosmenyecske is, a kik nem csekély veszélyben forogtak, míg az ágyuzás közepett összeszedték edényeiket, készleteiket, s visszavonulhattak.

Kezdetben az ellenség robbanó golyói iszonyu pusztítást vittek véghez csapatjainkban, többeket evésközben ölve meg. Egy golyódarab rajtam is ejtett könnyű

sebet, balvállamat horzsolva, a mi azonban engem sem gátolt abban, hogy ebédemet jóízűen elköltssem.

Pár percz alatt tisztjeink a városból elősiettek, s ezektől bátorítva, a legjobb hangulatban viszonzottuk az oroszok támadását.

Nagy Sándor parancsára, összes tűzéreink azonnal az előtért foglalták el, mintegy negyven ágyuval; s egyszerre olyan gyors tüzelést kezdettek, hogy az oroszok ütegeit csakhamar elhallgattaták és helyeik elhagyására kényszeríték.

A sikertől felbuzdulva, ágyusaink még hathatósabban támadnak, s minélelőbbre nyomulnak.

A muszka állást-állás után hagy el, s alig van érkezése lövéseinket viszonzni. A csata hevében gyalogságunk szuronyt szegez, s a huszárokkal együtt rohamra indul; de a sietve hátráló muszkákat nem vagyunk képesek beérni; pedig már majdnem egy mértföldnyire üzzük őket Debreczentől.

Most ismét tűzéreink rontanak előre, s ágyugolyóik széles, hosszú réseket szaggatnak a rendetlenül hátráló, el-elmaradozó muszkatömegekben, melyek immár végleg kimerülten alig birnak odább menekülni.

Ki merné ma, velünk szemben állítani, hogy lelkes magyar sereg ötszörte nagyobb muszkahadat le nem győz?! Hiszen ime, mi még birjuk, sőt kitartásunk, lelkesedésünk fokozódik; míg a muszka, — bátor föllépésünk hatása alatt deprimáltan, — tikkadva, s félelemtől szorongatva roskadozik! —

A legkedvezőbb kilátással haladunk folyvást előre, midőn ágyuink — egyik a másik után — mindkevesebbet lönek, míg végre egészen elhallgatnak.

Mindnyájunknak figyelme a tűzéségre irányul.

„Lőport, lőport!“ hangzik egyszerre mindenfelől.

Többen a társzekerekhez futnak, de töltényeket hiában keresnek.

Hogy szünetelésünk föl ne tűnjék, a hiányt némileg

pótlendő, összeszedjük tölténytáskáinkból puskaporunkat, s odaadjuk tüzéreinknek.

Még egy-két üres ágyulövet teszünk, — aztán vége... E közben mint futótűz terjed szájról szájra a baljóslatu értesítés, hogy hadtestünk löporkészlete teljesen kifogyott.

Tétlenségre kárhóztatva, tüzéségünk kénytelen az egész vonalon visszavonulni. —

Nagy Sándor már a csata kezdetén küldött löporért Vámospiresre futárt Görgeihez, a ki ágyuink hangja után különben is értesült megtámadtatásunkról. Erre vall ama jellemző megjegyzése ez alkalmából, hogy: „Nagy Sándornak ma meleg napja lesz!... Azonban futárunkat nem küldte vissza.

Nagy Sándor újra küldött egy gyors futárt, s pár percz múlva ismét egy harmadikat a fővezérhez, segélyt és löport sürgetve. Mindhasztalan. E futár sem tért vissza; — Görgei nem adott életjelt magáról.

Hosszu, idegfeszítő várakozásban töltöttünk el mintegy másfél órai időt egy helyben vesztegelve, mialatt boszus, sovár tekintettel kísértük a bántalom nélkül tovamenekülő ellenséget.

Hirtelen megállapodásunk, hosszas tétlenségünk azonban a muszkák figyelmét magára vonta, Paskievitz néhány lovascsapatot küldött felénk kémszemlére, kik ellen huszárjaink foglaltak állást az előtérben. —

A nap már alkonyatra szállt, — s Nagy Sándor végre is belátta, hogy Görgei intézkedésétől nincs mit várnia; s hogy löpor és segély nélkül nem tehet mást, mint hadtestével a résen levő muszkák elől gyorsan visszavonulni.

Paskievitz átlátva kritikus helyzetünket, — valamint bizonyára sejtette is, hogy segélyt nem fogunk kapni, — csatarendbe állítá szétmállott seregét, s egész erejével utánunk nyomult.

Jó félórai gyorsmenetben előbbi táborhelyünkre értünk, s mire visszafordultunk, már szemben találtuk az utánunk sietett egész muszkasereget.

Mig a két ellentábor egymással farkasszemet néz, Paskievitz csakhamar meggyőződik róla, hogy a támadásra, sőt a csata elfogadására is képtelenek vagyunk: gyorsan elszéleszti összes lovasságát, hogy bennünket bekerítsen.

Ekkor Nagy Sándor tüzéreinket tüstént a váradi utra tereli, s utánuk indítja zászlóaljanként egész hadtestünket.

Menekülésünk láttára a kozákok nekibátorodnak, s utócsapatainkra törve, ezeket teljesen szétszórják.

Védelmükre nem mehettünk, mert — hogy ágyúinkat fedezzük és megmenthessük — támadnunk nem volt szabad.

Zászlóaljam, két huszárszázaddal, a Nagy Sándor és tőzskara fedezésére, egy távolabb eső magaslaton állt. Kínos volt e helyről szemlélnünk, mint szedik a kozákok dsidáikra szétszórt honvédeinket, kik futva menekülnek felénk; mig végre Nagy Sándor saját védelme föláldozásával, segítségükre küldi huszárjait, kik az üldöző kozákokat visszakergetve, megmaradt honvédeinknek a menekülést lehetővé teszik.

Hogy a muszkák további üldözésétől, — s talán egy nagyobb katasztrófától megmenekültünk, ezt csupán a Nagy Sándor lélekéberségének, s annak a véletlennek köszönhetjük, hogy a nagyváradi ut mindkét oldalán ölnyi magas kukoriczatermés terült el, melyben elrejtőzhettünk, s a hová nem birtak, — de nem is mertek bennünket követni. Utánunk lőtt ágyugolyóik azonban így is nagy veszteséget okoztak, a meddig bennünket elérhettek.

Sötét estig a kukoriczák között, azután pedig egész éjjel az országuton haladtunk Nagyvárad felé. — Ez alkalommal tapasztaltam, hogy menve is lehet aludni.

Már éjfélre járt az idő, s nekünk, parancs szerint, megállapodás nélkül mennünk kellett. A rendkívüli fáradtság következtében ónsúlylyal nehezedett az álom szempilláinkra, s kezünket egymás vállaira téve, egy-két óráig aludtunk egyhuzomban, — mig lábaink öntu-

datlanul gépiesen vonszolták magukkal kimerült testüket. Csodálatos neme a pihenésnek! mert az volt, s én másnap éreztem, hogy könnyebben bírom a gyaloglást, még pedig szünetelés nélkül, egészen Nagyváradig, hol táborba szálltunk. —

A debreczeni csatáról irt idegen eredetű krónikák mintegy háromszáz holtat és sebesültet említenek a muszkák részéről. Nos hát ez a legvakmerőbb füllentés! Egy ötvenezernyi embertömeg, melyet negyven ágyuval, csak középszerű czélzással is, két óránál tovább lövöldöznek: nem háromszáz, de legalább is három ezer holtat-sebesültet biztosan veszít. Már pedig tüzeink, — bár köztük 13—14 éves gyermekek is voltak, — Bu da ostrománál megmutatták, hogy kitűnő lövők, kik a várfokán megjelent osztráktiszteknek bármelyikét — nem csekély bámulatunkra — mindig biztosra vették ágyugolyóikkal.

Roszakaratulag szereztek utóbb hívőket annak a ráfogásnak is, hogy a debreczeni csatát Nagy Sándor azért vesztette el, mert tisztjeivel a harc folyama alatt városban lakmározott. Ez könnyen megmetélvezhette azok jóhiszeműségét, kik a csata lefolyását s két tábornokunk antagonizmusát nem ismerték; de nem menti azok lelketlenségét, kik Nagy Sándor puritán jellem rovására e pletykával akarták Görgeit mentesíteni, a mit pedig ez maga sem tett — ez esetben.

Minden kétségen kívül áll, s az első hadtest honvédei bizonyíthatják, hogy ha elegendő lőporunk van: a debreczeni csata a magyar seregnek egyik legszebb, legdicsőbb fegyverténye lesz! — Így, a Nagy Sándor eszélyes vezetése és rendkívüli bátorsága nélkül, Görgei miatt bizony az utolsó emberig odaveszthettünk volna!...

Ugyde, azt mondják: Görgei már előbb meghagyta volt Nagy Sándornak, hogy csatát ne fogadjon el... „Könnyű mondani!” Hiszen, ha tehette volna sem futamodhatott meg gyáván támadója elől; mert akkor csakugyan a legesúfosabban pusztult volna el

egész hadtestével a föld színéről!... Vagy talán már Debreczennél meg kellett volna kezdenünk a jó eleve tervbe vett kapitulációt?! De mint-hogy erre hajlandósággal nem birhattunk: mintegy har-madfélezer honvéd feláldozásával kellett megfizetnünk a debreczeni csatában „Caesar“ ellenszenvét „Brutusa“ iránt...

Veszteségünknel bizonyára nagyobb volt a Pas-kiewitz szégyene, hogy óriási seregével szemben parányi erőnket kisiklani engedte.

Nagyvárado-n ismét összeszedtük magunkat: s hadtestünk még hétezer ötszáz harczképes hon-védből állt, midőn innen Arad felé megindultunk.

Megérkezésünk Aradra. Nagy Sándor megváltik hadtestünköt, s panaszra megy Kossuthhoz. Máriássy ezredes. Csatánk Schlick ellen. Beszélgetésünk az osztrák-tisztekkel. Kossuth közelléte. Indulásunk Világosra.

Augusztus 10-dikén érkeztünk Aradra. Görgei két hadteste már ekkor itt táborozott.

Alig állapotunk meg Arad előtt, midőn Görgei rendeletet küld Nagy Sándorhoz, hogy ez had-testével rögtön folytassa útját Saágnak, s tartóztassa fel Schlicket, ki harminczezer emberrel közele-dik Arad felé.

Hát a Görgei két hadteste, mely napok óta pi-hen, megfélelőbb erővel nem vállalkozhatott erre?! ha Schlick feltartóztatása, vagy épen megveretése ko-moly szándék volt!?

Nagy Sándor tapasztalván, hogy Görgei őt, Komáromtól kezdve, folyvást zaklatja, üldözi, s had-testét, melyet mindig utóvédül rendelt, célzatosan fá-rasztja, sanyargatja, — s most ismét nyugtot nem en-gedve, újabb kudarcznak, talán végromlásnak akarja kitenni: a legnagyobb keserőséggel, szítkokban tölt ki ellene, s a hadtest színe előtt nyomban Aradra lova-golt, hogy sérelmeiről a kormánynak jelentést tegyen.

E pillanattól fogva — fájdalom — nem láttuk

többé Nagy Sándort hadtestünkénél... Bizonyára nem nyert, nem nyerhetett már elégtételt, — melyet aztán annál dicsőbben szerzett meg vértanúsága által!

Nagy Sándor távozta után, a rettenthetetlen Máriássy ezredes állott hadtestünk élére, a ki hősies elszántsággal vezetett bennünket, Görgei parancsa szerint, Schlick ellen.

Gyors menetben, a legnagyobb erőfeszítéssel értük el a Saág felé emelkedő magaslatokat, az erdő szélein rejtőző osztrák vadászok golyózápora közt. De alig nyomultak be az erdőbe, kiverve onnan a vadászokat, midőn Schlick egész hadseregével ránkvetette magát, — s tulnyomó, pihent seregével biztosan bekeríti elcsigázott s aránytalanul csekélyszámu honvédeinket, ha idejekorán vissza nem vonulnak. — Hadtestünk így is háromszáz embert vesztett holtakban és sebesültekben.

Schlick Aradig üldözött bennünket. Itt jónak látta egyesített seregünk előtt megállapodni s táborba szállni; ugyanezt tettük vele szemben mi is.

Ellenségeink jól értesültségre vet világot, hogy Schlick táborából a lovastisztek közül néhányan, — mint vészmadarak a súlyedő hajó körül, — fehér kendőt lobogtatva nyargaltak előőrseinkhez. Azonnal eléjük lovagoltak többen a mi tisztjeink közül is. Én egyik barátom lován esatlakoztam hozzájuk. Nyájasan üdvözöltek bennünket, s bajtársias „te“ és „du“ megszólítással társalogtak velünk, felváltva magyarul, németül. Kérdezősködtek ama tisztjeink felől, kik előbb náluk szolgáltak. Majd nyíltan hangoztatták abbeli meggyőződésüket, hogy a magyar ügy veszve van és hogy: Görgei okvetlenül kapitulálni fog; s mintegy jóakarólag tanácsolták, hogy a további hasztalan küzdelemmel hagyjunk fel és adjuk meg magunkat. — Természetes, hogy közöttünk nem volt, nem lehetett olyan, a ki elszántan azt ne

felelte volna, hogy: „halva igen, de élve nem kapitulálunk!“ Ezzel egy-egy „adieu“ — és „szervusz“ után visszalovagoltunk táborhelyeinkre; miután őket főbb tisztjeik az előőrsi vonalról visszahívták. — Ez alkalommal néhány osztrák közlovas, az előőrök közül, a lefolyt tete a tete miatt pulykaméregbe jöve, két-három pisztolylövést tett utánunk; de szerencsére, egyik sem talált. —

Az aradi táborban a polgárság szivességéből igen jól voltunk ellátva, s teljesen kipihentük magunkat. Fáradásnak, csüggedésnek többé nyoma sem látszott embereinken. Ellenkezőleg, egészen fel voltunk villanyozva, midőn gyönyörűen felszerelt új zászlóaljok csatlakoztak hozzánk, s tömérdek új ágyut kaptunk megfelelő löporkészlettel.

Most már ismét harminczhatezer emberünk és háromszázhatvan ágyunk van együtt, Görgei vezérlete alatt!... kérkedünk büszke önérzettel. Ily tekintélyes haderő, a többi magyar hadtestekkel való egyesülésre bármely irányban utat törhet magának!...

És legfőbb fokra hágott örömünk, lelkesedésünk, midőn megtudtuk, hogy Kossuth is közelünkben van, a kiért jobban rajongtunk mindannyian, mint bármelyik vitéz tábornokunkért!... Görgei pedig tudta ezt!...

Nem volt más gondolatunk, mint az, hogy: ezután fogunk még csak istenigazában harcolni, s élethalálra küzdeni szent ügyünkért!...

Lehetett-e hű magyar, igaz katona, a ki másképp gondolkozott?!

„Jóakaróink“ azzal mentgették ugyan magukat, a kapitulációt indokolva, hogy sajnáltak bennünket hiában (?) feláldozni!... Mintha bizony: nem iszonyúbbak voltak vala az áldozatok, miket a kapituláció vont maga után?!

Csüggetegek, kishitűek voltak és lesznek is minden vállalatnál, mely rendkívüli erőfeszítést, önfeláldozást követel. De hogy ilyenek, — ha voltak is nálunk,

— a kiállott viszontagságok, — veszélyek után, közülünk régen kiváltak, elpusztultak, s hogy táborunk most már csak kipróbált, megrostált emberekből állt, erről mindazok tanuságot tehetnek, kik összetartásunkat, harczikészülődésünket az utolsó perczekig látták, tapasztalták.

Két napi nyugalom után, új erővel kerekedett föl táborunk augusztus 12-dikén a világosi nagy utra.

Világoson. A vulkán. A honvédség elittje. Bém. Perczel. Damjanics. Görgei végrendelete. Elárulásunk. A feldúlt tábor. A legszönyebb éj. A delejező és hypnotizáltjai.

A mit lelkünkben a honfiai érzés, a szabadságszeretet és ellenségeink ádáz gyűlölete idáig megnövelt, termékenyenyé tett: azt szívünk-lelkünk egész odaadásával, végelszántsággal vittük **V i l á g o s** alá — készen az elhatározó ütközetre, a döntő csatára!...

Nagy táborunk most egy forrongva égő, kitörni vágyó vulkán volt, színültig telve a honszeretet, a boszú lángoló tüzével!... egy óriási cyklopsi műhely, melyben szuronyokat hegyesítettek, ágyúkat szereltek, kardokat élesítettek!... míg mi, gyalogtisztek, tölténytáskával és szuronyos puskával láttuk el magunkat, hogy versenyt küzdhessünk honvédeinkkel a csatasorban.

Szentül hittük, hogy csak azért vonultunk vissza **Komárom**tól idáig folytonosan, — mintegy tervszerűen kerülve mindenütt a nagyobb összeütközést, — hogy itt, e kitünően alkalmas térségen, egyik oldalról a hegyektől védve, másfelől az aradi vár által fedezve, egyesült erővel mérhessünk végcsapást elleneinkre.

Abban a meggyőződésben voltunk, hogy **Görgei** csak azért várakoztatott, túrtöztetett bennünket ezideig, hogy boszunkat, elkeseredésünket, harczvágyunkat a végsőig fokozza, — s így diadalunkat annál inkább biztosítsa.

Teljesen biztunk abban, hogy az oroszok tulnyomó számát lelkesedésünk, elszántságunk kétségbevonhatlanul ellensúlyozni, tulszárnyalni fogja!...

És mélyen áthatva voltunk a tudattól, hogy a honfihűség, a katonai eskü szentsége kizár minden megadást, s csupán vérünk és életünk feláldozására kötelez!...

Aztán nem voltak-e velünk harczedzett legjobb csapataink, hadviselésünk megannyi „fekete sergei!”... a 3-dik, 9-dik, 33-dik és a 47-dik zászlóaljok leonidászi hősei!... a legkitűnőbbben lövő tüzérség!... a legvitézebb huszárezredek!... szóval: az összes honvédsereg elittje!... kikhez csupán egy Bém-, egy Perczel-, egy Damjanics-féle **szív** kellett!... De a kik — fájdalom — épen ez alkalomra nem lehettek itt!...

Harczikészülődéseink javában folytak táborunkban, minden pillanatban várva a jelt a kirohanásra, midőn alkonyat felé egy lovastiszti csoport — Görgei mintegy huszadmagával — vágatva jön zászlóaljunkhoz. Görgei a tiszteket maga elé rendelé, s így szólt: „Uraim, azt az értesítést vettem mindenfelől, hogy seregeink szét vannak verve, váraink az ellenség által elfoglalva; elhatároztam tehát, hogy az oroszok előtt holnap lerakjuk fegyvereinket; — a ki ellenszegül: az halál fia!”... Ezzel sarkantyúba kapva lovát, híveivel együtt elvágatott a tábor többi csapataihoz, hogy mindenütt tudassa elhatározását.

A hirhedt fővezér eme váratlan, megdöbbentő szavainak démoni hatása alatt, néma, zajtalan lett az egész tábor..... Mintha mindenki a megfelelő viszhangot várta — kereste volna!....

Ugy rémlett nekem, mintha hirtelen a nap zuhant volna le égünk föl, csodás fénye minden melegével..... s a zord észak dermedt fuvallata érintené borzongó idegeinket!.....

Az eltördelt kardok, puszkák, zászlórudak recsegése, ropogása, egy-egy öngyilkos fegyverének durranása, a leölt paripák nyöszörgése, haláltusája, s közbe-közbe

egetostromló feljajdulások ébresztgettek bennünket kábultságunkból a megrendítő valóra!.....

Agyunkban egymást kergette a gondolat, — szívünkben ezer érzés sajgott fel..... De szavakat nem találtunk.....

Szótlanul tévelygett körül tekintetünk, mintha valakit kerestünk volna.... mintha mondani akartunk volna valamit.... Ámde ily lelkiállapothoz, hasonló érzelmek tolmácsolásához nem adatott kifejezés!.... Már-már a téboly jelei mutatkoztak ez önmagával küzdő, tépelődéseivel szorgosan elfoglalt, elváltottnak látszó sokaságon.....

Azonban a beállott esthomály eltakarta előlünk a dúlt arcok e borzalmas panorámáját.... s a harmincz-hatezer honvéd sötét siralomházára csillagözönnel borult a jóságos ég.....

És mi megenyhüléssel emeltük föl tekintetünket oda, hol minden megirva van!....

Átvirasztottuk életünk legiszonyubb éjszakáját..... A pirkadó hajnal világánál, szétdarabolt zászlónk foszlányain merengve, még fölcsilámlott keblünkben az utolsó reménysugár: h á t h a v á l l a l k o z i k f ő b b j e i n k k ö z ü l v a l a k i, a k i n e k t a l á n s i k e r ü l m e g m á s í t h a t n i G ö r g e i s z á n d é k á t!... Augusztus 13-dikának szörnyen égető napja elől ez a sugár is eltűnt.....

Mintha valamennyien hypnotizálva lettek volna!... nem vállalkozott, nem jelentkezett senki!....

A nagy delejező önelégülten vezethette alélt — automat népét a.... G o l g o t á r a. — Productiója sikerült. —

Ámde a Szőllős és Borosjenő közötti térséget nem lehet feledni: az ott felhalmazott honvédfegyverek könnyező szemünk csillámaiban örökre velünk maradnak.....

„In hoc signo vinces!“... buzdít a vallás; s mi, hívei győztünk: diadalunk az í g e, az e s z m e; nincs erő, nincs hatalom, mely ezeket a magyartól többé elvehesse. —

A dictator. A máglya. Új kalauzaink. Közös éjjeli tanya. Drága kenyér. Szökdösések. Hitegetések.

„Il luogo mio,

Il luogo mio, il luogo mio, ch e v a c a

Nella presenza bel figliuol di Dio!“ ...

Dante.

Görgei átvévén Kossuthtól a teljhatalmat, halálbüntetés terhe alatt követelte honvédeitől a föltétlen engedelmességet; tábornoktársait pedig becsületszavuk lekötésével kötelezte a..... maradásra.

Mihelyt Görgei a Szöllős és Borosjenő közötti térségen 36 ezer emberét és 360 ágyuját egy hosszú arczvonalon felállította: azonnal szembe jött velünk époly hosszú vonalban az eleve értesített muszkasereg. legelül lovaság á v a l, mely néhány percz alatt, — míg huszárjaink és tüzérjeink leszálltak lovaikról s a gyalogság gulákba dobálta fegyvereit, — már egészen közelünkben állt, tőlünk alig ötven lépésnyire.

Gyors közeledésük azt sejteté velünk, hogy ellen sz e g ü l é s ü n k t ő l tartottak. — Igaz, hogy keblünk még lázasan dobogott, s szemünk még elléggé szikráztak, hogy egy „fegyverre“-kiáltásra föllángoljunk... De ily vezényszónak nem volt már..... hangszere; sőt magát a fővezért sem láttuk többé..... neki most más, sürgősebb teendője akadt.....

A korlátlan hatalmu ur első bizalmi ténye volt: tábornoktársainak, a táborban oltalmat kereső „czivileknek“, s honvédeinek kiszolgáltatása: a száműzetés, a börtön, a bitó számára. Amazokat becsü-

letszóval, — ezeket halálbüntetés fenyegetésével kötve meg.

A máglya tüze szörnyen égetett. távolodunk kelle, — szerezni enyhülést, gyógybalzsamot. . . . De hol? kinél? merre?

Im, megmondják új kalaúzaink, irányt vesztett lelkünk egyedüli utmutatói az elárvult haza földjén: muszka vezetőink. S mi gépiesen, öntudatlanul követjük őket.

Naplementkor értük el — testben-lélekben megtörve — Borosjenőt, hogy itt töltsük szolgaságunk első éjszakáját.

Az egész magyar- és muszkasereg: lovasok, tűzerek, gyalogosok, ember-ember hátán, összetorlódva, rendetlen csoportokban egymásra zsufolva, foglalták el éjjeli tanyául a szűk helység házait, udvarait, kertjeit, utcáit.

Az ijesztő emberáradat elől a lakosság nagy része már jövetelünk hírére elmenekült a tanyákra, szőlőkbe, s még távolabb. Az egész helységben alig maradt néhány tehetetlen, elaggott földmives.

Élelmezésünkről senki sem gondoskodott. A csekély élelmiszert, mi még a helységben föltalálható volt, jobbra a muszkák requirálták el előlünk, letarolva még a kertekben talált veteményeket is.

Én harminczadmagammal voltam egy kis udvarba szorítva. Aludni nem bírván, házról házra kóboroltam egész éjjel egy kis ennivalóért, míg hosszas barangolás után, hajnal felé jutottam — egy földmives irgalmából — tíz magyar bankó forintért egy darabka kenyérhez, melylyel éhségemet csillapíthattam.

Ez volt a legdrágább keserű kenyér életemben, — olcsóbbhoz jutottam még ezután elégszer!

Becsületszavunkat kellett adnunk, hogy meg nem szökünk. E kötelezettség mellett meghagyván kardjainkat, szabad járás-kelest engedtek a táboron belül. Így volt lehetséges naponként némi élelmiszert vásárolhatnunk.

Merészebb tisztársaim azonban úgy gondolkoztak, hogy a rájuk kényszerített fogadalom nem lehet kötelező se isten, se ember előtt; s kereket oldva, már fogságuk első napjaiban elmenekültek Klapkához Komáromba, Bémhez Erdélybe, vagy Kossuthhoz Törökönba. — S valóban a házára nézve sok becses élet köszönhetette eként szabadulását a vérpadtól, a börtönhaláltól.

Legtöbben bíztak ama hitegetésben, hogy a hűség-
eskü letétele után szabadon lesznek bocsátva, vagy ki-
vánatukra, tisztirangjuk megtartása mellett, az orosz
hadseregbe fölvéve.

Érzékenyen kellett csalódniok.

Ismerkedésünk az oroszokkal. „Hóditóink.” Kiszolgáltatásunk az osztrákoknak.

Augusztus 14-dikén Beélre kísérték bennünket. Itt kellett töltenünk néhány napot, míg az orosz fővezér jelentést tett a csárnak, s bevárta ennek reánk vonatkozó parancsait.

Ez idő alatt az orosz tisztetek mindbarátságosabbak lettek irányunkban, sőt bizalmasan tegeződtek velünk. Őszinte részvétet tanusítottak sorsunk iránt; jó áron megvásárolták egyes honvédtisztól saját lovát, szekérét, miket az orosz vezérlet az illetőknek birtokukban hagyott; kardot cseréltek velünk; sőt magyar bankjegyeink egy részét is beváltották, hogy segítsenek rajtunk. Társalgás közben megnyitották előttünk sziveiket. Többször rendeztek vacsorát, ebédet megvendéglésünkre; ilyenkor ki-kitört keblük jobb érzése: a szabadság utáni vágy, a zsarnokok iránti mély gyűlölet, a köztársasági eszméért való lelkesedés, nyíltan bevallották többen, hogy ha szabadságharcunk még tovább tart: csapatostul szöktek volna át hozzánk a kanacsukauralom, — az embertelen rabszolgai bánásmód elől, mely őket végkép elkeserítette.

Valóban úgy kezdtük magunkat érezni, mintha nem annyira mi, mint inkább ők lennének a száanalomra méltók...

Hát még ez öntudatlan, szerencsétlen páriák, e musoknak híresztelt muszka közzsoldosok, kik — az emberiség gyalázatára — „hódítókként“ fetrengnek itt körülöttünk!... Látásukra arcunkba szökik a vér: a harag, a szégyen miatt, — hogy e bárgyu, lomha, félénk, vakbuzgó, élheteretlen, testben-lélekben eltörpült, — a zord égalj és a pálinka hatása alatt elbukt, satnya, elcsenevészett népnek kellett meghódolnunk!... Ezeknek adni meg magunkat!... átengedni hazánkat!... Mily megaláztatás!... Hiszen tulzás nélkül merem állítani, hogy ötven életrevaló magyar fiu bunkósbotokkal képes szétverni ezek közül pár pillanat alatt egy egész ezredet!... S ma ezektől retteg Európa!... Boldog Oroszország!...

Most értem már, hogy miért szaladt meg Debrecennél, rohamunkat be nem várva, az ötszörte nagyobb muszkahad.

De azt még mindig nem értem, — a Görgeinek adott kegyelmet kivéve, — hogy miért kellett nekünk, az összes szláv fajnak épen e leghitványabb, legkorcsabb tömege előtt kapitulálnunk?!... Hanem ha azért, hogy őket ilyen közlről megismerjük és... megutáljuk. —

A czár parancsa megérkezett: átadnak bennünket az osztrákoknak. Tehát mégis csak ez a vége!...

Az orosz tisztek mindhevesebb, szinte lázadó hangulata már-már felköltötte törzstisztjeik figyelmét, s veszedelmes lett volna rájuk nézve, tovább velünk maradniok.

Midőn Beélről Aradra kísérték bennünket osztrák őrizet alá: a legtöbb orosz tiszt könnyezve vált meg tőlünk. — S megvallom, hogy emberiességi szempontból mi is sajnáltuk e jobb sorsra érdemes ifjakat, mint öntudatos áldozatait, gyűlölt kényszerült helyzetüknek.

A Haynau „ebéd“-je. Fogságunk az aradi református templomban. „Hűségünk.“ Assentáltatásunk.

A rad elé érkezve, éles nyilalás járta át szívünket, midőn a város mellett felállított, gyönyörűen föl-

szerelt tömérdek ágyunkat — osztrák fedezet alatt — még egyszer és utoljára megpillantottuk.

Alig pihentünk pár órát az aradi táborban, midőn az-
zal a hírrel leptek meg bennünket, hogy az osztrák fő-
vezér, H a y n a u, e b é d r e hívta meg a városba a
honvédtiszteket.

Az osztráktisztek tapasztalt durva, lealázó bánás-
módja mellett, e meghívásban szinlelt udvariasságot
sejtve, némi aggodalommal indultunk csoportonként, —
nehány osztráktiszt kíséretében — a városba.

Egyenesen a református templomba kísérték ben-
nünket, hol már mintegy háromszáz honvédtiszt volt
egybegyűlve. Itt minden további magyarázat nélkül, el-
szedték kardjainkat, s a templom kijáratait erős kato-
nai őrséggel rakták meg. Kimennünk nem volt szabad.
Senki sem tudta mi fog velünk történni. Némelyek vár-
fogságról, megtizedeltetésünkről beszéltek.

Egy aggodalomtéljes óra multával, fegyveres kísé-
ret mellett lépett a templomba az osztrák hadbírói kar:
mintegy nyolcz főtiszt. Egyik közülök a szószékre állt,
s harsány hangon felolvasta előttünk az osztrák katonai
„hűségesküt“, melyet szóról-szóra utána k e l l e t t m o n d a n u n k . — Ennek végeztével magunkra hagytak.

Ujabb egy óra eltelte után jött az „e b é d“, —
nagy bográcsokban főtt húslevesféle, melyet — úgy a
hogy — jobbára evőeszköz nélkül költöttünk el. —

Alkonyatkor az őrizetünkre rendelt katonák néhány
zsúp szalmát szórtak a templom kövezetére, mely fek-
helynek volt szánva; de a melyet nem vettünk igénybe,
miután az éjet — bizonytalan jövőnk feletti tönprengés
közt — valamennyien ébren töltöttük.

Másnap korán reggel megjelent egy csoport oszt-
ráktiszt, néhány orvossal, mint sorozóbizottság. Egyen-
ként vettek bennünket vizsgálat alá. — Nagyobb bajtól
tartva, kissé megkönnyebbülve lélegzettünk fel, midőn
kijelentették, hogy mindnyájunkat alkalmasoknak talál-
nak a b e s o r o z á s r a .

Kikisértetésünk a határszélre. Fekete János. Lisznyay Kálmán. Pilaszánovits százados. Titeli ellenségeink. Szlankaméni barátaink. A verőcsei hazafiak. Bruckban. Hírek Aradról, Komáromból. Klapka. A kik „éljen a haza!” kiáltással haltak meg.

Harmadnapra, augusztus 31-dikén, megnyitlak végre ideiglenes börtönünk ajtai, s mindnyájunkat, mintegy 350 honvédtisztet, egy csapatban utnak indítottak — két század granicsár, s egy horvát kapitány parancsnoksága alatt, a szlapon határszél felé.

Azért kísérték erre bennünket, hogy távolabb lévén otthonunktól, az ellenséges érzelmű lakosság közt ne lehessen elmenekülnünk; a mire, — visszamaradó társaink helyzetét súlyosbitni nem akarván, — nem is vállalkozott közülünk senki.

Parancsnokunk elég eszélyes volt ildomosan bánni velünk, s hasonló magatartásra utasítani katonáit is; tudván azt, hogy negyedfélszáz jóvérű, bár fegyvertelen honvédtiszt, a netaláni durva bánásmód ellenében, tekintélyes erőt képvisel.

Két mértföldet gyalogoltunk naponként; minden harmadik nap pihenésre volt szánva, — természetesen, inkább csak kísérőink érdekében. Egy-egy napra négy pengőkrajeczárt és fél pröfontot kaptunk fejenként élelmezésünkre.

Éjszakáinkat — esőben és hidegben is — a szabad ég alatt egy csoportban töltöttük; — részint azért, hogy így jobban szemmel tarthassanak bennünket, s a lakossággal ne érintkezessünk.

A fogyatékos rossz táplálék, s különösen a szeptemberi hús éjszakák nagyon megviseltek bennünket. A „hivatalos ebéd” óta, melyre mindnyájan egy szál kabátban, vagy blúzban jelentünk meg, folyvást köpeny és felső ruha nélkül voltunk; ezek podgyászainkkal együtt az aradi táborban maradtak, — martalékul zsákmányoló elleneinknek.

Nem feledhetem megemlékezni ezidőből Fekete János zemplénmegyei nemeslelkű bajtársamról, ki szíves részvéttel megosztotta velem köpenyét, talán az egyetlen, az egész honvédtáborban, az esős hűvös éj-

szakákon, melyeken át, könnyű nyári öltözetemben, már-már a megbetegedésnek voltam kitéve.

Nappali táborozásunk, a körülményekhez képest türhetően, s olykor lehető vidáman folyt. Köszönet érte azoknak, kiket az ég irgalmassága sok bölcsességgel, s még több jókedéllyel áldott meg, hogy komor, esügeteg perczeinket felvidítsák. Igazi jótétemény, isten-áldás volt ez reánk nézve.

De legtöbb hálával kell adóznunk Lisznyay Kálmán százados emlékének, ki vándoresapatunk lelke, borús egünk szívére volt, s vidámsága ezer színével környezett mindnyájunkat. — Ő, mint szabadságharczunk történelmi jegyzője, lángbetűkkel véste szívébe diadalainkat, melyektől költői lelke megittasult, — ebből merített vigaszt, reményt számunkra is. — Nem volt bajtársa, kit szikrázó szellemével le nem bilincsel, s a ki tőle enyhülést ne nyert volna!...

Tehetősebb tisztársaimnak meg volt engedve, az ajándékoktól nem idegenkedő parancsnokunk részéről, hogy olykor ételt-italt hozathassanak a táborba; sőt, hogy egy-két napi szabadsággal, a határ közelében lakó rokonaikat meglátogathassák. A bácskai gazdag Pilszánovics százados, — ki nemcsak pazarul osztogatott aranyaival, de ölnyi magas herculesi termetével, szokatlanul imponált, — sűrűn távozhatott családja látogatására.

Csaknem két hónapig tartó utazásunk alatt, — augusztus 31-dikétől október 15-dikéig, — a következő állomásokat érintettük: Orzifalva, Temesvár, Écska, Perlasz, Titel, — hol a lakosság megkövezett bennünket, — Szlankamén, hol szívesen fogadtak a polgárok, — Tovarnik, Vukovár, Eszék, Valpó, Verőce, — hol szintén hazafias érzelmű lakosokra találtunk, kik közül némelyek — csekély veszteséggel — magyar bankjegyeinket is beváltották, — Szakoleza, Varasd, Pettau, Marburg; — innen Bruckig már vasúton szállítottak bennünket.

Bruckban öt napot kellett töltenünk, mialatt kijelölték ezredeinket, melyekhez tartozni fogunk; aztán kisebb csapatokra osztottak, — nem tartván tanácsosnak 350 honvédtisztet egy csoportban szállítani a még mindig forrongó olasz határra.

Itt értesültünk egész bizonyossággal az aradi kivégeztetésekről, s a komáromi vár feladásáról. Mindkét hír egyaránt lesújtó, megsemmisítő volt reánk nézve; — az utóbbi annyival inkább, mert Komárom megtartásához kötöttük jobb jövőnk iránti minden reményünket, egész hazánk sorsát!... És nem ok nélkül; miután tudtuk azt, hogy Komárom vára ostrommal benem vehető, — eleséggel és lőszerezellel, pedig bőven el van látva, — s hogy a forradalmat addig legyőzni nem lehet, míg e vár birtokunkban van; mert a honfiak reményét, tetterejét fenntartja, általános és kiirhatatlan guerilla-harczot támaszt, s ez csak jogaink kivívásával szűnhetik meg, a mi okvetlenül bekövetkezik, ha a vár parancsnoka feladata magaslatán álló, rendíthetetlen bajnoka ügyünknek, ha szívét-lelkét tántoríthatatlan hivatottság vértelmez, mely illetéktelen, önző, vagy idegen befolyásnak szilárdul ellenáll; a ki nem azért vette át a nemzet legbecesebb védelmi kincsét, a continens leghatalmasabb erődjét, hogy azt átadja, hanem: hogy „Zrinyi“-szívvel, igazi katonai jellem-megtartsa, vagy meghaljon érte!...

Klapka e feladatra gyöngé volt!... De még körültekintő sem egészen... A komáromi vár átadásának feltételéül engedelményeket köthetett volna ki a nemzet részére, s vértanúink életét bizonyára megmenthette vala!...

Szerencsétlenül szerencsés Béni bátyám a komáromi kapitulánsokkal megmenekült a besorozás alól.

Bruckban még egy szomorú emlék nehezült reánk, ama huszároké, kiket hazájuk szeretetéért itt végeztek ki. Ugyanis: két század „Nádor“-huszár szabadságharcunkban résztvenni óhajtván, hazatérőben erre vette útját, melyet a közel-hegyszorosban egy osztrák hadtest eltorlaszolt előlük; aztán bekerítette, s elfogta őket. A katonai törvényszék itt Bruckban mondott ítéletet fölöttük, s a két századból minden tizedik embert agyonlővetett. Mindannyian „éljen a haza“ — kiáltással fogadták a halált. — A temetőn kívül nyugszanak egy közös sírban, melyhez kizarándokoltunk. Rendkívül fokozta meghatottságunkat, midőn láttuk, hogy a sírt kegyeletes kezek gondozzák, s koszorúkkal díszítették föl... Tehát itt is vannak ügyünknek barátai, — rokonérzelmű, szabadgondolkozású emberek!... „Non omnis moriar!“... Az ige él, az eszme terjed! —

Besoroztatásunk. Honvédtiszt-társaim a „Hohenlohe“-ezrednél. Ancona. Olaszbajtársaink. A sors játéka. Földváry Károly. Reményi Ede. Emlék-érmek. Radeckzy. Pálfi. Takó. Titkos összejöveteleink. Minden honvédtiszt „Gefreiter“ címet kap.

Harmincz-negyven honvédtisztet vittek egy csoportban, különböző úton és órában, az Olaszthonban állomásozó ezredekhez.

Végtelenül fájdalmas volt, midőn bajtársainktól válnunk kellett, — kikkell, a hosszú úton, reménycinkben és küzdelmeinkben annyira egybeforrtunk. —

Én harminczhetedmagammal a „Hohenlohe“ nevet viselő 17-dik számú krajnai gyalogezredhez soroztattam be következő honvédtiszt-társaimmal: Buzinkay Lajos, Munkácsról, Vitányi József, Zemplénből, Takó János, Hegyessy, Fodor Mózes, Erdélyből, Bisztray Károly, Fogaras vidékéről, Lövenzón Izidor, Somogyból, Orrel Iván, Kosma Ferencz, Nyitráról, Pálffy György, Szombathelyről, Lukács Bódog, Pozsonyból, Fögel György, Döry Lajos báró, Babinszky József, Novelli Antal, Szimély Rudolf,

Komáromi Alajos, Pestről, Városi Tivadar, Zomborból, Kontra Lajos, Kálínger Izidor, Szálínger, írói nevén: „Berényi“, Székesfehérvárról, Bazili József, Bellovárról, a Duschek-testvérek, Horvátországból, Vörös Miklós, Kunsztfeld Alajos, Révóczy, Gobády Lajos, Buziássy, Győrből, Thott Gyula, Árokszállásról, Hambék Alajos, Kristóf László, Vas megyéből, Kun Béla, Pápáról, Rózsás Elek, Veszprémből, Gózon Zsigmond, Komáromból, Szenczy Ernő, Besztercebányáról.

Ezredünk állomáshelye Ancona volt.

Granicésár-kiséretünk Bruckban visszamaradván, csupán egy osztrákkáplárral és néhány közemberével keltünk utra october 20-dikán, — s Adelsberg, Görz, Udine, Codroipo, Portenone és Sinigaglia érintésével érkeztünk nyolczadnapra Anconába, rendeltetésünk helyére.

Ezredesünk és tisztjei látható megelekedéssel fogadtak bennünket, s néhány magyarfaló tisztet kivéve, — kik hazánkban harezoltak ellenünk, — türhetőleg bántak velünk. — Egy zászlóalj a „Hohenlohe“ ezredből — Hentzivel — a budai várban volt. —

Az ezred, századonként, vagy zászlóaljanként, a város különböző pontjain volt elhelyezve: laktanyákban és klastromokban.

Egy-egy századhoz két- legfeljebb három honvédtisztet osztottak be. De volt század, melyhez csupán egy honvédtiszt jutott.

Egészen el vagyunk hát különítve, hogy minélkevesebbet érintkezhessünk egymással; s minthogy az ezred nyelvét, mely elrontott német-szláv és olasz szavak zagyalékából áll, teljességgel nem értettük: még némaságra is voltunk kárhoztatva egész nap, kivéven az egy-két órai szabadidőt, mennyit délutánonként engedtek a kimenetelre.

Öltözetünk: fehér frakk, téglaszinű hajtókával; sötétkék pantallon; fekete kamásli; a mellen keresztező

fehér szíjjak, szuronyak és patrontásnak; tertyedt tejű fekete csákó, sárgafekete rózsával, s kiterjesztett szárnyu kétfejű nagy rézmadárral; magas kemény kraváti, fadarabkákkal bélelve a nyak és áll fölpeczkelésére.... „Szegény anyánk, ha tudta volna!“....

De ez izléstelen, otromba egyenruhában is kiváltak honvédtisztjeink a többiektől, intelligenciájuk és fajjellegük által; — sőt a tehetősebbek, mint Döry báró, a Duschek-fiuk, Buziássy és mások, a legfinomabb kelméből készítették maguknak közlegényi ruhát, s laktopánban és glacékezyűsen demonstráltak napi sétáik alkalmával.

Az olasz polgárság mindjárt kezdetben fölsímet bennünket, s minden lehető alkalommal kitüntetett rokonszenvével, barátságával, úgy szintén a papok, kik itt, mint általában egész Olaszországban, igen nagy számmal vannak, s jobbára mind szabadelvűek; legtöbbje tetteleg is részt vett az olasz forradalomban, s így bajtársaiul tekintette, bálványozta a honvédtiszteket.

Eleintén csak kettesével vagy hármásával lehetett kijárnunk szabad óráinkban. Az egyedül kimenőket féltették az olaszok gyilkától, minket pedig barátságától. — S nem ok nélkül. — Az olaszok orozva sok osztrák katonát eltettek egyenként láb alól; míg minket napról-napra több előzékenységgel, vendégszeretettel halmoztak el. Mi ezt azzal viszonzottuk, hogy rövid idő alatt mindnyájan megtanultunk olaszul. —

Ezredesünk megengedte, hogy a közlegények közül egy-egy tisztogatót fogadhassunk magunk mellé; s ezzel fel voltunk mentve a közönségesebb munka alól, mint a söprés, mosás, főzés, sat. De ezeken kívül minden egyéb közkatonai szolgálatot teljesitenünk kellett, a mi annálterhesebb volt, mert a tél korán beköszöntött, — még pedig az olasz honi rendes időjárástól nagyon eltérő szigorúsággal.

Jól emlékezem, hogy épen születésem najpán, november 9-dikén, a város egyik külső bástyáján álltam

őrt, s oly hideg volt, hogy minden órában föl kellett egymást váltanunk.

Első órállásom ezredesem lakása előtt volt, ugyanazon ház előtt, melyben tíz évvel később — óh „tűnényes idők!“ — a magyar légio hős parancsnokával: Földváry Károly ezredessel laktam nemzeti lobogónk alatt, mint huszárfőhadnagy, — a hol ugyanakkor esetleg Reményi Ede is körünkben időzött, a szabadságharcz legszebb dallamait játszva világ-hírű nyirettyűjén egykori honvédbajtársainak.

Alig pár hétre besoroztatásunk után, megküldték ezredünknek a pápai emlékérmeket. E kitüntetésre Románia megvédelmezésében tette magát a „Hohenlohe“ ezred érdemessé, vagyis akkor, midőn mi még a haza földjén küzdöttünk saját ügyünkért.

Legfelsőbb rendelet szerint: pápai érmet mindenkinek adni kellett, ki az ezred létszámához tartozott. S minthogy ebbe — végzetünk szerint — mi is fel voltunk véve: ezredesünk szolgai engedelmességgel kötötte magát a rendelethez, s az érmekből a besorozott honvédeknek is juttatott.

Pár nap mulva jött Radetzky a dekorált ezred megtekintésére. Teljes díszben, s hosszú arczvonalban fogadtuk őt a gyakorlótéren. Az ezred mindkét szárnyán egy-egy besorozott honvédtiszt állt: Pálfi és Takó, mindketten jóölnyi magasságuak, mint az ezred két legszálásabb közvitéze.

Az agg vezér, segédtszjtje karján lépdelt az arczvonal előtt, s megpillantván a két óriási „flügelmann“ époly intelligens, mint magyaros arczvonásait: sejtelmesen tudakozódott ezredesünktől kilétük felől. Ez megadván a kellő felvilágosítást, mintegy méltatlankodva említette föl a tábornagy előtt, hogy a besorozott honvédek mily illetéktelenül jutottak az emlékérmek viseléséhez.

Radeczky elmosolyodva, e szavakkal nyugtatta meg az ezredest: „Sie sollen nur darauf stolz sein, mein lieber Oberst!“ ... S ebben az öreg jósnak igaza volt;

mert mi e jelvényekre, ama gyászos napok osztályosai-ként, mindig büszkék maradunk. — Álmodhattuk-e akkor, hogy ez érmet valaha, a honvédérdemrenddel együtt és békés egyetértésben viselhetjük mellünkön a s z a b a d hazában?! . . .

Most már mindennap összejövünk szabadóráinkban. Meg van engedve magunkra is kijárhatnunk a lakatnyából. Egy-egy olasz polgár, vagy lelkes vendégszerető házában találkozunk, s kedvező időben: a városon kívül eső valamely biztos helyen. Itt értesítjük egymást, az otthonról vett levelekből, az iszonyatosságokról és borzalmakról, melyek — a H a y n a u - u r a l o m alatt — jobbainkat, legkedvesebbjeinket érték odahaza . . . Tőlünk telhetőleg vigasztaljuk egymást, magunk is vigasztalanok. —

Én még mindig a legretteutóbb bizonytalanságban vagyok szülőim sorsa felől, a kik — hir szerint — t ö r ö k f ö l d r e menekültek. Hány könnyeimel áztatott tudósítást küldtem már utánuk, a merre hollétüket sejthetém, a nélkül, hogy tőlük választ nyerhettem volna . . . S hány levelet írhattak bizonyynyal ők is nekem, miket szintűgy elnyelt a titkos levélfogó molochja . . . Mily gyötrelmes e bizonytalanság . . . ez örökkévalóságnak tetsző kínos várakozás! . . .

Feláldozott mátyrjaink nagy során kielégítést nyert végre hóhéraink boszuvágya, — s engesztelődésük jeleül kell fogadnunk, hogy pályát nyitottak előttünk: egyszerre minden besorozott honvédtisztet örvezetővé — „G e f r e i t e r“ — nevezvén ki ezredünknel; — kegyesen megengedték továbbá, hogy az „aspirans“-ok ezentul magasabb rangemelkedésre is számithatnak közülünk . . . ámdé

— „Virág mit ér, mit ér a bérez nekünk? . . .
Hazát kíván, hazáért ver szívünk!“ —

mi csak haza vágyunk!

A honvágy. A Duschek-testvérek. Váltásgdíj. Pálfi. Takó. Orrel. Gobádi. Fodor. A derék Szenczy. Atyám levele Konstantinápolyból. Szabadulásom.

A h o n v á g y égető kínja, mely az idegenben töltött bizonyos idő multán, ellenállhatlanul és lázas rohammal támadja meg minden honfi keblét: ime már érezteti velünk sorvasztó, életemesztő hatását... Szívünk minden dobbanása, lelkünk minden gondolata, éjjelnappal, szünetlenül csak azt hangoztatja, hogy: szabaduljunk innen mielőbb és bármi módon!

A sors különös kedvezéséből legelőbb jutottak haza a D u s c h e k - f i ú k ... pedig akkor senkinek sem lehetett magát kiváltania ... Bizonyára igen magas pártfogóik lehettek!...

Később, midőn a szabadulás ezerötszáz pengőforint lefizetése mellett lehetővé volt téve: D ö r y báró, V i t á n y i, N o v e l l i, B u z i á s s y, S z á l i n g e r (Berényi), K o m á r o m i A l a j o s, K o z m a F e r e n c z és S z i m é l y váltották ki magukat.

De hát a véráldozattal kimerült, tönkrejutott családok megbirhatják-e ezt az iszonyu sarcot?... Visszamaradt honfitársainak nagy száma bizonyítja, hogy nem!...

Kiknek a váltásgdíj lefizetése nem állott módjukban: önsanyargatással kínozták magukat, hogy mint nyomorékok a kórházból küldessenek haza. Legtöbben így értek czélt. A kik pedig ez uton sem boldogulhattak, s a hosszú nyolcz évi szolgálatra voltak kárhóztatva: kénytelenek voltak helyzetük javítása végett, utóbb is kilépni passivitásukból, s előmenetelre törekedni. Így küzdötték föl magukat lealázó, türhetlen helyzetükből fő- majd törzstisztekké: Pálfi, Orrel, Takó, Gobádi és Fodor.

A spártai jellemű Szenczy, elkeseredésében az egyik szemébe szúrt, hogy haza bocsássák.

Végre megkönyörült rajtam is jóangyalom: levelet hozott számomra atyámtól Konstantinápolyból... Megtaláltam tehát az utat, melyen gondolatban és érzelemben velük érintkezhetem!...

Irja atyám, hogy csak a később menekültektől tudta meg biztosan hollétemet. Örül, hogy némileg enyhítve van helyzetemen az által, hogy már altiszté lettem. Majd szívszaggaató fájdalommal festi hontalansága keserveit és hogy a kínos honvágy mennyire erőltetni, sorvasztja anyámat, testvéreimet... Mégis biztató szavakat, reményt, hitet keres számomra, irván: „ki megszomorított, meg is vigasztal még!... az éjt nem váltja-e föl nappal?!... az elborult, a haragos ég nem szokott-e újra kiderülni?!... s a hervasztó telet nem követi-e életadó nyár?!“... Levelét azzal végzi, hogy mégis csak könnyebben viselné sorsát, ha én is vele lehetnék!...

Lelke balzsamából erőt nyertem a... vállalkozásra. Most már csak azon voltam, hogy hozzájuk mehessek. De hogyan?... mi módon?... Minden tervem elé ezer akadály gördül. Hajózásra nincs költségem... matrónak nem vesznek föl... Csak szöknöm lehet!... S már-már azon a ponton voltam, hogy kerülő uton, fél-Európán keresztül, gyalog megyek Konstantinápolyba, — midőn ez istenkisértés közepett veszem atyámnak újabb levelét, melyben arról értesít, hogy beteg anyámmal és testvéreimmel utban van hazafelé...

Azonnal fölkerestem a katonai kórház egyik jobb-érzésű főorvosát, a ki rimánkodásomra, megkönyörült rajtam, s a kórházba vétetett föl, oly biztosítással, hogy ki fogja eszközölni superarbitrio útján, mint „honvágy“-ban szenvedőnek, a hazabocsáttatásomat — hosszabb időre — talán évekre — míg meggyógyulok...

Jótevő orvosom beváltotta szavát: néhány hétre atyám hazaérkezése után, már én is Pesten voltam.

Itthon. A beteg család- és város. Noszlopy. Balázs Sándor. Lisznyay Kálmán. Csillagaink. A menedék.

Ki írhatná le érzelmeimet, midőn a hosszú, küzdelmes távollét után, hazámba visszatértem... midőn keblemre ölelhettem oly rég látott, elvesztettnek hitt szü-

lőimet, testvéreimet! . . . s midőn halvány, beteg arczokról fölismertem kiállott nagy szenvedéseiket! . . .

A milyen a család képe, oly elváltozott az egész főváros — emberekben és szokásokban. . . . Utczái, köztérei néptelenek; a társasélet, a forgalom egykori zaja, élénksége, — lelketadó ifjúsága — eltűnt, kihalt. . . .

A kávéházak és vendéglők ismeretlen arczokkal, idegen jövevényekkel gyarapítják a „gutgesinnt“-ek gyér közönségét, mely szolgálalküleg hajlong egy-egy „beámtér“, s a megesörrent osztráktiszi kard előtt; míg a betévedt „bagázs“ elől félrehúzódik, a ki örül, ha sértetlenül és nagyobb megaláztatás nélkül távozhatik.

A kevés járó-kelő között alig hallani magyar szót. . . . Magánosan ödöng itt-ott egy-egy búskomor alak, mint nehéz utat tett kifáradt vándor, lecsügesztett fővel kerülve az emberek tekintetét. menekülők a saját hazájukban! . . .

Nehéz lélekzettel, enyhülést keresve húzódok önkénytelenül jobb levegőre — a nemzeti színház felé. . . . Itt a bejárat előtt néhány drámai színész gyakorolja magát a halk magyar beszédben: fejeiket összedugva társalognak. . . . Kissé távolabb tőlük, nagyobb csoportban vannak operisták, ezek már hangosabban beszélnek — more patriot németül, — a mi állítólag: az énekművészet „internationalis“ jellegében találja ugyan magyarázatát; azonban mentséget az itt honlevegőknek még ma sem ad. . . . Par excellence „német szóról“ jöven, megértém tőlük, hogy a döcögő szekéren Noszlopyt és társait szállítják a vesztőhelyre; kiséretükben alig van néhány fegyveres vitéz, feltartóztatástól úgy látszik nem tartanak, — minek is? . . .

„Nincs többé Caledónián nép, ki felgyuladjon!“ . . . A szomoru menetnek alig akad nézője. . . . álldogálni, csoportosulni nem szabad. . . . Lopva vet utánuk egy pillantást, ki véletlen arra megy, azzal tovább halad.

De mintha atyám nem ismerné e tilalmat: feszült kebellem, lángvörös homlokkal közeledik a menethez. . . .

Neki j o g a van hozzászoktatni e látványhoz idegzetét hiszen most készül „ítélete,” mely még mint Damokles kardja függ feje fölött.....

N o s z l o p y és társai emelt fővel, nyugodt arczkifejezéssel tekintenek körül, mintha nem is halni, de üdvözülni mennének!.....

Megborzadva támolypok hazafelé. Szembe jön velem B é n i b á t y á m T ö r ö k l e l k é s z s z e l; halvány arczuk oly sokat mondólag fordul felém..... „N o s z l o p y?” kérdik egyszerre, — „Ott,” felelém: s ők arra, én erre, kigyuladt szemekkel haladunk tovább. —

Napok mulva már régibb ismerőseimmal is találkozom — egykori bajtársaimmal.... Lassan-lassan visszaszállingóznak hát a viharüzte vándormadarak.... Talán a t a v a s z h i r n ö k e i v o l n á n a k ? !

„Még ne higyj vakon, mert az idő cs alá r d.

Még z ú z, j é g f ő d h e t i a z é b r e d ő h a t á r t !”

int a költő...

Hogy megkoppasztva, mily metamorphosison át kerülnek eléem B a l á z s S á n d o r és L i s z n y a y K á l m á n ! . . . az előbbi kiborotvált pofaszakállal, bajusz nélkül, — L i s z n y a y pedig százrétű gallérköpenynyel, ó-divatu magas czillinderkalappal és hosszú kecskeszakállal... S á n d o r csakhamar odább áll, mintha kérdezősködéseim elől akarna menekülni... K á l m á n már merészebb: szembe áll velem, s megvárja a hatást... Önkénytelenül hangos kaczajra fakadok furesa kinézése fölött, mely oly demonstrative feltűnő ellentétben áll egykori körszakállas, pitykésgombos dolmányu, délczeg megjelenésével. Ő elért engem, némán meg- rázza jobbomat, sarkon fordul, s önelégülten távozik.

A társadalom minden rétege el volt árasztva ké- mekkel, kik Argusz-szemekkel kísérték a „gravirozot- tak” minden lépését. De ezek mégis kijátszták őket. Volt számtalan hely a városban, hol teljes biztonságban érezhették magukat azok, kik nem csüggedtek, s kik-

nek meghittjeikkel szemben mindig volt biztató szavuk, reménynyújtó vigasztalásuk. —

Habár a végzet úgy akarta, hogy sötét éj boruljon nemzetünkre, midőn fényes napunk leszállt; de fennmaradtak csillagjaink!... Ezek adtak irányt csüggedetlen bátor hajósainknak a vihar keltette hullámokon... Szívük delejtüként rezgett borzalmasan hányatott utjok szemhatára felé, melyen kínos epedéssel várták a hajnal hasadását... Sokáig kellett várniok!...

Néma sovárgásuk közepett tápot keresve, móhon ragadták meg az alkalmat, mely látásukat kiterjeszté, s az ossiáni ködben biztató árnyakat, derengést talált...

A zsarnoki attractio, — melyet a rémuralom vesztegető, megfélemlítő szörnye, a testben-lélekben elgyötört, s légyökereiben megszaggatott nemzetre gyakorolt, — elvonultta tette a honfiak jobbait, s kiki családi körében rejtegette legdrágább kincseit: szent fájdalmát, törhetlen hitét...

A meghittek között: tudósnak és hitszónokoknak, hadásznak és törvénytudónak, költőnek és művésznek csak egy otthona volt: a szellemileg jogosultak társága, mely fölé a honszeretet varázsereje terjesztette ki életetadó üdvös hatalmát. Így alakult a magyar „irredenta“, s jelszava volt: „rendületlenül!“...

Atyám szerény tüzhelye is egyik menedékvára volt az üdülést kereső lelkeknek, kikkel baráti viszonyban állt, — s „megfogyva bár, de törve nem“, együtt kuttatták közelben-távolban mindazt, mi szívüknek enyhülést, vigasztalást nyújthatott.

A „Certificat.“ Nedelkovics és Michalowski. Fáy András. Ráday Gedeon gróf. Liechtenstein herczeg. Az elrejtett magyar korona. A hajnal.

Az általános nyomott helyzetet utóbb kissé fölszabadítani látszott az osztrák katonai bíróságok irgalmasabb eljárása, engesztelő ítélete. Azok egyikétől kapta meg atyám halálraitéltetésével egyidejűleg a megkegyelmezést, — mely a következő becses okmány nyilatkozatát tudtára:

„Certificat.

Dass dem, bei diesem Kriegsgerichte wegen Hochverrathes, durch Betheiligung an der ungarischen Revolution, auf freiem Fusse in Untersuchung gestandenen, vermög kriegsrechtlichen Urtheils de publ. 7-ten dieses Monats, zum Tode durch den Strang verurtheilten Schauspieler, gewesenen Regierungskommissär unter der Insurgentenregierung, Gabriel Egressy, die ihm kriegsrechtlich zuerkannte Strafe, von Seiner Majestät dem Kaiser, mit allerhöchster Entschliessung vom 25-ten August d. J. gänzlich nachgesehen worden ist, wird zu seiner Legitimation hiemit bestätigt.

Vom k. k. Kriegsgerichte

Pest, am 7-ten October 1851.

Michalowski,
Oberstlieutenant.

Nedelkovics,
Stabsauditor.

Hálás kegyelettel kell megemlékezmem ezidőből az áldott emlékü Fáy András és Ráday Gedeon gróf közbenjárásáról, kik az épen Pesten időző nagy művészbarát: Liechtenstein herczeg közvetett befolyásával atyámat megmentették.

Fáy András, ki atyám iránt ifjúsága óta rokonérzéssel, benső barátsággal viseltetett, — maga fogalmazta a kegyelmi kérvényt, melyet Ráday, régibb ismerősének, a herczegnek adott át, ki azt személyesen nyújtotta be Őfelségének. —

Pedig atyámnak csak egy szavába került volna, nemcsak kegyelmet nyernie, hanem jelentékeny jutalomban is részesülnie az akkori kormánytól; mert biztos tudomása volt az elrejtett korona hollétéről. — Ezt nekünk, családtagjainak is csak akkor mondta meg, mikor a korona már megkerült, — tartván attól, hogy halálraitétetése miatti rettegésünkben titkát fölfedezhetnénk. —

Atyám a korona rejtkehelyét azok egyikétől tudta meg, kik az elásatásnál jelen voltak. — A bizalommal élete árán se tudott volna visszaélni. S a legkimélet-

lenebbül támadt később S—i menekültre, a kit denunciansnak tartott, s a ki — bár erősen mosakodott a gyanúsítás ellen, — atyám minden sértéseit és orombaságait zsebredugta. E meghunnyászkodása, valamint hirtelen meggazdagodása lett aztán S—i valódi árulója.

Atyám megkegyelmeztetése csak növelte bizalmunkat a viszonyok javulása, — a haza jobb jövője iránt, s e bizalom — különösen a külföldi események befolyása alatt — évről évre erősödött; míg megértük végre a várvavárt hajnal hasadását...

Kibontott nemzeti jelvényeink színpompájával, s tüzes honfidalok zengése mellett tartotta fényes bevonulását országszerte a magyar divat, — fennen hirdetve a világnak a magyar nemzet egységes összetartását...

„Tünetmentes idők járnak, —
Az ember szíve úgy dagad!“...

sóhajt feltörő hazafiúi érzéssel Jó kai, tetőtől talpig magyar díszben....

Majd a megzendült „Rákóczy-induló“ hangjaiba a „Garibaldi himnusza“ vegyül...

Az ébredő tavasz hírnökeiül költőink dalra kelnek, — Tompa a legelsőik közül szól hozzá:

„Szellő támad délről, fujdogál melegen,
Oszlatja a jeget a büszke bérczeken,
Üdül a föld, arczán mosoly kezd látszani,
Szegény rabnak végre tágnak lánczai!“...

Örtüzeink mindenütt kigyulnak, s határainkra vetik fényüket.

A vállalkozóbb szellemű ifjuság a szabadságharcosok elé siet! Én is velük tartok!....

A lázas keblek már-már a küzdők diadalzenéjét vélik hallani... az apa várja fiát, — a leány jegyesét, — a hitves férjét, — mint a haza megmentőit!...

S a mig minden honfi szíve dagad, túlrad az örömtől:.... atyámé e közben megreped!....

Óh irigylendő üdvözülés!...

Vajjon fenntart-e számunkra a sors ily boldog véget: vágyban — örömben halhatni meg a nagy és elégedett, a teljesen szabad és független magyar hazáért!?

Én hiszem!... mert Endrődiként — a „szivünkben van!....

Óh kikelet! óh emlék! óh remény!

... Büszke gálya: szabadság hajója,

Visszakerülsz az idők tengerén!...

Mert nem lehet, hogy annyi küzdelemnek

Diadalát ne érd meg, nemzetem,

Kell, hogy virulj, kell, hogy boldog, szabad légy,

S hazád **egészen** a tiéd legyen!“

